

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MARTİN LUTHER'DE KURTULUŞ ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Yusuf TAŞ

Enstitü Ana bilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Enstitü Bilim Dalı: DİNLER TARİHİ

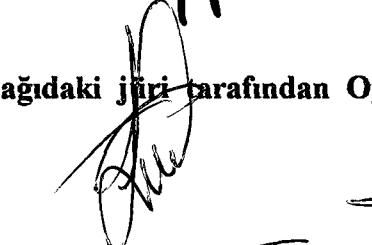
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

110150

Bu tez 25/9/2002 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir

Doç. Dr. Ali Erbar

Jüri Başkanı

Yr. Doç. Dr. Fuat Aydın

Jüri Üyesi

Y. Doç. Dr. İsmail Albayrak

Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Çeşitli iletişim araçlarının hem sayıca çoğalması hem de geniş halk kitlelerine yayılması sebebiyle, önceden ‘yabancı’ olan kültürler ve dinler artık yanibaşımızdaki insanların kültürleri ve dinleri haline gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, dünya küçülmüş ve dünyanın ve insanların sorunları dolaylı ya da dolaysız, bizleri de ilgilendirir hale gelmiştir. Yirmi birinci yüzyıla girdiğimiz şu zamanlarda, farklı kültür ve dinden insanlar, birbirleriyle eskiye nazaran daha fazla ilişki kurmak durumundadır. Bu ilişkinin monolog ya da baskıcı bir hale dönüşmemesi için, karşılıklı anlayış ve saygı çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Bunun temel şartı tarafların birbirlerini iyi tanımalarıdır. Ancak bir milleti ve kültürü iyi tanıyabilmenin yolu ise onların bilinçaltılarını şekillendiren dünyaya girmekten geçmektedir.

Kuran’da da sık sık adları geçen Yahudilik ve Hristiyanlık, bu kültür ve dinler arasında en başta gelmektedirler. Kur’an’ın ‘Ehl-i Kitap’ diye adlandırdığı bu dinlerin mensuplarıyla olan ilişkilerin temelinde, coğrafi olarak tarihlerimizin kesişiyor olması -zaman zaman savaş, zaman zaman da barış içinde- kadar; ortak olarak İbrahimî geleneğe sahip olmamız da yatmaktadır. Dolayısıyla bu dinleri ve kültürleri tanıma noktasında bizlerin çift yönlü bir zorunluluğu vardır.

Tarihin genel seyrine baktığımızda, bu iki dinden, müslümanları en fazla ilgilendiren Hristiyanlık olmuştur. Martin Luther’in başlattığı Hristiyanlığın Protestan kolu, hem ortaya çıkış zamanı, hem de ortaya koyduğu inanç ilkeleri açısından bizleri daha yakından ilgilendirmiş ve hala da ilgilendirmektedir. Luther’in Kutsal Kitap’a dayalı “aklanma” doktrini çerçevesinde, kişiyle Tanrı arasına girdiğini iddia ettiği Kilise ve Geleneğe karşı çıkması, günümüzde de bazı Müslümanları bunun benzerinin İslam’da uygulanıp uygulanmayacağı konusunda düşünmeye ve tartışmaya sevketmiştir.

Tüm bu anlatılanlar çerçevesinde olaya baktığımızda, bu dinleri ve kültürleri özellikle de Hristiyanlığı ve Protestanlığı iyi tanımamız gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak bu noktada karşımıza Türkçe kaynak yetersizliği gibi ciddi bir sorun çıkmaktadır. Bu

Çalışma işte bu ihtiyaçtan doğmuştur. Bu çalışmanın bu amaç doğrultusunda sağlayacağı her türlü fayda bizi mutlu kılacaktır.

Tezin başlangıcından son aşamasına kadar maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. Ali Erbaş'a, değerli görüşlerinden ve eleştirilerinden istifade ettiğim hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Fuat Aydın'a, eleştirileriyle bana ışık tutan sayın hocam Yrd. Doç. İsmail Albayrak'a, konu seçiminde bana yardımcı olan sayın hocam Prof. Dr. Ahmed Davudoğlu'na, tezimi okuma zahmetine katlanan ve bana yol gösteren sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Kürşat Demirci'ye, tezimin anlaşılır hale gelmesinde en önemli paya sahip olduğunu düşündüğüm meslektaşım sayın Salih Altun'a, bu süre içerisinde bana hem tahammül eden, hem de tezin her aşamasında yardımcı olan eşime ve derin hoşgörüsünü hiçbir zaman esirgemeyen anneme en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç kabul ediyorum.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
GİRİŞ.....	1
1. MARTİN LUTHER'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	3
1.1. Hayatı.....	3
1.1.1. Eğitimi.....	5
1.1.1.1. Temel Eğitimi ve Ortaöğrenim.....	5
1.1.1.2. Erfurt'ta Üniversite Eğitimi.....	7
1.1.2. Manastır Hayatı.....	10
1.1.2.1. Bir Keşiş Olarak Roma Seyahati.....	15
1.2. Eserleri.....	18
1.2.1. Temel Eserleri.....	19
1.2.1.1. Latince Eserleri.....	19
1.2.1.1.1. Latince Teolojik Eserleri.....	19
1.2.1.1.2. Latince Münazara Eserleri.....	20
1.2.1.2. Almanca Eserleri.....	20
1.2.1.2.1. Almanca Teolojik Eserleri.....	20
1.2.1.2.2. Almanca Münazara Eserleri.....	21
1.2.2. Tercüme Eserleri.....	22
1.2.3. Diğer Eserleri.....	22
2. REFORM HAREKETİ VE MARTİN LUTHER'İN REFORM'A ETKİSİ.....	25
2.1. Reform Hareketi.....	25
2.1.1. Reform Kavramı.....	25
2.1.2. Reform'un Tanımı.....	26
2.1.3. Reform'u Ortaya Çıkaran Etkenler.....	27
2.1.4. Reform'un Sonuçları.....	28
2.1.5. Protestan Kavramı.....	30
2.2. Karşı Reformasyon.....	31

2.3. Martin Luther'in Reform'a Etkisi.....	35
2.3.1. Dini Etken	35
2.3.1.1. Endüljans Uygulaması.....	35
2.3.1.2. 95 Maddelik Tezi.....	40
2.3.1.3. Luther'in Yeni Ahit Tercümesi.....	44
2.3.2. Siyasi Etken.....	48
2.3.2.1. Katolik Roma ile Olan Resmi Görüşmeler.....	48
2.3.2.1.1. Augusburg Görüşmesi.....	49
2.3.2.1.2. Leipzig Tartışması ve Luther'in Aforoz Edilmesi.....	51
2.3.2.1.3. Worms Meclisi.....	53
2.3.2.1.4. Köylü Savaşları.....	55
2.4. Luther'in Dünyevi Otoriteye Bakışı.....	59
3. MARTİN LUTHER'İN KURTULUŞ ANLAYIŞI.....	64
3.1. Martin Luther'in Kurtuluş Anlayışını Hazırlayan Etkenler.....	64
3.1.1. Tanrı Konusundaki Şüphesi ve Evanjelik Tecrübesi.....	64
3.1.2. Pavlus'un Etkisi.....	70
3.2. Kurtuluş Doktrinine (Soteriology) Kısa Bir Giriş.....	73
3.3. Hıristiyanlığın Kurtuluş Doktrini.....	75
3.4. Luther'e Göre Kurtuluşu Sağlayan Vasıtalar.....	78
3.4.1. Salt Lütuf.....	82
3.4.2. Salt İnanç.....	86
3.2.3. Salt Kutsal Kitap.....	91
3.5. Luther'e Göre Bir Kurtarıcı Olarak İsa Mesih.....	96
SONUÇ.....	99
KAYNAKLAR.....	103
EK.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g. y.	: Adı geçen yer
Bkz.	: Bakınız
C.T.R.	: The Christian Teology Reader
Çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.S.	: Din ve İnanç Sözlüğü
E.A.	: Eski Ahit
E.B.	: Encyclopedia Britannica
Ed.	: Editör
E.R.	: Encyclopedia of Religion
Gal.	: Galatyalılar'a Mektup
Hız.	: Hazreti
İbr.	: İbraniler
İ.Ö.	: İsa'dan Önce
İ. S.	: İsa'dan Sonra
Krş.	: Karşılaştırınız
Lk.	: Luka
Mad.	: Madde
Mat.	: Matta
Mark.	: Markos
M.S.	: Milad'tan sonra
N.B.B.D.	: The New Black's Bible Dictionary
N.D.C.T.	: A New Dictionary of Christian Theology
N.D.T.	: New Dictionary Theology
Ö.	: Ölümü
Rom.	: Romalıları'a Mektup
Rsl. İşl.	: Rasüllerin İşleri
Tom	: Thomas İncili
Y.A.	: Yeni Ahit

ÖZET

Elinizdeki bu tezi hazırlarken, hem Luther'in kendisinin hem de kurtuluş doktrininin, başlı başına birer tez konusu oluşturduklarını gördük. Bu noktada bize düşen, her ikisinden de tatminkar bir şekilde bahsederek, aralarındaki ilişkiyi dengeli bir oranla ortaya koymaktı. Biz de, kendimizden bekleneni, elimizden geldiği kadar iyi yapmaya çalıştık. Bu bağlamda, tezimizin bir gereği olarak, Luther'in hayatından kısaca bahsetmeliydik; ancak, detaylı bir hikaye yerine, kurtuluşla bağlantılı olmasına dikkat ettik. Ayrıca, Luther'den bahsederken Reform olayını unutamazdık; zira Luther, reformun başlatıcısı olarak kabul edilmekteydi. Bunun bir sonucu olarak, Luther'in hayatını, onun kurtuluş anlayışının oluşmasını hazırlayan ortam olarak; Reform olayını ise, Kutsal Kitap'a dayalı evanjelik keşfiyle başlayan yeni din anlayışının tecessüm etmiş hali olarak inceledik. Luther'in kurtuluş anlayışını, Protestanlığın da üç temel parolası haline gelen ve Luther'in ortaya koyduğu üç kavramla, sistematik bir şekilde vermeye özen gösterdik. Bu üç kavram şunlardır: 'Sadece lütuf', 'sadece iman' ve 'sadece Kutsal Kitap'.

Luther, kurtuluştaki, merkezi noktayı İsa Mesih'e ve Kutsal Kitap'a vererek Tanrı ile insan arasına girdiğini iddia ettiği Kilise ve Geleneği aradan çıkarmıştır. Bu anlayış 'Kutsal Kitap Hıristiyanlığı' olarak bilinmektedir. Aslında Luther'in onları aradan çıkarmaktaki amacı, Kutsal Kitap'ı yorumlama hakkını onlardan alıp kişinin kendisine vermektir. Nitekim böyle de olmuştur. Kutsal Kitap'ı yorumlayabilme hakkının bireye geçmesi, zamanla, bireyin kendisinin ve yorumlama yeteneği olan aklın ön plana çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bu yönelim ve sürecin, modern dünyanın bireyci ve rasyonalist karakterlerini kazanmasındaki en etkin faktörler olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde, Luther'in kurtuluştaki amelsiz imana yer vermesi, ve dünyevi hayatın da kutsallığını deklare etmesi, dünyevi hayatın ve bireyci yaklaşımın önemsenmesine neden olmuştur.

Bu tezin hazırlanmasındaki amaç birkaç yönlüdür. Temel amaç, insanı anlama çabasıdır. İnsanın 'kurtulma' düşüncesi, insandaki en köklü düşüncelerdendir; dolayısıyla bu düşüncüyü çalışmak demek, aynı zamanda insanın karmaşık yapısındaki bir düğümü daha çözmeye çalışmak demektir. Bununla beraber Hıristiyan Batı'nın temel dinamiklerini keşfetme arzusu da benim için önemlidir. Batı'nın oluşumunda Hıristiyan metafiziğinin ve arketiplerinin önemine dikkat edilmelidir. Diğer yönden, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında karşılıklı anlayışa dayalı bir diyalog ortamı oluşacak ise, Müslümanların Hıristiyanları daha iyi tanımalarını sağlayacak Hıristiyan literatürüne katkı sağlamak ta amaçlarımız arasındadır.

SUMMARY

Main subject of our thesis, deals with the Salvation understanding of Martin Luther. All subject which discussed in the thesis, are connected with the Salvation problem. The Salvation concept of Luther is a new contribution to the Christianity.

We have divided our thesis into three main parts. In the first section, we have focused on the life of Martin Luther and his works. In the second part, we discussed the Reformation event and Luther's contribution to Reformation as a trigger. The third part of the thesis is the most important of our study. In this part, we dealt with the Salvation problem of Martin Luther. The Salvation concept is identical with the word of Justification in Luther's terminology. For this reason, to discuss the Salvation, means to deal with the Justification problem in Martin Luther. We divided this part into three sub-divisions such as 'only grace', 'only faith' and 'only Scripture'.

Consequently, we tried to present Luther's contribution to modern understanding of Christianity: Refusing the tradition Luther paved the way for the an understanding of individual Christianity, that is, man can directly communicate with God without any interference.

The name of thesis: Salvation Concept in Martin Luther.

KEYWORDS:

Bible	New Testament
Catholic	Old Testament
Christianity	Protestantism
Faith	Reformation
Grace	Salvation
Holy Bible	Scripture
Jesus Christ	Soteriology
Justification	

GİRİŞ

Kurtuluş anlayışı, Protestanlığı Hristiyanlığın geleneksel yorumu olan Katoliklik'ten ayıran en önemli anlayışlardan biridir. Reform hareketinin lideri ve Protestanlığın kurucusu kabul edilen Martin Luther'in bu anlayış hakkındaki düşünceleri, onun teolojisine şekil veren en önemli unsurlardandır. Luther'in kurtuluş anlayışı, yalnızca teolojik bir tartışma sürecinden değil, onu da içine alan siyasi bir tartışma sürecinden de önemli ölçüde etkilenmiştir.

Modern Batı düşüncesini anlamak için Protestanlığı, dolayısıyla onun temel yapı taşı olan Martin Luther'i ve onun teolojisini iyi bilmek gerekir. Bu noktada Luther'in, 'kurtuluş' kavramına getirdiği ve Pavlus'un izlerini taşıyan yorumu önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Luther'in kurtuluş konusundaki görüşlerini ve bu görüşlerinin nasıl bir tarihi süreç içerisinde ortaya çıktığını gözler önüne sermektir. Böylece Reform'un teolojik zeminini şekillendiren önemli bir kavram ortaya konmuş olacak ve günümüz Hristiyan dünyasının daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Üç bölüm, sonuç ve bir ekten oluşan tezimizde, Martin Luther'in teolojisinde kurtuluş kavramını ele alacağız. İlk bölümde, Luther'in fikrî yapısının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için onun eğitim ve manastır hayatı ele alınacak. Reform ve Luther konulu ikinci bölümde, Papalığın uygulamalarına bir tepki olarak gelişen Reform süreci ve Luther'in bu sürece olan etkisi incelenecektir. Son bölümde, Luther'in kurtuluş düşüncesini şekillendiren etkenleri ve bu bağlamda onun kurtuluş düşüncesinin ne olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise, genel bir değerlendirme yapılacaktır. Kilise'nin Endüljans uygulamasına karşı Reform hareketini başlatan Luther'in 95 Maddelik Tez'inin tamamını tezimizin sonuna ek olarak koyduk. Tezimizi hazırlarken, önce Luther'den ve Reformasyon'dan bahsederek zamanın ruhunu yakalamaya çalıştık. Daha sonra, konumuzun merkezini teşkil eden 'Kurtuluş' fikrine, elimizden geldiği ölçüde, geniş çaplı yer vermeye çalıştık. '95 Maddelik

Tez'i, uzunluğundan dolayı konu bütünlüğünü zedeleyebilir düşüncesiyle ek olarak vermeyi uygun bulduk.

1. MARTİN LUTHER'İN HAYATI VE ESERLERİ

Hristiyanlığın üç temel mezhebinden biri olan Protestanlığın kurucusu Martin Luther, Protestanlar için olduğu kadar, tüm insanlık için de önemli bir kişidir. Onun düşünceleri sadece Protestanları etkilememiş; aynı zamanda modern dünyanın oluşmasına ve şekil almasına, dolaylı ya da dolaysız etkide bulunmuştur. Başlattığı Reform ile modern dünyanın şekillenmesinde etkili olan Luther'in fikirlerini anlamak için ilk önce onun hayatını bilmek gerekir.

1.1. Hayatı

Alman teolog ve Hristiyan Kilise reformcusu olan Martin Luther¹, Almanya'nın orta kesiminde, ormanlık ve dağlık bir bölge olan Thüringen'in en saygın çiftçi ailelerinden birine mensuptu². Bu ailenin ufak bir bölümü de, günümüz Almanya'sının doğusunda bulunan küçük Eisleben kasabasının yakınındaki Möhran köyünde oturmaktaydı. Çiftçi ailelerindeki geleneksel bir kurala göre “çiftliğin küçük çocuğa kalması” büyük çocukların başka işlerle uğraşmalarına yol açmıştı³. Kimileri kentlerde zanaatkarlıkla uğraşır, kimileri de Thüringen dağlarındaki tunç ve gümüş madenlerinde çalışırlardı⁴.

Luther, maden işletmecisi Hans *Luder* ile seçkin *Ziegler*⁵ ailesinin⁶ kızı Margarete'nin ikinci çocuğu olarak Eisleben kasabasında, 10 Kasım 1483'te, saat 11'de dünyaya gelmiştir⁷. Zamanın âdetlerine uygun olarak, çocuk ertesi gün, yakındaki Petrus

1 Martin, 'Luder' olan esas soyadını daha sonra 'Luther' olarak değiştirmiştir [Bkz. Kaan H. Ökten, *Hristiyanlık'ta İncanın Yenilenmesi*, 1. b. : Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul-2000, s. 87].

2 Hans J. Hillerbrand, "Luther, Martin", Ed. Eliade, *Encyclopedia Religion*, V. IX, Macmillian Publishing Company, New York-1987, 57.

3 Çünkü genelde, çiftliklerin, çok sayıdaki çocuk arasında bölünmesi sonucu, vârislerin payına düşecek arazi geçim için yeterli olmazdı [Bkz. Veit Valentin, *The German People*, Alfred A. Knopf Inc., New York-1952, s.149].

4 Eion Sormunen, *Martin Luther*, Zafer Matbaası, İstanbul-1984, s. 5.

5 Franz Lau'da (Franz Lau, *Luther*, Çev. İhsan Sarı, Ege Üniversitesi Yay., İzmir-1992, s.19), 'Ziegler' değil 'Zeigler'dir.

6 Lau'ya göre (Luther, s.19), Lindemann ailesindendir.

7 Burada verilen tarih genel olarak kabul edilmekle birlikte, yine de kesin olmaktan uzaktır.

Kilisesi'nde vaftiz edilmiş ve Aziz Martin yortusunda vaftiz edildiği için de kendisine Martin adı verilmiştir⁸.

Bir çiftçi olan Hans, geleneğe göre mirastan yararlanamayacağından, güneydeki Möhran kasabasından Eisenach'a göç etmiş ve burada madencilikle geçimini sağlamaya başlamıştı. Luther altı aylık iken, 1484 yılının ilk baharında, Mansfeld yakınına taşınmış ve bir daha da oradan ayrılmamıştır⁹. Luther'in dışındaki, ailenin beş erkek ve bir o kadar da kız çocuğunun yaşamlarına dair çok fazla şey bilinmiyor¹⁰.

Baba Luder, burada ufak bir bakır maden işletmesine hem ortak olmuş hem de bu madende çalışmaya başlamıştır. Bakır madeninin karlı bir yatırım olması sebebiyle daha 1491 yılında işinde ilerlemiş ve Mansfeld kasabasının varlıklı aileleri arasına girmiştir. Önce maden ocakları kiralamış, sonra da onların ve maden fırınlarının sahibi olmuştur. Hans aynı zamanda, meslektaşlarının temsilcisi olarak belediye meclis üyesi olmuş ve bir ev satın almıştır¹¹.

Klasik bir Ortaçağ ailesi olan Luther'in anne ve babası, ona karşı aşırı olmasa da baskıcıdır ve çocuklarının içindeki duygu ve düşüncelere önem verdikleri pek söylenemez. Anne ve babasından sık sık dayak yediği bilinmektedir. Luther'in hatıralarında babasının sert ve acımasız bir kişilik olarak görünmesi, çocuğun gelişiminin, babası ile olan yoğun ihtilaftan önemli derecede etkilenip etkilenmediği sorusunu akla getirmektedir¹². Ancak bu soruya henüz tatminkar bir cevap verilmiş değildir¹³.

Ortaçağ'ın sona ermesinde etkin bir role sahip olan Luther, skolastik bir eğitim almıştı. Bu yüzden Luther, ileride Skolastik düşünceye karşı çıktığında genel

⁸ Sormunen, s. 6.

⁹ Lau, s. 19.

¹⁰ A.g.y.

¹¹ Sormunen, s. 6.

¹² Annesinin hurâfelere inanan biri olduğu ve Luther'i cin ve peri masallarıyla sık sık korkuttuğu söylenmektedir. Bu durumun, Luther'in gelişiminde etkin olduğunu söyleyen psikologlar bulunmaktadır [Bkz. Sormunen, s. 6].

¹³ Hillerbrand, "Luther, Martin", *ER.*, s. 57

hatlarıyla çok iyi bildiği bir düşünce sistemine karşı çıkmıştı. Bundan sonra onun eğitim sürecini anlatmaya başlayabiliriz.

1.1.1. Eğitimi

1.1.1.1. Temel Eğitimi ve Ortaöğrenimi

Luther, büyük bir olasılıkla 1488 yılında, Mansfeld'deki Latin Okuluna başlamış ve bu okulda sekiz yıl okumuştur. O zamanki eğitim şartları oldukça zordu. Dersler sabah beşte başlayıp öğleden sonra saat beşe kadar sürerdi ve günde toplam üç saat süren iki yemek molası verilirdi. İlk sınıfta, okuma yazma, müzik ve Latince'nin temelleri öğretilirdi. Öğrenciler, kitapları olmadığı için her şeyi ezberleyerek öğrenirlerdi. Öğrenciler Kilise korosunda ilahiler söyledikleri için müzik dersleri önemliydi. Harfleri öğrendikten sonra öğrenciler Latince olarak temel inanç akidelerini, Rabb'in Duası'nı, Melek'in Meryem'e selamını ve çeşitli duaları ezberlerlerdi. İlk sınıftaki öğrenciler ancak kendi aralarında ana dillerini kullanabilirlerdi; ileriki sınıflarda ise Latince'den başka dil kullananlar ağır bir şekilde cezalandırılırlardı. İkinci sınıfın Latince dersinde, Donatus'un ünlü dilbilgisi takip edilirdi. Ezberlenmesi kolay olsun diye, dilbilgisinin bir bölümü şiir biçiminde öğretilirdi. Mansfeld'deki okul diğer okullardan daha iyi ya da daha kötü olmamasına rağmen, okulda öğrencilere adaletsizce davranıldığını söyleyen Luther, daha sonraları okulu hakkında oldukça ağır sözler söylemiştir¹⁴.

1497 yılında, Luther on dört yaşına basınca, ailesi onu yeni bir okula gönderdi. Bu değişikliğin sebebi tam olarak bilinemese de, Sormunen bunu, o zamanın adetleriyle ilişkilendirmektedir¹⁵. Bu adete göre; Luther, bundan sonraki eğitim sürecini, düşüncelerinin ilk tohumlarının atıldığı yer olan Magdeburg'da devam ettirmiştir.

Ailesi Luther'i Ortaçağ'ın sert metotlarıyla eğitim veren Magdeburg'daki ünlü bir okula Latince eğitimi alması için göndermiş ve Luther de burada bir yıl kadar Latince eğitimi almıştır. Onun bu yaştan itibaren, çoğunlukla evden uzakta bir yaşam

¹⁴ Sormunen, s. 8.

¹⁵ A.g.y.

sürdürdüğü bilinmektedir¹⁶. Luther o zamanın ölçülerine göre büyük bir kent olan Magdeburg'da, Katolik Kilisesi ayinlerinin görkemini yakından görme fırsatı bulmuş, ayrıca burada hayatı boyunca hiç unutmadığı bir nefis terbiyesi olayına da şahit olmuştur¹⁷.

Luther'in zihinsel gelişiminde etkili olan bir olay da burada, Geç Ortaçağ'da insan hayatının derûni boyutuna önem veren dini hareketlerinden biri olan¹⁸ *Ortak Hayat Kardeşleri Topluluğu*, ya da *Birlikte Yaşayan Kardeşler Topluluğu* ile tanışması olmuştur. Luther'in okuduğu okulda, dindar ve sade bir yaşam süren ve ekmeğini kendi elleriyle kazanan bu topluluktan öğretmenler vardı. Bunlar halkın anlayacağı biçimde vaaz ediyor ve ruhsal konularda insanları aydınlatıyorlardı. Onların temel amaçları Kutsal Kitap'ı bölüm bölüm tercüme ederek halka yaymaktı. Büyük bir olasılıkla Luther, onlardan Kutsal Kitap'ın Almanca'ya çevrilen çeşitli bölümlerini almıştı¹⁹.

Magdeburg aynı zamanda önemli bir basımevi merkeziydi. Gutenberg'in yeni icat etmiş olduğu matbaa şimdi dini yayınları, özellikle ufak broşürleri basıyordu. Luther'in Magdeburg'ta kaldığı dönemde *Kaybolmuş Canın İnlemesi ve Acısı* adlı bir kitapçık yayımlandı. Kitapçığın kapağındaki resmin sağ yanında melekler, sol yanında kaybolmuş kişiler topluluğu ve ortada gökkuşağının üstünde oturan yargıç Mesih bulunuyordu. Daha sonraları Luther, Mesih'i tam da bu resimdekine benzer şekilde, gökkuşağının üstünde oturan bir yargıç gibi düşündüğünü söylemişti²⁰.

Luther ertesi yıl bilmediğimiz bir nedenle, Magdeburg'dan atalarına ait bir bölge olan Eisenach'taki akrabalarının yanına gönderilmiş ve 1498-1501 yılları arasında burada

¹⁶ John Dillenberger, Ed. *Martin Luther-Selections From His Writings*, Anchor Books-Doubleday & Company, Inc. New York-1961, s. XIV.

¹⁷ Geç Ortaçağlar'da insanların Tanrı'nın adaletine duydukları özlem, yaygın ve umutsuz bir hal aldığı için, sokaklarda çeşitli şekillerde tövbe gösterisi yapan kişilere rastlanılıyordu. Luther, Magdeburg'da kendisini çok etkileyen böyle bir olayla karşılaşmıştı. Bir gün, tövbe edenlere özgü sade bir elbise giyip kendini kırbaçlatan bir hükümdarı, kentin ana caddesinde gördü. Adam uzun süredir oruç tutup uykusuz kalarak kendini kırbaçlattığından, bir deri bir kemik kalmıştı [Bkz. Sormunen, s. 9].

¹⁸ Hillerbrand, "Luther, Martin", *E.R.*, s. 57

¹⁹ Sormunen, s. 9.

²⁰ A.g.y.

Georg Okulu'nda eğitimine devam etmiştir²¹. Sessiz, sakin ve terbiyeli bir öğrenci olan Luther, ortaöğrenimini burada noktalamıştır. Akrabalarının fakir olması nedeniyle ekmek parasını varlıklı ailelerin yanında ilahi ve şarkı söyleyerek kazansa da Eisenach'da geçirdiği günleri hayatı boyunca hep mutlulukla hatırlamıştır²².

Bir seferinde ilahi söylemek için sulh yargıcı Konrad Cotta'nın evine giden Luther'in sesini, yargıcın karısı Ursula Cotta'nın çok beğenmesi üzerine, Cotta ve onların akrabalarından Schalbe aileleri, onu kendi korumaları altına almışlardı. Ev sıcaklığı ve aile sevgisini yaşamaya başlayan Luther, Eisenach'ta bu aileler sayesinde, daha iyi bir eğitim alma olanağı bulmuş ve varlıklı Rönesans ailelerinin yaşamını da öğrenmeye başlamıştı. Ursula Cotta'nın Luther'e saygı duyan ve değer veren davranışları, Luther'i önceki sıkıntılarından biraz olsun kurtarmış ve daha özgür davranmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Lther Eisenach'daki okulda Latince'yi iyice ilerleterek bazı öğretmenlerle hayatı boyunca kopmayan arkadaşlık bağları kurmuştur²³.

Bu arada, çocuğunu üniversiteye gönderebilecek ölçüde varlıklı hale gelen Luther'in babası, oğlunun Kilise dışı bir meslek, özellikle hukuk seçmesini istiyordu. Bu durum onun ilişkili olduğu çevrelerdeki eğilimlerden kaynaklanabilir. Üstelik o zamanlar bir kent yönetiminde adli bir görev almak, normal bir vatandaş çocuğu için yükselebileceği en büyük mevki idi²⁴. Leipzig Üniversitesi Mansfeld'e daha yakın olmasına rağmen, Luther için ünlü Erfurt Üniversitesi daha uygun görülmüştür. Böylece Luther, 1501 yılının Nisan ayında Erfurt Üniversitesi'nde, babasının maddi katkısıyla yükseköğrenim görme şansına sahip olmuş ve babasının isteği üzerine hukuk öğrenimine başlamıştır²⁵.

1.1.1.2. Erfurt'ta Üniversite Eğitimi

1392 yılında kurulmuş olan Erfurt Üniversitesi, o sıralarda Almanya'nın en iyi üniversiteleri arasında sayılmaktaydı. Luther'in bu üniversiteyi seçmesinin, ya da

²¹ Dillenberger, s. XIV.

²² Sormunen, s. 11.

²³ A.g.y.

²⁴ Lau, s. 23.

²⁵ Sormunen, s. 13.

Hans Luder'in, oğlu için bu üniversiteyi tercih etmesinin asıl sebebi de bu olsa gerekir. Luther Kutsal Kitap'ı bir bütün olarak ilk defa, yirmi yaşındayken Erfurt Üniversitesi Kütüphanesinde görmüştü. Ortaçağ yüksek öğreniminde *Magisterium*²⁶ eğitimi almadan ve babasının kendisi hakkındaki isteği olan (kendisi istemiyordu) hukuk eğitimine başlamadan önce Luther, adet olduğu üzere, üç yıl Güzel Sanatlar Fakültesinde “yedi serbest sanat” denilen alanda bir ön lisans eğitimi aldı²⁷. Bu eğitim, iki bölümden oluşmaktaydı: adı *Tirivium* olan birinci bölümde gramer, dialektik ve retorik; adı *Quadrivium* olan ikinci bölümde ise geometri, aritmetik, müzik ve astronomi dersleri yer alıyordu²⁸. Luther on sekiz yaşında üniversiteye girmesine rağmen, bu yaş o zamanlar için üniversiteye giriş yaşı olan ortalama yaştan birkaç yaş daha geçti. Üniversiteye kayıt olduktan bir yıl sonra, yani 1502 yılında, Luther bu “ön lisans programı” diyebileceğimiz dönemden, çok kısa bir süre içerisinde mezun olmuş ve birinci diplomasını (bakalorya) almıştır. Lisans programını ise, 7 Ocak 1505 günü izin verilen en erken zamanda, üniversiteyi bitiren on yedi kişiden ikincisi olarak, *Magister* sıfatıyla tamamlamış; *Master of Art* derecesini de, izin verilen en erken yaş olan yirmi iki yaşında almıştır²⁹. Bunların sonunda, Luther artık babasının istediği hukuk eğitimine başlayabilecek aşamaya gelmişti.

Erfurt Üniversitesi, o dönemde Hümanizma akımının³⁰ ana merkezlerinden biriydi. Hümanizma'nın önde gelen temsilcilerinden ve aynı zamanda *Alman Diyarı*'nın³¹

²⁶ *Magisterium*: Roma Katolik Kilisesi'nde Kilise'nin ön gördüğü dinsel hakikati öğretme gücü ve yetkisi [Bkz. Webster's New Universal Unbridged Dictionary, Barnes and Noble Boks, New York-1994]; Kutsal Ruh'un vaftiz edip rehberlik ettiği kişiler gerçek müminler sayılır (krş. Yuhanna 14:26; 16:13; Rom. 8:14; 1.Yuh. 2:27). Gerçek müminler ise bir dereceye kadar, Mesih'i tebliğ etme sorumluluğuna sahiptirler. Böylece, resmi olarak bildirme ve öğretme yetkisi olanlar, Kilise'nin *magisterium*'unu paylaşırlar [Bkz. Gerald O'Collins, “*Magisterium*”, Ed. Alan Richardson and John Bowden, *New Dictionary of Christian Theology*, Scm Pres Ltd, London-1996, s. 344].

²⁷ Ökten, s. 88.

²⁸ Lau, s. 24.

²⁹ Dillenberger, s. XIV.

³⁰ Hümanizma: İnsanı tüm yönleriyle tek ve en yüksek değer kaynağı olarak gören felsefi akım. İnsanın sadece Tanrı lütfuyla kurtulabileceği düşüncesine ve determinist ya da indirgemeci her düşünce sistemine karşı çıkar. Köken olarak, antik Yunan düşüncesine, insanı felsefi düşüncenin merkezine oturtan Sokrates'e, ve “insan her şeyin ölçüsüdür” diyen Protagoras'a kadar geri götürülen Hümanizma, esas olarak, Rönesans döneminde Tanrı'dan uzaklaşan ilginin insana yönelmesiyle ortaya çıkmış ve Aydınlanma ve modernist hareketle gelişmiştir. 20.yüzyılda ise, İngilizce konuşan dünyada ateizm ya da laik bir akılcılıkla eş anlamlı bir terim haline gelmiştir. Buna karşın Kıta Avrupa'sında ise topluma, tarihe, kültüre ilişkin açıklamada önceliği insana veren felsefeleri gösterir [Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 3.b.: Paradigma Yayınları, İstanbul-1999].

³¹ *Alman Diyarı* terimi, günümüzün Almanca konuşan devletlerinde yaşayan topluluklar için kullanılmaktadır. Luther'in yaşadığı dönemde, bir Almanya'dan bahsetmek imkansız. Olsa olsa, Kutsal

önde gelen felsefecilerinden Eisenachlı Jodocus Trutvetter, hem bu üniversitenin rektörü hem de Luther'in felsefe hocasıydı. Luther ayrıca, bir Augustinus Tarikatı keşişi olan ve Trutvetter'den daha fazla eseri bulunan Usingenli Bartholomaeus Arnoldi'den de felsefe dersleri almıştı. Bütün bu hümanist çevreye rağmen Luther, hiçbir zaman bu çevreye özgü topluluklara üye olmamış, Hümanizma'dan fikren etkilenmiş olsa da fiilen bu harekete katılmamıştır³².

Ayrıca Erfurt Üniversitesi Nominalist³³ öğretinin de kalesi durumundaydı. Luther'in yukarıda ismi geçen iki hocası da Ockham Okulu'na mensuptu. Üniversitede bu akımla tanışan Luther ondan etkilenmiş olmasına karşın, lütfun hak edilmesi gerektiğini (Luther, lütfun kazanılamayacağını, dolayısıyla hak edilemeyeceğini; bunun bir sonucu olarak da, onun Tanrı'nın bir armağanı olduğunu düşünmektedir) iddia ettikleri gerekçesiyle daha sonra bu akıma karşı çıkacaktır³⁴.

Üniversitede okutulan Felsefe'nin temel düşüncelerinden iki tanesi, Luther'in sonraki gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bunlardan birincisi, Tanrı'nın her şeyi tek başına etkilediği görüşüdür. Luther, bu anlayışın etkisiyle, Tanrı'yı hiç sevgisi olmayan acımasız bir varlık olarak görmeye başlamıştı. Felsefe adına öğretilen ikinci görüş ise, Tanrı kendi oğlunu kurban etmeksizin, insanları başka bir varlık aracılığıyla da kurtarabilir, günahlarımıza bir kefaret ödetmeden de onları bağışlayabilirdi. Günah konusunda da günaha düşüşün insanı çok fazla etkilemediği, insan eğer isterse, kendi gücüyle de Tanrı'ya yaklaşabileceği öğretiliyordu³⁵.

Roma Germen İmparatorluk'undan söz edilebilir; bu örgütlenme de, esas olarak çok sembolik sayılmaktadır [Bkz. Ökten, s. 20].

³² Ökten, s. 89.

³³ Nominalism ya da Ockhamism. Ortaçağ felsefesinin, 1285-1347 yılları arasında yaşayan ve Fransisken Tarikatı'na mensup ünlü İngiliz düşünürü ve teologu Ockhamlı William'ın öğretisi. O bir teolog olmaktan çok bir Aristocu mantıkçıydı. Ona göre, "Tümel olan gerçek değildir", yani nesne değildir; sadece birbirine benzeyen ve birçok şeyleri dile getiren bir sözcükten ve bir ad'dan (Nominalism) ibarettir [Bkz. "Willam of Ockham" mad., *The Oxford Dictionary of World*]. Ockham'a göre, Tanrı akıl ile anlaşılmaz, vahy ile anlaşılır. Kurtuluş öğretisi insanın özgür iradesine dayanır. Ockhamcılık insana Tanrı huzurunda güven verdiği için Luther bu akım ile ilgilenmiştir. Ockhamcı teoloji, Luther'i etkilediği kadar onun tarafından da kendi özel durumuna aktarılmıştır. Luther'in Ockham Okulu'ndan etkilenmesi, teolojik bir durumdan değil, Erfurt'taki özel durumuna bağlıdır [Bkz. Lau, s. 37].

³⁴ V. H. H. Green, *Renaissance and Reformation*, Edward Arnold (publishers) Ltd., London-1914, s.127.

³⁵ Sormunen, s. 13.

Üniversitede öğretilen Tanrı ve günah hakkındaki bu bilgilerin, Katolik inancının Tanrı anlayışına dair içinde var olan kuşkuları arttırdığı kesindir. Katolik inancının teolojik temelini Ortaçağ anlayışından almasından dolayı, Luther Skolastik felsefeye de karşı çıkacaktır.

Babasının tutkulu umutları, oğlunun bir prensin hukukçuluğunu yaparak varlıklı ve ünlü olması yönündeydi. Babasına göre oğlu belki de Mansfeld'in yöneticisi bile olabilecekti. 1505'te *magister* derecesini alması üzerine, öğretmenliğin yanı sıra, babasının isteği doğrultusunda hukuk eğitimi almaya başlayan Luther, hiçbir zaman bunu istememişti. Luther, sürekli kendisinin günahkar olduğuyla ve Tanrı huzurunda nasıl doğruluğa ve kurtuluşa ulaşacağıyla meşgul olurken, istemediği bir alanda eğitime başlamak onun mutsuzluğunu arttırmıştı. Bunların üstüne, bir de, yakın bir arkadaşının âni ölümü, umutsuzluğunu iyice arttırmıştı.

Bu duygularla mücadele eden Luther, kısmen bunlardan kurtulmak, kısmen de Tanrı huzurunda daha makbul bir kul olmak için keşiş olmaya karar verdi. Luther'in manastır yaşamı, bundan sonraki hayatının en belirleyici yönü olacaktır.

1.1.2. Manastır Hayatı

Luther, Haziran 1505'de, bir aile ziyareti için gittiği Mansfeld'den ³⁶ 2 Temmuz'da, tek başına Erfurt'a dönerken, ağaçlık bir bölge olan Stotterheim yakınlarında, şiddetli bir gök gürültüsüyle çok yakınına (neredeyse üzerine) düşen bir yıldırım, onu çok korkutmuştu. Luther o kadar etkilenmişti ki, son ânının geldiğini ve cehenneme gideceğini düşünmeye başlamıştı.

Bu duygular içerisinde, o zamanın adetlerine göre, madencilerin koruyucu azizi olan Aziz Anne'ye tüm uğraşlarından ve kendisi için planlanan seküler işten vazgeçerek keşiş olma sözü verdi³⁷. Yaklaşık iki hafta sonra, Temmuz'un On altısında

³⁶ Yeni bir sahada (hukuk) eğitime başlamasının üzerinden iki ay bile geçmeden, izin alarak baba evine gitmesini tarihçiler tartışmışlardır. Sebebi tam olarak bilinemese de, Sormunen, Luther'in yaşadığı sıkıntılardan bunalması olarak değerlendirmektedir [Bkz.Sormunen, s. 15].

³⁷ "Aziz Anne, bana yardım et, keşiş olmak istiyorum!" diye vaatte bulunmuştur.

arkadaşlarına verdiği bir veda partisinden³⁸ sonra sert ve sıkı düzeniyle tanınan Erfurt'taki saygın *Saint Augustinus Münzeviler Manastırına* katıldı³⁹. Onun keşiş olma kararı, başta babası olmak üzere herkesi şaşırtmıştı. Zira Augustinus Tarikatı bir Bettelorden idi (bir başka deyişle, Mendikant tarikatıdır), yani fukarâlığın, mülksüzlüğün ve sâdeliğin önemli olduğu ve sadakalarla ayakta kalan “mutaassıp” bir kurumdu⁴⁰.

Manastırdaki keşişler, papazlardan farklı olarak, insanlar arasına karışarak ve onlar gibi çalışarak dua, hastalara bakma, yoksullara ve çaresizlere yardımcı olma yoluyla ve başka yollarla Hristiyan idealistliğinin somut örneklerini sunmaya çalışıyorlardı. Hristiyan duygularının bu yeni kaynağının en önemli önderleri, Fransisken Tarikatı'nın kurucusu Aziz Francis (ö. 1226) ile Dominiken Tarikatı'nın kurucusu Aziz Dominic (ö.1221) idi⁴¹.

Luther'in bu tarikata niçin girdiği konusunda bir takım fikir ayrılıkları vardır⁴². Ancak, Luther'in manastıra giriş nedeninin dinsel nedenlerden çok, onun sert ve acımasız bir çocukluk geçirmesinde ve karamsar kişiliğinde aranması daha doğru gibi

³⁸ Lau (s. 27), Luther'in manastıra girmeden önce verdiği veda partisinden hareketle onun, dinî bir çelişki içinde olduğunu belirtir.

³⁹ Dillenberger, s. XIV.

⁴⁰ Ökten, s. 89.

⁴¹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev., Alaeddin Şenel, 4. baskı: İmge Kitabevi, Ankara-1998, s. 295.

⁴² Bu görüşleri Beş maddede özetleyebiliriz:

- 1- Çocukluk yıllarının sert ve acımasız geçmiş olması, Luther'in bu tarikata girmesine sebep olmuştur. Bu iddianın sahipleri azımsanmayacak bir çoğunluğa sahiptir.
- 2- Şüphesiz mesleki seçim konusundaki kararsızlığı ve yaşadığı ruhsal endişe, verdiği sözü yerine getirme konusundaki kararlılığını hızlandırdı [Bkz. Hillerbrand, “Luther, Martin”, *E.R.*, s. 58].
- 3- Hillerbrand, Luther'in manastır sistemini tercih edişinin, yalnızca bu sistemin katılığıyla değil; aynı zamanda Luther'in düşüncelerinin tarikatın felsefi ve teolojik yönelimleriyle örtüşmesiyle açıklanabileceğini de söylemektedir; nitekim Luther bu yönelimini, ortaya koyduğu ilk çalışmalarında açığa vurmuştur [Bkz. Hillerbrand, “Luther, Martin”, *E.R.*, s. 58].
- 4- 20. yüzyılda yaşayan Romalı bir Fransisken Tarikatı mensubu Dr. Reinold Weijenborg'un açıklamasına göre, Luther üniversite öğrenimi sırasında babasına karşı gelerek bir suç işler ve suçun verdiği acıdan kurtulmak için manastıra kaçır. Weijenborg'un yaptığı bu açıklama, araştırmacılar arasında pek kabul görmemektedir [Bkz. Lau, s. 25].
- 5- Öte yandan, Luther'i o yıllarda amansız bir ölüm korkusu sardığını ve bu yüzden iç huzuru aramak üzere, söz konusu tarikata katıldığını iddia edenler de vardır. Bu ölüm korkusunun nedenleri arasında Alexius ya da Alexis adında bir arkadaşının kaza sonucu veya bir yıldırım çarpması sonucu ölmesi ya da bıçaklanarak öldürülmesi kadar, Luther'in bizzat belirttiği fırtına sırasındaki korkusu da gösterilmektedir [Bkz. Ökten, s. 90].

görülmektedir. Bununla birlikte, onun fırtına deneyimi ve bu esnada verdiği sözün, bardağı dolduran son damla olduğu söylenebilir⁴³.

Altı manastır arasında tercih yapma imkanına sahip olan Luther, Augustinci keşişlerin, sert disiplini ile ünlü en mutaassıp manastırını seçti⁴⁴. Manastır ve tarikatlarda hayat oruç, dua ve ibadetlerden oluşuyor ve keşiş güne sabah saat üçte, bir saatlik sabah duasıyla başlıyordu. Luther'in Kitab-ı Mukaddes ile olan yakın bağı, bu erken saatlerde yaptığı çalışmalarla kurduğu söylenebilir. O, acemilik döneminin her anında buradan çıkabilir ve üstelik söylenenlere ya da keşiş kurallarına uymasaydı buradan kovulabilirdi. Ancak Luther'in manastırda kalmasına izin verildi ve çıraklık döneminin sona erdiği 1506 yılında keşişlik yeminini ederek, bu sınıfın gerçek bir üyesi oldu. Luther'in geleceğini artık bundan sonra tarikat belirleyecekti⁴⁵.

Bu konu ile ilgili öykülerden hangilerinin güvenilir olduğunu saptamak kolay değildir. Ailesi açısından bakılacak olursa, Luther'in manastıra girmesini açıklamak zordur. Tahmin edileceği gibi, babasının oğluna dair yaptığı planları alt üst ettiğinden dolayı, babası çok kızmıştı. Evdeki hüznü ve sert eğitimin yol açtığı atmosfer ile manastıra giriş arasındaki bağlantılar araştırılabilir, ancak bunu yaparken abartıya kaçılmamalıdır. Hukuk öğrenimini sevmediği tespiti de *yeterli* bir açıklama olmayabilir. Lau, bunu belirsiz bir duygu ile ilişkilendirir. Lau'nun aktardığına göre, 1940 yılında Danimarkalı *Paul Reiter* adlı Katolik bir hekim, Luther'i tamamiyle ruh sağlığı açısından ele almış ve Luther'in rahatsızlıklarının öyküsünden yola çıkarak onda ruhsal bir bozukluk saptadığını iddia etmiştir⁴⁶. Ancak *Luther'in Seçilmiş Yazıları'nı* yayımlayan Jonn Dillenberger, Luther gibi insanları, sadece psikolojik açıdan ele almanın, onların yanlış değerlendirilmesine neden olacağını belirtmiştir⁴⁷.

Yoksa, Luther'in birdenbire manastıra girme kararı alması teolojik sebeplere mi dayanıyordu? Bu noktada, Luther'in okuduğu Erfurt Üniversitesi'nde etkin olan Ockhamcılık akımının, üniversiteli genç Luther üzerinde nasıl etkiler bıraktığı sorusu

⁴³ Hakan Olgun, *Luther ve Reformu*, 1. baskı: Fecr Yay., Ankara-2001, s. 33.

⁴⁴ Lau, s. 17.

⁴⁵ A.g.e., s. 27.

⁴⁶ A.g.e., s. 28.

⁴⁷ Dillenberger, s. XIV.

akla geliyor. Zira Erfurt'lu Ockhamcılar, kendisine özgü teoloji anlayışı olan Tübingen'li son büyük Ockhamcı Gabriel Biel'in (ö. 1495) öğrencisi idiler ve dolaylı olarak, Ockhamcı gelenek içinde bulunuyorlardı⁴⁸. Bu etki araştırılmaya değerdir. Fakat gerçek sebep her ne olursa olsun, Luther'in Augustinus Tarikatına dahil olması onun hayatı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Manastıra katılmasından iki, keşişlik yemininden bir yıl sonra 1507'de, Luther'e papazlık yetkisi (Ordinasyon) verildi (27 Şubat ya da 2 Mayıs 1507, kesin tarih bilinmemektedir). Manastırda geçirdiği ilk iki yılda, Luther tavsiye edilen her şeye, hatta daha fazlasına tam olarak riayet etmesine rağmen huzura kavuşamamıştır⁴⁹.

Luther'in manastıra girmeden önce kafasını meşgul eden "Kişi, Tanrı önünde nasıl doğru bir insan olabilir?" sorusu, manastıra girdikten sonra da, onun için ciddi bir problem olmaya devam etmiştir. Katolik inancında, insanın tüm boyutlarına yönelik sakramentler⁵⁰ vardır. Ayrıca Tanrı'nın lütfuna ulaşabilmek için en azından günahların itiraf edilmesi gerekir. Luther ise: "Bir kişi tüm günahlarını itiraf ettiğinden nasıl emin olabilir" sorusunu sormaktadır. Luther, bu kesinliğe ulaşabilmek için büyük küçük tüm günahlarını itiraf ediyordu; hatta keşiş arkadaşları onun zamana ve mekana dikkat etmeksizin, kendilerini günah itirafı için aramalarından rahatsızlık duymaya bile başlamışlardı⁵¹. Luther'in manastır âmirleri, onun bu durumuna olumsuz bakmadıkları gibi kayıtsız da kalmamışlar ve her zaman ona güvenmeye devam etmişlerdir. Hatta baş âmiri Staupitz (1465-1521), Luther'in bu durumunu atlatabilmesi için elinden gelen yardımı yapmıştır. Luther, hayatı boyunca Staupitz'in yardımlarını unutmamıştır.

⁴⁸ Lau, s. 28.

⁴⁹ Dillenberger, s. XV.

⁵⁰ Sacrament, "kutsal olarak tahsis edilen ve ayrılan şey" anlamına gelen Latince Sacramentum'dan gelmektedir. Sacramentum terimi, Latince Vulgate tercümesinde Grekçe musterion (Efs. 5:32) kelimesinin anlamını karşılamak için kullanılmıştır [Bkz. Paul Enns, *The Moody Handbook of Theology*, Moody Pres, Chicago-1989, s. 359]. Katolik inancı, yedi sakrament kabul eder: Vaftiz, Efkariyeti (Rabb'in Son Akşam Yemeği), Konfirmasyon (Güçlendirme), Pişmanlık (Tövbe-Barışma), Hasta Gizemi (Yağ sürme), Kutsal Rütbelere (Ruhbanlık) ve Evlilik. Protestanlar ise, iki tane ayin (onlar, sakrament yerine 'ordinance' derler) kabul ederler: Vaftiz ve Efkariyeti [Bkz. Enns, s. 359].

⁵¹ Dillenberger, s. XVI.

Manastırda, teoloji öğrencileri ek bir görev daha alabiliyordu. Luther Güzel Sanatlar öğrenimini hakkıyla tamamladığı ve öğretmenlik yapma yetkisine hak kazandığı için, tarikat çok güvendiği Luther'i, Wittenberg'de yeni kurulan üniversiteye, kendi kadrosundan hoca olarak atamıştı.

1485 yılında Saksonya eyaleti ikiye bölünmüş ve bu eyalet içindeki Leipzig Üniversitesi, Albertinus çizgisine geçmişti. Bundan dolayı, Saksonya eyaletine yeni bir prenslik üniversitesi gerekliydi. Saksonya Elektör Prensi Bilge Friedrich, böyle bir kurum için uygun gördüğü Wittenberg kasabasında üniversiteyi kurmuş ve Staupitz ve Luther gibi seçkin bilginleri de buraya çağırmıştı. Öğretim üyeliği kadrolarının bir bölümünü Wittenberg'deki tarikatların inisiyatifine vermişti. Luther'in 1508-1509 yılları arasında Güzel Sanatlar Fakültesi'ndeki profesörlük kadrosu ve Staupitz'in 1512 yılına kadar kullandığı ve daha sonra Luther'in üstleneceği Teoloji Fakültesi öğretim üyeliği kadrosu, bunlardandır. Luther 1508 yılının Sonbahar'ından 1509 Sonbahar'ına kadar, ileride sürekli oturacağı, bu kentte kalmıştır⁵².

Yirmi beş yaşında öğretim üyeliği görevine atanan Luther'in, sayfa kenarlarına kendi el yazısıyla notlar aldığı, bu zamandan kalma kitapları ve ilk vaazlarının dökümanları şu anda elimizde bulunmaktadır. Kitapların sayfalarına yazdığı notlardan, içinde sürüp giden savaşı anlamak mümkündür. Bu kitaplardan biri, ünlü Kilise Babası Augustinus'un yapıtı üzerindedir. Kitap *önceden belirlenme*, yani Tanrı'nın önceden kimi insanları sonsuz yaşama seçtiği, kimilerini ise kendi kaderlerine bıraktığı konusu üzerine yazılmıştı. Bu konu, Luther'i sadece bir öğreti olarak değil, kendi yaşamının büyük bir sorunu olarak da düşündürüyordu⁵³.

Aynı yıl, ilk defa keşiş olarak girdiği Erfurt'taki eski manastırına, bu sefer Yeni Ahit konusundaki kariyeri onaylanmış öğretmen olarak geri çağırılmıştır. Luther orada kısa bir süre kaldıktan sonra, 1509'un Sonbaharında Wittenberg Üniversitesi'ne geri döndü ve teoloji çalışmalarına devam etti. Burada Skolastisizm'in önde gelen düşünürlerini öğrendi ve üniversitede okurken tanıştığı Hümanizma'nın öğretileriyle de ilgilenmeye başladı. Luther'in en çok ilgisini çeken konu ise, Hümanizma'nın temel sloganı olan

⁵² Lau, s. 33

⁵³ Sormunen, s. 19.

“Kaynaklara geri dön” *Ad Fontes*, düşüncesidir. Zira bu doğrultuda ilerleyen Luther, Kitab-ı Mukaddes’i *Vulgate*⁵⁴ versiyonundan (Kilise ve tarikatların kullandığı standart tercüme) değil, ünlü Hümanist Erasmus’un büyük bir gayretle yeniden hazırladığı Yunanca ve İbranice aslından okumaya başladı. Luther 9 Mart 1509’da teoloji alanında ilk ünvan olan *baccalaureus biblicus* ünvanını alarak doktora doğru son adımını atmış oldu⁵⁵.

Tarikatın bir üyesi olan Luther, tarikat içinde bir takım yükümlülükler de üstlenmek zorundaydı; bu sebepten ötürü, yönetici yardımcılığı ve on bir manastırın baş denetçiliği gibi bazı yükümlülükler almıştı. Aldığı görevlerden Luther’in tarikat içinde önemli bir pozisyonda olduğu anlaşılmaktadır. Bu pozisyonunun bir gereği olarak Luther, tarikatın çok özel bir görevini yerine getirmek amacıyla, 1510 veya 1511 yılında (tam tarih belli değildir, ancak 1508 yılından sonra olduğu kesindir) beş aylık bir Roma seyahati gerçekleştirmiştir⁵⁶.

1.1.2.1. Bir Keşiş Olarak Roma Seyahati

Luther, manastır âmiri Staupitz ile birlikte, Augustinus Tarikatı içindeki bir anlaşmazlığı arz etmek üzere, Roma’da bulunan tarikatın genel yetkilisine danışmak amacıyla Roma’ya gitmiştir. Tarikat içinde ortaya çıkan bu anlaşmazlık, tutucu keşişlerden oluşan tarafın, ılımlı başkanların yönetiminde bulunmak istememeleriydi⁵⁷. Bu tartışma konusunun ayrıntıları karanlıktır. Luther’in bu anlaşmaya ne ölçüde katıldığı; onun, sorunu çözecek biri olarak mı, yoksa yolculuğa eşlik mi ettiği; en önemlisi, âmiri Staupitz ile bu dönemde arasının nasıl olduğu gibi sorulara kesin olarak yanıt verilemiyor. En azından, yolculuğun ne zaman başladığı bilinmiyor. Bu yolculuk 1510/13 ya da 1511/12 yıllarının kışında mı yapıldı? Luther öğretim görevine bu seyahat için mi ara verdi? Bunlar da tam olarak bilinmiyor. Ancak Luther’in, yukarıda da değinildiği gibi, Augustinus Tarikatı’nın bir temsilcisi

⁵⁴ Kitab-ı Mukaddes’in Latince çevirisine verilen ad. Asıl itibarıyla St. Jerome’un bir çalışması olduğu kabul edilir. MS. 382’de Papa Damasus’un isteğiyle St. Jerome çalışmasına başlamıştır. Bu çevirinin yapılmasının amacı o anda mevcut olan çeşitli nüshalar arasındaki karışıklığı önlemektir [Bkz. Şinasi Gündüz, “Vulgate”, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 1.baskı: Vadi Yay., Ankara-1998, s. 386].

⁵⁵ Ökten, s. 91.

⁵⁶ Lau, s. 31.

⁵⁷ Olgun, s. 34.

olarak Roma'ya gönderilmiş olduğu ve onun bu anlaşmazlıkta tutucu keşişlerin tarafını tuttuğu kuvvetle muhtemeldir⁵⁸.

Luther, *Ebedi Başkent* Roma'yı, inanmış bir Katolik olarak ziyaret etmiş; imkanlar elverdiği ölçüde bir çok kutsal yerleri ziyaret etmiş ve orada alınabilecek tüm bağışları almış ve yapabileceği tüm ibadetleri yapmıştır. Büyükbabası için dualar okuyan Luther, kendi anne ve babasının halâ sağ olmasına üzülmüştü; çünkü ölmüş olsalardı, şimdi onların Araf'taki⁵⁹ acılarını ve orada kalma süresini azaltabilirdi⁶⁰. Roma'daki en ünlü yerlerden biri olan Pilatus'un Merdivenleri'nde⁶¹ yakınlarının kurtuluşu için dualar etti. Bunların hiç biri, Luther'e huzur getirmedi, aksine Roma Kilisesi'ndeki bozukluğu ve Rönesans yaşamını görünce huzursuzluğu daha da artmıştır⁶².

Wittenberg Üniversitesi'nde öğretim üyesi, Augustinusçu manastırların başmüfettişi ve Luther'in doktora danışmanı John von Staupitz (1465-1521) ile birlikte yaptığı bu seyahat sırasında Luther'in şunlara şahit olduğu düşünülmektedir:

1- Luter, ruhsal ihtişam örneği olma iddiasındaki Roma'nın, son derece dünyevi hale geldiğini ve Tanrı tarafından yüklenen misyonunu yerine getirmedeki başarısızlığını açık bir şekilde görme fırsatı elde etmiştir⁶³.

2-Curia'nın⁶⁴ adalet sisteminin eşitlikten uzaklaştığını açık bir şekilde görmüştür⁶⁵. Luther, Roma'da gördükleri ve yaşadıklarına sık sık değinmiş ve daha sonraları yaptığı konuşmalarda onları örnek olarak vermiştir. Luther'in Roma yolculuğunda

⁵⁸ Lau, s. 32.

⁵⁹ Hristiyan Kilise'sinin temel inanç doktrinlerinden olan Araf, dogmatik olarak ilk kez, Ortaçağlarda formüle edilmiştir. Sonraki beyan ve kararlar bunun ötesine geçememiştir. Katolik inancına göre, bu doktrinin özü, günahları, tövbe sakramentiyle Tanrı tarafından bağışlanan, fakat dünyevi cezasını çekmeden ölenlerin Araf'ta azap görmek suretiyle, bu suçlardan arınmalarıdır. Dolayısıyla, Katolikler'deki A'raf inancında, Tanrı bağışlasa bile suçun dünyevi cezasının devam ettiği görülmektedir. Daha sonra bu doktrin, ibadetlerin ve hayırlı amellerin ölümlere de faydalı olacağı düşüncesiyle birleştirilmiştir [Bkz. Elmar Klinger, "Purgatory", *E.R.*, s. 1320].

⁶⁰ Olgun, s. 34.

⁶¹ Bu merdivenlerin üzerinde Vali Pilatus'un İsa'yı kırbaçlatığına ve ölüm fermanının okunduğuna inanılıyor.

⁶² Sormunen, s. 33

⁶³ Hillerbrand, "Luther, Martin", *E.R.*, s. 58.

⁶⁴ Curia ya da Curia Romana: Papalık'ın bürokrasisine ve mahkemesine verilen isimdir [Bkz. Ökten, s. 39]; Vatikan'da Papa'nın yargı yetkisini günlük uygulamalarda kullanmasına yardımcı olan çeşitli birimlere verilen isim [Bkz. Gündüz, "Curia", *D.İ.S.*, s. 85].

⁶⁵ Ökten, s. 91.

olumlu izlenimler edinememiş olmasının Papa'ya karşı açtığı savaşta, ona güven ve güç verdiğini söyleyebiliriz.

Luther'in Roma'da şahit olduğu dejenerasyon nedeniyle mi bir Roma karşıtı olduğu tartışılmıştır. Lau, bu karşıtlığın Roma Yolculuğu'ndan kaynaklanmadığını ve inancın özünü anlama noktasında ona bir yarar sağlamadığını⁶⁶ söylemektedir⁶⁷.

Luther, Roma dönüşünden kısa bir zaman sonra, Augustinusçu manastırların başmüfettişi Staupitz'in gayretiyle; hem Wittenberg'in ilk reformcusu, hem de Luther'in anabilimdaşı Karlstadt'ın jüri başkanlığında ilâhiyat doktorasını tamamlamıştır. 4 Ekim 1512 tarihinde Wittenberg'deki bütün kiliselerin çanları çalarak Martin Luther'in, teolog ünvanını (lectura in Biblia) gösteren Kutsal Kitap, şapka ve yüzüğü aldığını haber verdiler. Luther böylece felsefe hocalığından teoloji hocalığına getirilmiş oldu. Teolog andını içerken Luther, Kutsal Kitap'a bağlı kalacağını ve elinden geldiğince Kutsal Kitap'ın öğretilerini savunacağını söylemiş ve bu görevi de ölene kadar sürdürmüştür⁶⁸.

Luther Wittenberg Üniversitesi'nde 1517 yılına dek, Mezmurlar (1513-1515) Romalılar'a⁶⁹ (1515-1516), Galatyalılar'a (1516-1517) ve İbraniler'e Mektuplar üzerine dersler verdi⁷⁰. Bu sözü edilen erken dönem derslerin metinleri bulunup ortaya çıkarıldıktan sonra, reformist teolojinin temel belgeleri olarak büyük bir ün kazandılar. Yeni Luther Araştırmaları bu belgeleri temel alarak başlamıştır⁷¹.

⁶⁶ Martin Luther'in oğlu Paul Luther, 1582 yılında, bunun tam tersini söylemiştir. Oğlu, Luther'in Roma'da bir ayın sırasında, Rom. 1:17'de geçen "doğru kişi imanla yaşayacaktır" ifadesini öncekinden farklı olarak, dıştan gelen amellerle kurtuluşun gerçekleşmeyeceği; aksine, içten gelen imanla gerçekleşeceği şeklinde kavradığını söylemektedir [Bkz. Ökten, s. 92].

⁶⁷ Lau, s. 32.

⁶⁸ Sormunen, s. 34.

⁶⁹ Luther, kendi yazdığı Preface To The Epistle Of. St. Paul To The Romans adlı yorumda, Pavlus'un Romalılar'a Mektuplar'ının Kutsal Kitap'ın en önemli bölümü, ve Mesaj'ın merkezi olduğunu söylemektedir [Bkz. Martin Luther, "Preface to the Epistle of St. Paul to Thfe Romans", aktaran Dillenberger, s. 19]. Luther Romalılar'a mektuplar üzerine dersler verdiği süre içerisinde, imanla aklanmayı içeren kişisel deneyimini (Evanjelik Tecrübe) yaşadığı tahmin edilmektedir, ancak bu zayıf bir görüştür; çoğu teolog bu deneyimin 1517 sonrasında gerçekleştiğine inanır. Bu ders notlarının bir kopyası hala varlığını korumaktadır [Bkz. Hillerbrand, "Luther, Martin", E.R., s. 58]. Ayrıca bir görüşe göre (Sormunen, s.34), Luther'in Pavlus'un Romalılar'a Mektupları üzerine yaptığı yorumlar, Kutsal Kitap yorumları arasındaki en mükemmel olanıdır.

⁷⁰ Hillerbrand, "Luther, Martin", E.R., s. 58.

⁷¹ Lau, s. 33.

Teolog Luther, bu seminer biçimindeki konferanslarıyla, tarikat içinde de tanınmış biri haline gelmişti, ancak onun iflah olmaz bir Kilise eleştirmeni olacağı kimsenin aklına bile gelmezdi. Bugünkü kuvvetli bir eğilime göre; bu erken dönem konferansların sahibi Luther, artık Katolik Mezhebi'nden değildir, ancak Tanrı'nın Kelamı'na dayalı bir inanca da, yani, *Kutsal Kitap Hristiyanlığı* diyebileceğimiz bir inanca da, henüz ulaşabilmiş değildir; yani tam bir reformcu olamamıştır. Luther'in ders notları ciddi bir analize tabi tutulduğunda teolojik gelişmesinin seyrinin şu sırayı izlediği görülmektedir: önce geleneksel yorum (tefsir) metodundan ayrılış; sonra giderek günah, lütuf ve adalet gibi sorunlar üzerine yoğunlaşma; Augustinus ile meşgul olma; ve sonuncusu (fakat en önemsizi değil) skolastik teolojiden kopuş⁷².

Burada Luther'in hayatı detaylarıyla anlatılmayacaktır. Luther'in bundan sonraki hayatı reform tarihiyle ve onun teolojik seyri ile eş zamanlı gittiği için biz hayatının bundan sonraki aşamalarını bu konularla ilişkileri içerisinde ele alacağız. Dolayısıyla eserlerine geçmeden önce onun ölümüyle ilgili kısa bir bilgi verilecektir.

Sık sık hasta olan Luther bünyesinin zayıflığı sebebiyle erken veya ani bir ölümün kendisini beklediğine inanıyordu. 1546 yılında Mansfeld'li kontlar arasındaki bir anlaşmazlıkta arabuluculuk yapmak üzere Eisleben'e giden ve uğradığı bölgelerde sık sık vaazlar veren Luther, son konuşmasını 15 Şubat'ta Eisleben Andreas Kilisesi'nde yapmıştı. 18 Şubat 1546 günü kuvvetli bir halsizlikten hemen sonra öldü. Öldüğü zaman yanında arkadaşları Justus Jonas, Mansfeld'li saray vaizi Michael Coelius, Johann Aurifaber, oğulları ve onların öğretmenleri olan Rudtfeld vardı. Luther kapısına 95 Maddelik tezini astığı Wittenberg Saray Kilisesi'nin minberi altına gömülmüştür⁷³.

1.2. ESERLERİ

Luther'in eserlerini temel eserleri, tercüme eserleri ve diğer eserleri olmak üzere üçe ayırabiliriz.

⁷² Hillerbrand, "Luther, Martin", *E.R.*, s. 58.

⁷³ Lau, s. 118.

1.2.1. Temel eserleri

Luther'in temel eserlerini de Latince ve Almanca olanlar olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Bunların her birerini de konuları itibari ile, teoloji ve münâzara eserleri olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

1.2.1.1. Latince Eserleri

1.2.1.1.1. Latince Teolojik Eserleri

1. *Epistola Lutheriana ad Leonem decimum summum pontificem* (Bir Hristiyan'ın Özgürlüğü Üzerine-1519 veya 1520). Papa X. Leo'ya ithaf ettiği bu risalede iman yoluyla aklanma görüşünün ahlaki sonuçlarını işleyen Luther, bir Hristiyan için özgürlüğün anlamını, kurtuluş için şeriata bağımlı olmamak, yani şeriattan özgür olmak olarak ifade etmektedir. İnsan, dinî kurtuluş açısından hiçbir kişi ve kuruma bağımlı olmayan hür bir efendidir; sosyal olarak, ahlaki davranışlar ve dünyevi düzen bakımından bir hizmetkardır ve herkese boyun eğmelidir. Dolayısıyla insan bu özgürlüğü sadece siyasal iradeye tabi olmayı telkin eder şekilde yorumlayarak başkasına hizmet zorunluluğundan kurtulma olarak yorumlamamalıdır.

2. *De votis monasticis*, 1521.

3. *De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium* (Kilise'nin Babil Tutsaklığı Üzerine, 1520). Luther bu eseri, din adamı ve ilahiyatçılara yazmıştır. Luther bu eserde, Papalık'ı tüm Hristiyanların üyesi olduğu Kilise'de hiyerarşiyi tekeline alarak kutsamaların özünü zedelediğinden dolayı tenkit eder ve Hristiyanların evrensel rahipliğini öne sürer. Luther “tüm Hristiyanlar kutsallığın simgelerine sahiptirler” demektedir. Ona göre tüm Hristiyanlar rahip olduğundan onların Kutsal Kitap'ı vaaz etme ve ayinleri yönetmek için kimin ehil olduğunu belirleme hakları vardır. Bu yazılarıyla, yedi sakramenti üçe indirdiği ve komünyon ayinindeki “cevher dönüşümü” öğretisine⁷⁴ karşı çıktığı için bir çok ılımlı hümanisti kendinden uzaklaştırmıştır.

⁷⁴ Bu öğretiye “transubstantiation” denir. Katolik Kilisesi, komünyon ayininde ekmek ve şarabın Mesih'in bedeni ve kanına dönüştüğünü savunur. Katolik Kilisesi burada öz ve madde ayırımına gitmektedir. Bunun için de Aristo'dan “transubstantiation” kavramını ödünç almıştır. Roma'ya göre,

4. *De servo arbitrio* (İradenin Tutsaklığı Üzerine, 1525). Luther'in *iradeye* ilişkin yorumlarını eleştiren Erasmus'un *De Libero Arbitrio* adlı kitabına cevap olarak kaleme alınmıştır. Kitap, insanın iyiyi ve kötüyü seçme konusunda yetkin olmadığını, aksine insanın tüm seçiminin Tanrı tarafından belirlenmiş mutlak kader çizgisi içinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Luther, bu çalışmasında reform teolojisinin insan iradesine yüklediği anlamı ve Tanrı iradesiyle insan iradesi arasındaki ilişkiyi Augustinusçu kader anlayışının etkisiyle yorumlamıştır. Bazı yazarlar (örneğin, *N.D.T*'nin "Martin Luther" maddesinin yazarı J.A.) bunun Luther'in en iyi eseri olduğunu söylemektedirler. J.A.'göre bu eser, doğal insanın kendisine ve ilgilerine olan tutkunluğunu; ve günaha tutsak insanı gerçek anlamda ancak Mesih'in özgür bırakabileceğini göstererek Kutsal Kitap'a dayalı Evanjelik teolojinin savunmasını sunar⁷⁵.

1.2.1.1.2. Latince Münazara Eserleri

1. *B. Martini Lutheri theses Tezelio, indulgentiarum institori oppositas* (1517, Doksan Beş Tez).
2. *Rationis Latomianae pro incendiariis Lovaniensis Scholae sophistis redditae Lutheriana confutatio* (1521)

1.2.1.2. Almanca Eserleri

1.2.1.2.1. Almanca Teolojik eserleri

1. *Von den guten Wercken* (İyi Davranışlar Üzerine, 1520). Bu metinde kurtuluş için Musa şeriatine değil, sadece imana güvenilmesi gerektiği; ve kurtuluş için anlamı olan

bu ayin, *çifte mucize* içermektedir: Ekmek ve şarabın özleri aynı kaldığı halde onların maddeleri Mesih'in bedeni ve kanının maddesine dönüşür. Mesih'in bedeni ve kanının maddeleri, artık bedeni ve kanının özleri olmadan var olmaktadır; ekmekle şarabın özleri de onların maddeleri olmadan var olmaktadır. Luther bu *çifte mucizeyi* saçma ve gereksiz bularak karşı çıkmıştır. Mesih'in bedeni ve kanının gerçekten var olduğunu ama bunların ekmek ve şarabın içinde, altında ve bunlar aracılığıyla olduğunu savunmuştur. Luther'e göre, ekmek ve şarap hem özde hem maddede ekmek ve şarap olarak kalmaktadır. Lutherci görüş, Mesih'in ekmek ve şarap öğeleriyle "birlikte" bulunduğuudur. Luther'in savunduğu bu görüşe çoğu zaman "consubstantiation" adı verilir. Ancak bir çok Lutherci teolog bu görüşü reddeder [Bkz. Sproul, s. 85].

⁷⁵ J.A., "Luther, Martin", *New Dictionary of Theology*, Ed. Sinclair B. Ferguson and David F. Wright, Inter- Varsity Pres, Leicester-1996, s. 401.

iyi davranışların neler olduğu ele alınmaktadır. Luther burada Eski Ahit ve daha çok On Emir konusunda Pavlusçu bir yaklaşım sergilemiştir.

2. *Von weltlicher Uberkeytt, wie weytt man yhr gehorsam schuldig sey* (Dünyevi Otorite, 1523). Luther, bu eserinde dini ve dünyevi, her iki düzene ilişkin öğretisini açıklar. Bu eserin birinci bölümünde Luther, Hristiyanlardan dünyevi yönetime bir Tanrı düzeni olarak saygı göstermelerini ister. Yönetim haksız bir uygulama ve cezalandırma da yapsa, ona karşı saygılı davranmak bir Tanrı buyruğudur. Dünyevi olan manevi olana hizmet etmekle birlikte, ilahi hukuka değil doğal hukuka girer. Böylece Hristiyan özgürlüğünün ilkeleri asıl anlamlarıyla ona uygulanamaz. Dolayısıyla Luther, Hristiyan insandan dünyevi otoriteye boyun eğmesini ister. Çünkü ona göre yetkin olmasa, hatta haksız da olsa dünyevi düzen manevi özgürlüğe imkan sağlar; Hristiyan, düzene hizmet eder. Yani Luther kişiyi toplumun üyesi olarak kurulu düzenin otoritesi altına sokmak istemektedir. İkinci bölümde ise, yönetimin bir Hristiyan'dan Tanrı Kelamı'na saygısız olmasını ve Kutsal Müjde'nin (İncil) inkar edilmesini istemesi durumunda ona başkaldırmasını ister. O, bununla yönetimin elinden ülkeyi zorla almayı veya kanlı bir ayaklanma ile onu ele geçirmeyi kastetmemektedir. Aksine Hristiyan için, ülkeyi terketmenin veya işkence çekmenin gerekebileceğini söylemektedir. Yani, Luther'in buradaki temel vurgusu, bir Hristiyan'ın hiçbir zaman, Kutsal Müjde'ye karşı saygısızlık yapıp onu inkar edemeyeceğidir.

3. *Das diese wort Christi (Das ist mein leib etce.) noch fest stehen widder die Schwermgeister* (Mesih'in "Bu benim bedenimdir" Sözü Fanatikler Karşısında Hala Sağlamca Durmaktadır, 1527)

4. *Vom Abendmal Christi, Bekentnis* (Kutsal Akşam Yemeğine İnanma, 1528)

5. *Von den Conciliis und Kirchen* (Konsüller ve Kiliseler Üzerine, 1539). Katolik Kilisesi'nin Reforma karşı bir tavır olarak hazırladığı Trente Konsili'ni (1545-1563) hedef alarak Kilise ile girdiği son polemik yazısıdır.

1.2.1.2.2 Almanca Münazara Eserleri

1. *An den christlichen Adel deutscher Nation* (Alman Ulusunun Hristiyan Soylularına, 1520). Bu kitabıyla Luther, İmparator V.Charles yönetimindeki Alman

prenslerine, şövalyelere ve kent yöneticilerine seslenmiştir. İlk gerçek manifestosu olan bu risalede Kilise'nin ıslah edilmesi gerektiğini ve Roma'nın Alman halkının şikayetlerini dikkate almadığından dolayı Kilise dışındaki devlet organlarının harekete geçmesini istemektedir. Yani Luther imparatoru, prensleri ve şövalyeleri Kilise'de reform yapmaya, Papa'nın iktidarını tasfiye etmeye çağırmaktadır. Yine Luther bu çalışmasında, milli kiliselerin kurulmasını Kilise mallarının dünyevileştirilmesini ve Yeni Ahit'in halkın eline verilmesini savunmaktadır. Manastır tarikatlarının feshedilmesini isterken, manastırları birer okul ve inziva yerleri olarak tanımlamakta ve serbestçe girilip çıkılabileceğini söylemektedir. Ayrıca rahiplerin diğer inananlardan üstün kutsal vasıfları olmadığını vurgulamakta ve onlara evlilik hakkının verilmesini savunmaktadır.

2. *Widder die hymelischen Propheten von den Bildern und Sacrament* (İmajlar ve Sakramentler Konusunda Göksel Peygamberlere Karşı, 1525)

3. *An die Radsherrn aller Stedte deutsches Lands: Das sie Christliche Schulen auffrichten und hallten sollen*, 1524

4. *Ermanunge zum Fride auff die zwelff Artikel der Bawrschafft ymn Schwaben*, 1525.

5. *Wider die mordischen un reubischen Rotten der Bawren*, 1525.

6. *Wider Hans Worst*, 1541.

7. *Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestift*, 1545.

1.2.2. Tercüme Eserleri

1. *Das Neue Testament Deutzsch*, 1522.

2. *Biblia das ist, die ganize Heilige Scrifft Deudsch*, 1534.

3. *Das Magnificat verteuschet und ausgelegt*, 1521.

4. *Montecroce'li Ricaldus'un Confutatio Alcorani* (Kur'anın Tekzibi, 1542) adlı kitabını Almanca'ya çevirmiştir.

1.2.3. Diğer Eserleri

1. *die Psalmen* (Mezmurlar Yorumu, 1513).

2. *der Römerbrief* (Romalıları Mektup Yorumu, 1515-1516).

3. *der Galatabrief* (Galatyalılar'a Mektup Yorumu, 1516).
4. *der Hebraerbrief* (İbranilere Mektup Yorumu, 1517).
5. *Von der Betrachtung des heiligen leidens Christi* (İsa'nın Kutsal Acısının Gözlenmesi)
5. *Vom der Bereitung zum Sterben* (Ölüme Hazırlık).
6. *Vom heiligen hochwürdigen Sacrament des heiling Leichnams Christi und von Bruderschaften* (Kardeşliklerin ve İsa'nın Yüce Tapınması Üzerine, 1519-20).
7. *Sermon von Ablass und Gnade* (Günah Bağışlama ve Tanrı Bağışı Üzerine Can Sıkıcı Sözler, 1518). Kilisenin günah bağışlama uygulamasını ifade eden endüljanslara yönelik Yeni Ahit referanslı ilk eleştiri denemeleridir.
8. *Ermahnung zum Frieden an die Bauernschaft in Schwaben* (İsyancı Köylüleri Barışa Çağrı, 1525). Köylü isyanı sırasında hem prenslere hem de köylülere yaptığı barış çağrısıdır.
9. *Wider die Rauberischen und Mörderischen Rotten der Bauern* (Eşkıya ve Katil Köylü Çetelerine Karşı, 1525). Köylü isyanının durmaması sonucu, prenslere isyancı köylüleri bastırmak için her türlü fiili müdahaleyi ve hatta isyancıları öldürmelerini tavsiye eden bir risaledir.
10. *Deutsche Messe* (litürgy ile ilgili, 1526)
11. *Libellus de vita et moribus Turcarum* (Türklerin Yaşamı ve Gelenekleri, 1529).
12. *Der kleine Catechismus* (didaktik), Küçük İlmihal, 1529.
13. *Deutsch Catechismus* (didaktik), Büyük İlmihal, 1529.
14. *Vermanunge zum Gebet wider den Türcken* (Türlere Karşı Duaya Uyarı Çağrısı, 1530).
15. *Rückblick auf sein Leben* (Geçmiş Yaşamın Anıları, 1545). Luther'in ilerleyen yıllarda reform sürecinin genel bir değerlendirmesini yaptığı ve özellikle de Romalılar Mektubu 1:17'deki ifade sayesinde ulaştığı Evangelic Tecrübeyi hatırladığı duygusal bir metindir.
16. *Ein feste Burg ist unser Gott* (A Mighty Fortress Is Our God-Güçlü Kalemiz Efendimizdir), muhtemelen ilahileri arasında en ünlü olanıdır.
17. *Masa Konuşmaları*
18. *Enarrationes epistolarum et evangeliorum, quas postillas vocant*

19. *Mektuplar*: İmparatora, Papa'ya, diğer ülkelerdeki reformculara, prenslere ve diğerlerine gönderdiği mektuplar⁷⁶.

Buraya kadar 'Luther'in Hayatı' bölümünde gördüğümüz eğitimi ve manastır hayatı, onun reformcu kimliğinin oluşmasındaki en önemli temelleri oluşturmaktadır. Aldığı skolastik eğitim, ileride reformcu kimliğiyle karşı çıkacağı Roma'nın skolastik öğretilerini hakkıyla tanımasına yardımcı olmuştur. Aynı zamanda, Ortaçağ skolastiğinin de bir parçası olan manastır hayatına girişi, onun reformcu kimliğinin oluşmasını tamamlamıştır. Zira içindeki şüphelerden arınma amacıyla manastıra giren Luther'in manastır hayatı onun şüphelerinin derinleşmesine neden olmuştur. Luther'in bundan sonraki hayat seyri, Reform süreciyle eş zamanlı gitmektedir.

⁷⁶ Bu liste, E.B.-Macropedia'nın "Luther, Martin" maddesinden [E.G.R. "Luther, Martin", *Encyclopedia Britannica-Macropedia*, XI, Encyclopedia Britannica Inc., Chicago-1979, s. 155-156] ile Hakan Olgun'un "Luther ve Reformu" adlı eserinden [Olgun, s. 78] hazırlanmıştır.

2. REFORM HAREKETİ VE MARTİN LUTHER'İN REFORM' ETKİSİ

Bu bölümün birinci kısmını, Reform olayı hakkında kısa ancak kapsayıcı bilgiler oluşturmaktadır. Sonra, Protestan kavramı ve Kilise'nin kendi içinde uyguladığı Reformasyon (Karşı-Reformasyon) gelmektedir. Daha sonra, Luther'in Reform'a etkisi dini ve siyasi açıdan ele alınacaktır. Dini etken olarak Endüljans ve 95 Maddelik Tez'den; siyasi etken olarak ta, Luther'in Roma ile ilişkilerinden bahsedilecek; en son olarak ta, Reform olayı ile netlik kazanan Luther'in dünyevi otoriteye bakışı ele alınarak bu bölüm sonuçlanacaktır.

2.1. Reform Hareketi

2.1.1. Reform Kavramı

Reform, 'sadece dinsel' bir hareket olmayıp, çok yönlü etkenlere sahiptir. Martin Luther, *homo religiosus*, Reform hareketinin merkezindeki kişi olmasına rağmen, teolojik olmayan bir çok faktör (hümanist, politik, ekonomik), Reform hareketinin geniş çapta ortaya çıkmasına, oluşmasına ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. Reform, 14. yüzyılda Avrupa'da başlayan düşünce ve pratikteki değişimin bir parçasıdır. Ancak büyük ölçüde dinsel merkezli bir hareket olarak, temel karakteristiğini Luther'in kişiliği ve aktivitesinden almakla birlikte; Luther⁷⁷, Calvin (1509-1564) ve Zwingli (1484-1531) tarafından başlatılmıştır. Reform hareketinin, tam olarak, dünya tarihine mi, yoksa teoloji tarihine mi ait olduğu tartışılmaktadır; ancak büyük ölçüde, teoloji tarihinin bir parçası olduğu düşünülmektedir⁷⁸.

⁷⁷ 16. y.y. Reform'unun kurucusu Martin Luther, Protestanlığın olduğu kadar, Batı medeniyeti'nin de temel kurucularından sayılmaktadır. O davranışları ve yazıları ile, sadece Hristiyanlığın üç ana teolojik ünitesinden (Roma Katolisizmi ve Doğu Ortodoksluğu ile birlikte) birini değil, aynı zamanda modern sosyal, ekonomik ve politik düşüncenin tohum merkezini de oluşturmuştu [Bkz. E.G.R. "Luther, Martin", *E.B.-Macropedia*, s. 193].

⁷⁸ Joseph Lortz, "Reformation", Ed. Karl Rahner, *Encyclopedia of Theology*, Burns & Oates Inc, Germany-1993, s. 1326.

Reformatio, Latince yenileme anlamındaki *reformare* kökünden gelmektedir⁷⁹. 15. ve 16. yüzyıllarda politika, kültür ve Kilise hayatının tüm yönleri için kullanılmış olan bu kelime, 15. yüzyılın bir anahtar kelimesi haline gelmişti. Bununla beraber, *reformatio* kelimesi Kilise tarihinde, hem orijinal forma geri dönüş, hem de yeni bir başlangıç olarak çifte canlanma, *renovatio*, anlamında da kullanılmıştır [Jer. I:10; Rom. 12:2; Gal. 6:15; Vahy 21:5]⁸⁰.

2.1.2. Reform'un Tanımı

Reform'un tanımı, tarihçinin bakışına ve inancına göre değişir. Katolik Kilisesi, Reform hareketini evrensel Kilise'ye karşı bir isyan olarak algılamış ve Protestan terimini de Reform bağlıları için isyancı anlamında kullanmıştır. Protestan tarihçiler ise, Reform'u, bir devrim olarak değil⁸¹, mevcut Hristiyanlığın (Roma Katolik inancı) otantik Hristiyanlık lehine, bir restorasyonu ve dinsel hayatı Yeni Ahit kalıbında yeniden şekillendirmek olarak algılamışlardır. Reformcuların bu hareketle amacı, Hristiyanlığı ilk saf haline döndürmek ve Yeni Ahit ile uyum içinde bir teoloji geliştirmektir.

Seküler tarihçiler, Reform'u, devrimsel bir hareket olarak düşündüler⁸². 19. ve 20. yüzyıl Katolikleri, otoriteyi reddetmesinden dolayı, Fransız Devrimi'nin öncüsü olduğunu kanıtlamaya çalıştılar⁸³. Marksist tarihçiler, Reform'u ve Alman Köylü Savaşlarını 'ilk burjuva devrimi' olarak düşünmek istiyorlardı; zira onlara göre, yükselen şehirli halk, ticaretle ve gelişen ekonomik gücü elinde tutmakla meşgul olurken, politik gücü elinde tutanlarla karşı karşıya gelmişler ve politik güçle olan bu zıtlaşmada, Katolik Kilisesi'ni reddetmek zorunda kalmışlardı. Onlara göre Luther, ekonomik gücün ve yeni burjuva mentalitesinin bir sözcüsüydü. Sonraki

⁷⁹ Hans J. Hillerbrand, "Reformation", *E.R.*, s. 244.

⁸⁰ Joseph Lortz, "Reformation", *E.T.*, s. 1326.

⁸¹ On altıncı yüzyıl Reformcuları, yeni bir din yaratmakla ilgilenmemişler, yenileştirmeye ilgilenmişlerdir, devrimci değil reformcuydular. Eski Antlaşma Peygamberleri'nin Tanrı'nın İsrail ile yaptığı özgün antlaşmayı reddetmeyip, bunun yerine, vahye dayalı inançtan ayrılışları düzeltmeye çalıştıkları gibi, Reformcular da Kilise'yi apostolik ve Kutsal Kitap'a dayalı köklerine dönmeye çağırmışlardır [Bkz. Sproul, s. 28].

⁸² Earle E. Cairns, *Christianity Through The Centuries*, Zondervan Publishing House, ?, s. 300.

⁸³ Hillerbrand, "Reformation", s. 244.

araştırmacılar ise, 16. yüzyıl tartışmalarında her iki tarafın da savunucuları arasında büyük yanlış anlaşılmalara olduğunu net olarak ortaya koymuşlardır.

Tüm bu eleştirilere rağmen, *Reform* kavramı, Kilise'nin dünyeviliğinden ve teolojik bozukluktan dönüş anlayışını ortaya koysa da, ne kavramsal olarak ne de pragmatik olarak, bir kiliseden kopma anlamını içermiyordu⁸⁴.

1517-1563 yılları arasında gerçekleşen, bu dinsel hareket için kullanılan bildik bir terim de "Protestan Reformu"dur. Çünkü, Katolik Kilisesi'nin, Reformasyon hareketinin etkisiyle, kendi içinde, 1545-1645 yılları arasında başlattığı reform, "Karşı Reform" olarak bilinir⁸⁵. Ancak şunu unutmamak gerekir, ki reformcular bir çok Katolik gerçeği farklı açılardan yeniden ifade etmişlerdir⁸⁶.

Reform'un gerçekleştiği dönemdeki politik, ekonomik ve sosyal sahada gerçekleşen değişiklikler ile coğrafi keşiflere kısaca değinmek, onun karakteristiğini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

2.1.3. Reform'u Ortaya Çıkaran Etkenler

Colombus'un Amerika'yı keşfi ile (1492) Luther'in 95 Maddelik Tez'ini, Wittenberg Kilisesi'nin kapısına çakması (1517) arasında şaşırtıcı değişimler meydana gelmiş ve Ortaçağ medeniyetinin statik ilişkileri, yeni toplumun dinamik ilişkileriyle yer değiştirmişti⁸⁷. Ortaçağ insanının coğrafya anlayışı, 1492-1600 yılları arasında ciddi bir değişime uğramış; yeni kıtaların keşfi, yeni zenginlikleri tanımayı sağlamıştı. Luther, Yeni Ahit'i Almanca'ya tercüme ettiği zaman, yani 1522'de, Macellan dünyanın etrafını dolaştığı yolculuğunu tamamlamıştı. Ortaçağ'ın sonlarından itibaren Avrupa'da, merkezi olmayan feodal yönetimlerin yerini merkezileştirilmiş milli devletler almıştı. Halkın, evrensel din ve evrensel devletin egemenliğine karşı çıkarak,

⁸⁴ Hillerbrand, "Reformation", s. 244.

⁸⁵ Cairns, s. 301.

⁸⁶ Joseph Lortz, "Reformation", *E.T.*, s. 1326.

⁸⁷ Cairns, s. 300.

yeni devlet anlayışını, milliyetçi bir tutumla desteklemesi ve böylece Kilise'ye muhalefet etmesi, Protestanların desteklenmesi ile sonuçlanmıştır⁸⁸.

Avrupa'nın ekonomisi ziraata dayanıyordu ve toprak, zenginliğin temeliydi. 1500'lerde kasabaların rağbet kazanması, yeni işyerlerinin açılması, kolonilerdeki kaynakların keşfi, yeni bir ticaret çağını başlatmış ve orta sınıf tacirleri, toplumda lider olan feodal soyluların yerlerini almıştı. Ticaret, şehirler arasından uluslar arasına doğru kaymaya başlayınca, paranın önemli olduğu yeni bir ekonomi ortaya çıkmıştı. Yükselen bu kapitalist sınıf, kazandıklarının Roma'ya gitmesinden hoşnut olmadığından bu kızgınlık, Reform sürecini etkileyen bir desteğe dönüşmüştü.

Ortaçağ'ın karakteristiği olan yatay sosyal organizasyon, yerini dikey çizgilerle organize edilen bir topluma bıraktı. 1500'lerde erkekler, endüstri vasıtasıyla, daha yüksek sosyal mevkilere yükselmişti. Serfliğin hızla gözden kaybolmaya başlaması ile özgürleşen çiftçiler, yeni orta sınıfı oluşturmuştu. Yükselen bu sınıflar, genellikle Kuzey Avrupa'da Reform'u desteklemişlerdi⁸⁹.

Rönesans, Reform'un gelişimini destekleyen entelektüel bir bakış açısı yaratmıştı. Geçmişe ve orijinal kaynaklara dönüş isteği, Hristiyan hümanistlerini, *yazmaları* orijinal dillerinde okumaya sevk etmişti. Bu çalışma, onların Yeni Ahit Kilisesi (Cemaati) ile Roma Katolik Kilisesi arasındaki farkı, net olarak görmelerine yardımcı olmuştur. Diğer önemli bir nokta da, Rönesans'ın bireyselliğe yaptığı vurgunun, Protestanlık için de önem taşıyor olmasıydı⁹⁰.

2.1.4. Reform'un Sonuçları

Ekonomik ve politik gücün değişmesi ile sosyal hayattaki değişiklikler, Reform hareketinin Papa'ya karşı güç kazanmasına yardımcı olmuş; ancak Reform hareketi genellikle Batı ve Kuzey Avrupa ile sınırlı kalmıştır. Ne Doğu Kilisesi, ne de Latinler

⁸⁸ Cairns, s. 298.

⁸⁹ A.g.y.

⁹⁰ a.g.e., s. 299.

onu kabul ettiler; çünkü bu bölgelerde, Ortaçağ'ın birlik ve beraberlik fikirleri hala güçlü bir şekilde korunmaktaydı⁹¹.

Reform'un en önemli sonuçlarından biri, Batı Hristiyan aleminin, çeşitli kiliselere bölünmesi olmuştur. Katolik Kilisesi'nin merkeziyeti, kaçınılmaz olarak yıkılmış ve Evrensel Kilise'nin yerini ulusal kiliseler almıştır⁹². Bu gibi kiliseler, özellikle Anglikan ve Lutherci olanlar, ulusal devlet yöneticilerinin kontrolü altındaydılar. Roma Katolik Kilisesi'nin otoritesi Kutsal Kitap otoritesi ile yer değiştirmiş ve bireyin kendisi, artık Kutsal Kitap'ı özgür bir şekilde okuyabilir hale gelmişti. Bundan başka, Tanrı Oğlu'nu, sadece inanç aracılığıyla Kurtarıcı olarak kabul eden inançlı bir birey, artık kendi kendinin rahibi olabilir ve dinsel yaşamını kendisi yönetebilirdi⁹³. Meslek konusunda ise, tüm işlerin ruhsal anlamda eşit olduğu, ve sıradan hayatın da kutsallığı deklare edilmişti. Laik kültür nosyonunun ortak payda haline gelmesi, toplumda râhiplerden ziyade laiklerin pozisyonunu güçlendirmişti. Ancak bu durum, toplumun sekülerizasyonunu getirmemiş; aksine din, her şeyin merkezinde olmaya devam etmiştir.

Reformcular açısından olumlu sayılabilecek gelişmelere karşın olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır; örneğin, 1648'e kadar din ve mezhep özgürlüğü tanınmamış; dinsel gruplar, dinsel özgürlük fikrini geliştirememişlerdi. Öyle ki, tüm gruplar, kendi gerçeklerine sımsıkı sarılarak diğerini dışlamışlardı⁹⁴. Politik otoritelerin din üzerindeki rolü, 16. yüzyılın sonunda, başındakinden daha sıkı bir şekilde oluşturulmuştu⁹⁵.

Reform olayının başka bir adı da 'Protestan Reformu'dur. Reform kelimesi, esasen tarihin bir dönemine ait olmamakla beraber, sonuçlarına bakarak, Luther ve arkadaşlarının başlattığı protesto hareketiyle neredeyse eş anlamlı hale gelmiştir. Bundan dolayı biraz da 'Protestan' kavramından bahsedelim.

⁹¹ Cairns, s. 299.

⁹² Hans J. Hillerbrand, "Reformation", *E.R.*, s. 253.

⁹³ Cairns, s. 300.

⁹⁴ Hans J. Hillerbrand, "Reformation", *E.R.*, s. 253.

⁹⁵ Cairns, s. 300.

2.1.5. Protestan Kavramı

Protestan terimi⁹⁶, kendilerini Roma Katoliklerinden ve Doğu Ortodox Kiliseleri'nden bilerek ayrı tutan Hristiyan Kiliseleri ve toplulukları için kullanılan genel bir terimdir. Bunlar tarihsel anlamdaki "Katolik" kavramını reddederler. Speyer Diyeti'nden (1528) ve onun devamındaki Augsburg Diyeti'nden (1530) sonra, kendilerini, o zamanın Katolik Kilisesi'nden ayrı tutan bir kilise nosyonunda birleşmişlerdi. Ancak "Katolik olmayan kiliseler" gibi negatif bir şekilde tanımlanamayacaklarından dolayı, zamanla, belirli bir kilise ve inanç anlayışına ve farklı bir yaşam tarzına sahip oldular. Çünkü ortak Hristiyan anlayışına göre, sadece Katolik Kilisesi ile birleşmeye karşı gelme, başka bir Hristiyan Kilisesini yaratamazdı⁹⁷.

Protestanlar, Avrupa'da dinsel savaşımlardan ve özellikle de 19. yüzyıldan sonra, dünyanın her tarafında hızlı bir şekilde yayılmışlardır. Protestanlık, gelişme gösterdiği her yerde, büyük ya da küçük ölçüde, bölgenin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yaşamında etkili olmuştur⁹⁸.

Almanya'nın Roma taraftarı prensleri, hem Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'ı hem de Kilise'yi yanlarına almak suretiyle, 1529 yılında II. Speyer Diyeti'ni toplayarak Luther ve takipçilerine üç yıl önce verdikleri özgürlüklerin bir çoğunu kaldırdıklarını belirtmişlerdi. Özellikle İmparator V. Charles, Alman prenslerden, Luther'in de cezalandırılmasını içeren Worms Fermanı'nı uygulamalarını istemişti. Bunların üzerine, 19 Nisan 1529'da, Beş prens ve On dört kent yöneticisi, Worms Fermanı'nı reddeden, İmparator ve Katoliklerin bu kararlarının kendilerini bağlamayacağını ifade eden ve Luther yanlısı bir tavır sergileyen bir protesto metni kaleme almışlardır. *Protestocular* anlamındaki "Protestan" adını bundan dolayı almışlardır; ancak *Protestocular* adını onlara yandaşları değil, Roma taraftarı düşmanları takmıştır. Yayımlanan bu bildiri, yerel idarecilerin Luther ve Reform hareketi yanında olduklarının, imparator karşısındaki ilk resmi beyanı olmuştur. İlk Protestanlardan

⁹⁶ Burada, Protestanlık başlığı altında söylenen her bilgiyi, genel olarak, Reform başlığı altında da söyleyebiliriz.

⁹⁷ Karl Rahner, "Protestantism", *E.T.*, s. 1292.

⁹⁸ W. O. C., "Protestantism", *Encyclopedia Britannica-Macropedia*, XI, Encyclopedia Britannica Inc., Chicago-1979, 205.

olan bu idarecilerden sonra, Reform'un prensiplerine bağlı olan herkese, özellikle Almanya dışında yaşayanlara, yavaş yavaş *Protestan* denmeye başlanmıştır⁹⁹.

Hristiyan alemi, Protestanlar arasındaki her gurubun kendi içindeki özel cemaat karakterleri baskın çıkana kadar, başlangıçta sadece “Katolikler” ve “Protestanlar” olarak ikiye ayrılmışlardı. Protestan¹⁰⁰ ismiyle sadece Luther’in değil, aynı zamanda Ulrich Zwingli (1484-1531) ve daha sonra da John Calvin (1509-1564)’in öğrencileri ve taraftarları da ifade edilmekteydi. Ancak, özel karakterler baskın çıkmaya başlayınca, çeşitli isimlendirmeler başladı; örneğin, Almanya’daki Reform bağlılarına *evanjelikler*¹⁰¹, Fransa’dakilere ise *Huguenotlar* denmeye başlandı. Ulrich Zwingli taraftarı İsviçreli Reformcular ve onların Hollanda, İngiltere ve İskoçya’daki takipçileri, özellikle 17. Yüzyıldan sonra, *Reformcular* adını kullanmayı tercih etmişlerdir.

Reformcular bunları yaparken Roma Katolik Kilisesi bunlara seyirci kalamazdı. Zaten seyirci kalmadığını, Luther’in 95 Maddelik Tezi’ne gecikmeden verdiği tepkilerde görmekteyiz. Ancak Reformcuların Roma’ya karşı tepkileri arttıkça, Roma da, daha sert önlemler almaya başladı. Roma’nın aldığı bu önlemlere “Karşı Reformasyon” adı verilmektedir.

2.2. Karşı Reformasyon

1545’de Protestanlık Almanya, Fransa, İskandinavya, İsviçre, İngiltere ve İskoçya’ya yayılmıştı. Fakat Papalığın canlandırdığı yeni bir dini dalga, Protestanlığın Hollanda’da, ancak 1560’tan sonra zafere ulaşmasını sağlayabildi. Bu yeni dini dalga, “Karşı Reformasyon” veya “Katolik Reformasyonu” olarak adlandırılmaktadır. Bu Karşı Reformasyon, Kilise içinde yapılan bir Reform ve Hristiyan doktrinin yeniden

⁹⁹ W. O. C., “Protestantism”, *E.B.-Macro Media*, s. 205.

¹⁰⁰ Protestan isminin kullanımı ve Protestanların kullandıkları isimler için bkz. W.O.C., “Protestantism”, *E.B.-Macropedia*, s. 205-6.

¹⁰¹ Evangel, müjde anlamındadır ve İncil kastedilir. Evangelic-müjdecî terimi ise, Kutsal Kitap’ı tek otorite kabul edenleri ifade eden bir terimdir. Bu terim, daha sonraları farklı mezhepleri ifade etse de, reform döneminde yetki ve aklanma konusunda Roma’ya karşı çıkanlar için ortak bir nitelendirme olmuştur. Günümüzde ise, Katolikler bile kendilerini müjdecî sıfatı ile nitelemektedirler [Bkz. Sproul, s. 30].

resmi bir şekilde formüle edilmesiyle sonuçlanmıştır. Karşı Reformasyon, Reform'un aksine, Kilise'nin üst makamlarının direktifleriyle yapılmıştır. O aynı zamanda Almanya'da, 1618-1648 yılları arasında meydana gelen otuz yıl savaşlarının da gerçek nedenidir.

Protestanlık İtalya'ya, hem Papalığın merkezi olması, hem de İncil'in İtalyanca'ya tercümesini engellemesi sebebiyle giremedi. Protestanlığın İtalya'da yayılmasını engelleyici bir diğer güçlü faktör de, yaklaşık 1517'de kurulan, "Oratory of Divine Love" idi. Laik ve Kilise adamları tarafından oluşturulan bu gayr-i resmi organizasyon, ruhsal hayatın derinleştirilmesiyle, reform ve hayırseverlik işleriyle ilgileniyordu. Bu hareketin en önemli kişileri arasında 1555'te *Paul IV* adıyla Papa olan, *Giovanni Pietro Caraffa* ve reformcu Papalara ilham kaynağı olan *Gaetano di Tiene* yer alıyordu. Bu organizasyonun en önemli etkisi, Protestanlık'ın yayılımını durdurmaya yardım eden yeni dini organizasyonların kuruluşuna esin kaynağı olmasıdır.

Gaetano di Tiene, 1524'te "Theatine Tarikatı"nı kurdu. Bu tarikattaki rahiplerin sosyal faaliyetleri, öğretmenlikleri ve vaazları İtalya'da Katolik Kilisesi'nin yeniden saygı duyulan bir konuma gelmesinde öncülük etmiş ve bu hareket de ülkede hızlı bir şekilde yayılmıştır.

Matteo da Bascio, 1525'te, Fransiskanların reforme edilmiş bir kolu olarak, "Capuchin Tarikatını" kurdu. Bu tarikat, rahiplerinin çıplak ayaklarıyla ve onların kukuleleriyle kolayca teşhis ediliyordu. Onların yaşam tarzları ve şapelleri "Theatine Tarikatı"ndan daha basit ve daha konforsuzdu.

Angela Merici, 1535'te bir kadın tarikatı olan "The Ursuline"i kurdu. Bu tarikat hasta bakımıyla ve kızların eğitimiyle ilgileniyordu. Bu süreç içerisinde, yukarıda ismi geçenlerin yanı sıra, pek çok tarikat kuruldu ve onlar Roma Kilisesi'ne hizmet ettiler. Onların bir çoğu hala güçlüdür ve içlerinde en önemli tarikat, "İsa Topluluğu"(Cizvitler) adlı tarikattır.

Paul III (1534-1549)'un Papalık makamı, Karşı Reformasyon'da önemli bir etkiye sahip olmuştu. Onun yönetimi süresince, "Cizvitler Tarikati" kuruldu ve "engizisyon" oluşturuldu, Katoliklerin okumaması gerektiğini düşündüğü bir "Kitaplar Listesi" basıldı ve "Trente Konsili" 1545'te açıldı. O, aynı zamanda 1537'de Roma Katolik Kilisesi'nin suistimallerini konu alan ünlü raporlarını hazırlamaları için dokuz kişilik bir komisyon kurulmasına izin vermişti.

Kardinal Caraffa, Papa Paul III'ü, bir kardinal olarak, Roma engizisyonun oluşturulması ve İndeks'in basımı noktasında desteklemişti. O, IV. Paul adıyla, Papa olmuş (1555-1559) ve bu iki silahı daha da güçlendirmişti; ancak Papalığı İspanya'nın politik kontrolünden özgürleştirmeyi başaramadığı gibi, kayırmacılıkla bile suçlanmıştı. Onun halefi Pius IV, kayırmacılığı elimine etmekte ve Kardinallerin güçlerini düzene sokmakta başarılı oldu. Sixtus V ise, finansal reform yaptı. Yeniden canlandırılmış ruhsal gayretle ve bu pratik reformlarla kendini arındıran Roma Kilisesi, Avrupa'nın her tarafındaki üyeleri arasında da reforma girişti ve bir çok Protestan'ı İncancına geri kazandırmaya çalıştı. 1590'lara gelindiğinde Papalık bu reformlar sayesinde önemli kazanımlar elde etmişti.

İspanya, Karşı Reformasyon çalışmalarında ulusal lider haline gelmişti. Engizisyon İspanya'da 1480 yılında, Thomas Torquemada'nın liderliği altında, heretikleri yok etmenin bir aracı olarak oluşturulmuş ve Papa Paul III, Roma Engizisyonunu¹⁰² İspanya'dan ödünç almıştı. "İsa Topluluğu"nun (Cizvitler) kurucusu Ignatius Loyola¹⁰³ (1491-1556) da bir İspanyol'du. İyi eğitilmiş keşişlerle vaazlar vererek, Protestanlığa geçen insanları geri kazanmak için, Roma Katolik Kilisesi'nin en etkili propaganda silahı Cizvitlerdi¹⁰⁴. Burada saydığımız ve sayamadığımız bir çok

¹⁰²Engizisyon, 13. yüzyılın ilk dönemlerinde Güney Fransa'da Albigenses'lere karşı mücadele sürecinde ortaya çıkmıştır. 1480'de İspanya'da sapkınlık sorunuyla ilgilenirken Papalığın onayıyla bu ülkede oluşturuldu. Caraffa'nın zorlamasıyla Roma Engizisyonu, 1542'de Papa Paul III'ün çıkardığı bir emirnameyle her yerdeki sapkınlıklık hareketleri için genelleştirildi.

¹⁰³İspanya'nın soylu Basque ailesinin şımarık bir çocuğu olarak dünyaya gelen Ignatius Loyola, 1521'de Fransa'ya karşı savaşırken ayağından yara almış ve yanlış tedaviler sonucu uzun bir süre hastanede kalmıştı. Onun bu süre içerisinde dinsel literatürü okuması hayatını Tanrı hizmetine ve Kilise'ye adanmasıyla sonuçlandı. 1534'de o ve altı arkadaşıyla oluşturduğu topluluk, 1540'da Papa Paul III tarafından onaylandı.

¹⁰⁴Bu tarikatın önemli fonksiyonları eğitim, sapkınlık ile mücadele ve yabancı ülkelere misyoner göndermekti. Tarikat aynı zamanda Roma Kilisesi'nin en önemli eğitim kurumlarını da elinde tutuyordu. Almanya'nın büyük bir kısmını, Hollanda'nın ve Luthercilik'in güçlü olduğu Polonya'nın

nedenden ötürü İspanya, Roma Katolik Kilisesi'nin kaybettiği bölgeleri geri almak ve durumunu düzeltmek için önemli bir dinamik sağlamıştır.

15.yüzyılın ortalarında matbaanın yayılması, Protestanlara fikirlerinin yayılmasında yardım etmişti. Roma, bunun karşısında Katolik inancına sahip olanların okumasının yasaklandığı bir İndeks oluşturdu. Bu liste 1543 gibi erken bir zamanda, Caraffa'nın rehberliğinde basıldı ve Papa Paul III tarafından da onaylandı. Caraffa, Papa Paul IV olarak, 1559'da Roma'nın yasakladığı kitaplar listesini bastı¹⁰⁵. İndeks, Roma Katoliklerini Protestan literatürü okumalarından korumuş ve Engizisyon da onların çoğunun Protestan inanca geri dönmelerini engellemiştir.

Roma Katoliklerinin Protestan Reformu'na karşı kullandığı bir silah ta, Trent Konsülü (1545-1563) olmuştur. Konsül, 1545-1547 arasındaki birinci oturumda, İncil ve Kilise Geleneği'nin mümin için son otoriteyi oluşturduğunu ve imanla birlikte amellerin de kurtarıcı olabileceğini bildirmiştir. Yedi Sakrament¹⁰⁶ yeniden kabul edilmiş ve Kilise suistimallerinin reformuyla ilgili karar formüle edilmiştir. 1551-1552 arasındaki ikinci oturumunda ise Konsül, "Mesih'in hazır oluş"¹⁰⁷ dogmasını yeniden kabul etmiş ve ileri düzeyde reform kararları formüle edilmiştir. 1562-1563 yılları arasında gerçekleştirilen son oturumda ise evlilik, Araf ve diğer sakramentler ile ilgili kararlar alınmıştır. Konsül'ün gerçek önemi, Ortaçağ Skolastik teolojisini, tüm müminler üzerinde bağlayıcılık yetkisine sahip bir dogmaya dönüştürmesi olmuştur. Din adamları arasındaki ahlâki standart, gerekli reformlarla yükseltilmiştir. Konsül, Protestanların Kutsal Kitap ile geleneği eşit değerde otorite kabul etmemelerinden dolayı, onlarla uzlaşmayı kabul etmemiştir¹⁰⁸.

güney vilayetlerini vaaz yoluyla yeniden Katoliklik'e kazandırmışlardı. Tarikat Uzak Doğu'ya, Hindistan'a ve Japonya'ya kadar giden seçkin misyonerlere sahipti.

¹⁰⁵Erasmus'un kitapları ve İncil'in bazı Protestan versiyonları bu listede yerlerini aldılar. 1571'de oluşturulan özel bir İndeks Cemaati, Papa tarafından modern zamanlara kadar liste tutmakla görevlendirildi.

¹⁰⁶Sakrament kelimesi için bkz. : 50. dipnot.

¹⁰⁷Yedi sakramentten biri olmasına karşın, Hristiyan inancının temel taşlarından. Hristiyanlar, bu âyin ile İsa'nın bedensel olarak aralarında varolduğuna inanırlar [Bak. Thomas Michel, *Hristiyan Tanrıbilimine Giriş-Dinler Tarihine Katkı*, Orhan Basımevi, İstanbul-1992, s. 94].

¹⁰⁸Bu bölüm, [Earle E. Cairns, *Christianity Through The Centuries*, Zondervan Publising House, Michigan-2, s. 374-380] ile [A.M. Renwick and A.M. Harman, *The Story of The Churc*, Inter-Varsity Pres, 1996-Leicester, s. 146-149] eserlerin ilgili bölümlerinden özetlenmiştir.

Reform'un ortaya çıkışından genel olarak bahsettikten sonra, Reform sürecine Luther'in etkisini inceleyebiliriz.

2.3. Martin Luther'in Reform'a Etkisi

Reformculara göre, bu yenileştirme (reform) süreci, gerçekte İsa'nın zamanında başlamıştır. İsa, hahamların geleneği konusunda Ferisiler ve Yazıcılar'la sık sık tartışmalara girmişti. O, insanî geleneklere Tanrısal yetki verip, gerçek Tanrısal yetkiden ödün verdikleri gerekçesiyle Ferisiler'i azarlamıştı¹⁰⁹. Anak Luther Reformu'na baktığımızda, Luther'in 95 Maddelik Tez'ini Wittenberg Şato Kilisesi'nin kapısına asması, toplum içindeki yaygın huzursuzlukların, düşünceden pratiğe çıkmasına neden olmuştur. Biz Luther'in etkisini, dini ve siyasi olmak üzere, iki başlık altında inceleyeceğiz.

2.3.1. Dini Etken

Luther'in bu tezleri, Wittenberg Kilisesi'nin kapısına asmasına neden olan Endüljans uygulamasını, Luther'in 95 Maddelik Tez'ini Wittenberg Şato Kilisesi'nin kapısına asmasını ve Luther'in yaptığı Yeni Ahit tercümesini dini etken başlığı altında inceleyeceğiz. Bu, bizim kendimize göre yaptığımız bir sınıflandırma olduğundan bunun mutlak kabul edilmemesi gerektiğini de belirtelim.

2.3.1.1. Endüljans Uygulaması

Roma'ya bağlı bir papaz olan Luther, Roma'yı eleştirse de, ona karşı tavır almayı hiçbir zaman düşünmemişti. Ancak Endüljans tartışmaları, hem Luther'in hayatında hem de Reform tarihinde bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Kilise'nin uyguladığı Endüljans pratiği, Luther'in bir reformcu olarak ortaya çıkışını hızlandıran bir faktör olmuştur. Kilise Endüljans'ın insanları akladığını, en azından Araf'ta çekilen cezadan koruduğunu iddia ediyordu. Luther, hem bu anlayışa hem de Endüljans satış yöntemine şiddetle karşı çıkarak Roma'ya karşı olan protestosunu başlatmıştı.

¹⁰⁹ Sproul, s. 28.

Latince “indulgere” hayra yönelmek veya “indulgentia” bağışla(n)ma anlamına gelen Endüljans, Hristiyanlık’ta sadece Katolik Kilisesi’ne has bir terim olarak, Tanrı tarafından affedilen günahların dünyevi cezalarının Kilise tarafından kısmen veya tamamen bağışlanmasını ifade etmektedir. Mesih, din adamları ve azizlerin fazilet ve şefaathleri vasıtasıyla fertleri günahlarının sonuçlarından kurtarabildikleri inancından kaynaklanan ve zamanla Kilise tarihinde önemli bir olay haline gelen Endüljans uygulaması, temelde tövbe sakramentinin tarih içerisindeki gelişmesinden doğmuştur¹¹⁰.

Katolik inancında gerekli şartlar yerine getirildiği takdirde, Tanrı’ya karşı işlenen suçların dışındaki bütün günahların affedilebileceği kabul edilmiştir. Tanrı’ya karşı işlenmiş suçtan doğan günah, ya bizzat Tanrı tarafından, veya onun adına Kilise tarafından, günah itirafı sakramenti aracılığıyla affedilebilmekteyse de bu durum, günah sonucu ortaya çıkan dünyevi ceza ve kefaretlere ortadan kaldırmamaktaydı¹¹¹. Bunun bir sonucu olarak papaz günahkara, itirafından sonra bir kefaret cezası verirdi. Bunun için de, örneğin ya para ödenerek (daha doğrusu “Kutsal Kilise için bir para yardımı”nda bulunarak) ya da belirli bir duayı (Ave Maria veya PaterNostrium) belirli sayıda zikrederek bir bağışlanma belgesi satın alınmalıydı¹¹². Zaten Katoliklerdeki Araf inancı da, Tanrı bağışlasa bile suçun dünyevi cezasının devam ettiğini göstermektedir.

Hristiyanlık’ta günahın¹¹³ iki yönlü zararı vardır. Öncelikle insan günah işlemekle Tanrı’nın emrini çiğnemiş; dolayısıyla ondan yüz çevirerek her hangi bir şeyi Tanrı’ya

¹¹⁰Ömer Faruk Harman, “Endüljans”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI, T.D.V. Yay., İstanbul-1995, s. 209.

¹¹¹Kitab-ı Mukaddes’te (II. Samuel, 12/ 13-14) buna dair örnekler çoktur: Eski Ahit’e göre Hz. Davud, Uriya’nın karısı ile zina ettikten sonra işlediği suçun farkına varır ve Peygamber Natan’la aralarında şu konuşma geçer: “Ve Davud Natan’a dedi: Rabbe karşı suç işledim. Ve Natan Davud’a dedi: Rab da senin suçunu sildi; ölmeyeceksin. Fakat küfretmek için bu işle Rabb’in düşmanlarına büyük fırsat verdiğinden dolayı sana doğan çocuk ta mutlaka ölecektir.” Burada anlatılan olayda Davud işlediği suç sebebiyle pişman olunca Rab onun suçunu bağışlamış, ancak suçun cezası ortadan kalkmamıştır [Bkz. Harman, “Endüljans”, *D.İ.A.*, s. 209].

¹¹²Kaan, s. 75.

¹¹³Katolik Hristiyanlık’ta günah şöyle tanımlanmaktadır: “Günah akla, gerçeğe, dürüst vicdana karşı yapılan bir saldırdır; günah bazı nimetlere duyulan sapkın bağlılık nedeniyle Tanrı’ya ve insana duyulması gereken sevginin bir eksikliğidir. Günah insan doğasını yaralar ve insan dayanışmasına

tercih etmiş olmaktadır. Bu durum günahın Tanrı'ya karşı işlenmiş olan suç ve hata yönünü ortaya koyar. Öte yandan günah, hem günah işleyene hem de mensubu bulunduğu cemaate zarar vermektedir. Bundan dolayıdır ki, gerek ruhları arındırmak gerekse dünya hayatındaki ahlaki nizamın kutsiyetini muhafaza etmek için günaha yol açan söz ve davranışlara karşılık bir takım cezai müeyyideler konulmuştur¹¹⁴. Hristiyanlık'ta bu müeyyideler dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki kısma ayrılır. Günah karşılığı verilen cezalar ilahi adalet gereği ıstıraplar, sefaletler çeşitli sıkıntı ve üzüntüler şeklinde bu dünyada; veya cehennem ateşi şeklinde ahirette; ya da arındırıcı cezalar olarak Araf'ta verilir ve hiçbir günah cezasız kalmaz. Ancak suçların bu dünyada cezalandırılmaması onların affedildiği anlamına gelmez, ahirete ertelendiğini gösterir. Diğer taraftan ise, bir kısım günahların cezası sadece bu dünyada verilmekte ve ahirete intikal etmemektedir¹¹⁵.

Endüljans uygulamasının temelinde, Petrus'a devredilen anahtar yetkisi [Matta 16: 19]¹¹⁶ ile Kilise'de bulunan ve zaman içinde birikmiş olan rahmet dolu "Kutsal Kilise Hazinesi" yatmaktadır. İddiaya ve geleneğe göre Papa, Aziz Petrus'un meşru devamcısı olduğu için, Petrus'a tevdi edilen yetki aynen Papalara da geçmiş sayılmaktadır. Katolik inancında, Tanrı'dan başka bazı kişi ve kuruluşlara da günahları bağışlama yetkisi verilmiştir. Nitekim Hz. İsa günahları bağışlamış ve bu yetkiyi havarilere de tanımıştır. Havarilerden sonra onların halefi kabul edilen Kilise (Piskoposlar ve papazlar) bu hazineden dağıtabilme ve Tanrı adına fertlerin günahlarını bağışlayabilme yetkisine sahiptirler¹¹⁷.

darbe vurur. Günah ebedi yasaya ters düşen bir söz, bir eylem ya da bir arzudur. Günah Tanrı'ya karşı yapılmış bir hakarettir" [Bkz. Ökten, s. 74].

¹¹⁴Hristiyan inancı günahları ciddiyeti veya tehlike derecesi bakımından ikiye ayırmaktadır: ölümcül günahlar ve affedilebilir günahlar. Bir günahın ölümcül olarak sayılabilmesi için üç şartın tamam olması gerekir: ciddi olmalı, tam bilerek olmalı ve tam isteyerek olmalıdır. Ölümcül ciddi günahları İsa Mesih Yasa'daki On Emir'den esinlenerek şöyle tarif eder: "Adam öldürmeyeceksin, Zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere tanıklık etmeyeceksin, babana ve annene saygı göstereceksin" (Mark. 10: 19). Affedilebilir günahlar ise, ya daha az ciddi olan günahlardır, yani ya ahlak kanunlarına aykırı bir durumdur ya da ölümcül bir günahı bilmeyerek ya da istemeyerek işleme halidir [Bkz. Ökten, s. 74].

¹¹⁵Harman, "Endüljans", *D.İ.A.*, s. 209.

¹¹⁶İsa Mesih Petrus'a sesleniyor: "Göklerin hükümrانlığının anahtarını sana vereceğim; yeryüzünde her ne bağlarsan göklerde bağlanmış olacak ve yeryüzünde her ne çözersen göklerde çözülmüş olacak."

¹¹⁷Kaan, s.75.

Sadece Katolik Hristiyanlar tarafından kabul edilen Endüljans'ın dogmatik temelleri, günahın affedilmesinden sonra da devam eden dünyevi ceza inancı ile bütün Hristiyanların bir "Azizler Birliği" oluşturduğu kanaatine dayanmaktadır¹¹⁸. Bu birlik insanların dua, tövbe dayanışma gibi hususlarla birbirlerine yardımcı oldukları karşılıklı işbirliği müessesesidir. Bu yardım sadece yaşayanlara değil, arındırıcı azaba uğrayan ölümlere de yapılabilmekteydi¹¹⁹.

Günah bağışlama ritüeli, genel ve özel Endüljans ayırımına dayalı geleneksel formunu genel olarak, 11. yüzyıl sonlarına kadar korumuştur. Hristiyanlığın başlangıcından VI. ve VII. yüzyıllara kadar geçen dönem, "Umumi tövbe" dönemi idi. Bu dönemde, günahın Tanrı nezninde suç oluşturan yönüyle, onun bir sonucu olan dünyevi ceza birbirinden net olarak ayrılmadığından "Günah itirafı sakramenti" günahın tamamen affını hedefliyordu. VII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadarki dönemde "Hususi tövbe" nin yaygınlaşıp müesseseseleşmesi, günahdaki suç ve cezanın birbirinden iyice ayrılmasına neden olmuştur. XI. ve XII. yüzyıllarda Endüljans uygulamaları başlamış ve XIII. Yüzyılda, teologlar Endüljans'ın meşrûyetini kabul etmişlerdir¹²⁰. Ancak bu süre içerisinde Kilise'nin o günkü politikası ve Hristiyan toplumların karşılaştıkları problemlere göre, çok değişik alanlarda uygulamaları yapılmıştır; örneğin Clermont Konsülü'nde (1095) Haçlı Ordusu'na katılan herkesin genel Endüljans'a tabi olacağının bildirilmesiyle Endüljans yeni bir boyut kazanmıştır. Daha sonraları ise Türkler'e karşı yapılan Haçlı Seferlerini de içine alacak şekilde genelleştirilmiştir. Papa IV. Sixtus'un (1414-1484) 1476 yılında Araf'ta azap çeken ruhların da bağışlanabileceğini ilan etmesiyle Endüljans uygulaması yeni bir boyut daha kazanmıştır¹²¹.

¹¹⁸ "Azizler Birliği" inancı: Hristiyanlığa göre insanlar Tanrı'nın bir lütfu olarak tabiat üstü bir bağla birbirlerine bağlanmışlardır. Bu sebepten ötürü, birinin günahı diğerlerine zarar ve iyiliği ise fayda verir. Hristiyanlar, Adem'in suçunun bütün insanlara sirayet ettiği gibi Mesih'in kurtarıcılığının da bütün insanlara şamil olduğunu kabul ederler. Bundan dolayı insanlar Mesih'te birleşmeye çağırılmışlardır (Yuhanna 15:5; I.Kor. 12: 27). Nasıl ki Mesih kendisi suç işlememiş halde insanlar için acı çekmiş onların kurtuluşu için kendini feda etmişse ona tabi olanlar da doğru yolda dua ederek, iyilikler yaparak, tövbe ve istiğfar ederek birbirlerine yardımcı olmalıydılar. Hristiyanlık'taki "Azizler Birliği" kavramı bu inançtan doğmuştur [Bkz. Harman, "Endüljans", *D.İ.A.*, s. 210].

¹¹⁹ Harman, "Endüljans", *D.İ.A.*, s. 210.

¹²⁰ A.g.y.

¹²¹ Olgun, s. 41

Geç Ortaçağ'da görülen özgün sosyo-ekonomik gelişmeler nedeniyle Endüljans uygulaması bir tür finans politikası aracına dönüşmüştü. Curia'nın para ihtiyacı arttıkça Kilise yetkililerine günahlara karşılık gelen cezaların yerine geçmek üzere para toplama ve toplanan paraların belgelenmesi için bağışlanma belgeleri (Endüljans) dağıtma yetkisi verilmeye başlandı. Bu tür bağışlanma belgeleri neredeyse her an görülebilen ve karşılaşılabilen şeylerdi ve uhreviliğini tamamıyla yitirmişti¹²². Papalık adeta piyango biletleri gibi af makbuzları çıkartıp onları para karşılığında dağıtıyordu. Üzerine sadece isim yazmak için boş bir yer bırakılan ve Papa'nın adını ve mührünü taşıyan bir makbuz, adı yazılacak kişinin günahlarının affedildiğini tasdik ediyordu¹²³.

1505'te Aziz Petrus Kilisesi'nin inşasına başlayan Papalık, bu eser için Rönesans'ın ünlü sanat ustalarını çalıştırmaktaydı. Yani yapılan eserin maliyetinin yüksek olması ve Papalık sarayının müsrif yaşamı için daha fazla para gerekiyordu. Papalık'ın daha büyük sorunları da vardı; örneğin, dünya politikası konusunda Fransa ile çekişiyordu, Almanlar da Papalık'a daha fazla para vermeye niyetli değillerdi. Oysa Papa tasarladığı haçlı seferini Almanlar olmadan gerçekleştiremezdi. Üstelik Almanya'ya yeni bir Kayzer seçilecekti, bu seçimleri etkileyebilmek için Saksonya elektörü¹²⁴ Friedrich ile iyi ilişkiler kurmak gerekiyordu¹²⁵.

Aziz Petrus Klisesi için gerekli olan masrafları karşılamak amacıyla Papa 2. Julius, 1507 yılında Aziz Petrus Endüljansı'nı ilan etti. 1515 yılında Papa X. Leo, bu Endüljans'ı Alman Diyarı'nda uygulatmak üzere, aynı yıl Mainz Başpiskoposu olan Brandenburg ve Hohenzollern Prensi Albrecht'i (1490-1568) görevlendirmişti. Hem Başpiskoposluk hem de Endüljans yetkisinin aynı kişinin elinde olması Kilise yasasına göre yanlıştı. Albrecht böyle bir yasayı çıkartabilmek için Roma'ya çok büyük miktarda bağışta bulunmuş ve bunun için Augsburg'lu banker ailesi Fuggerler'den borç para almıştı. Curia ile yapılan anlaşma gereği, Endüljans

¹²² Kaan, s. 77.

¹²³ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, D.İ.B. Yay., Ankara-1988, s. 174.

¹²⁴ Elektör, seçici anlamına gelmektedir. İmparator, toplam yedi kişilik bir Kurfürst'ler, yani seçme yetkisine sahip elektör prensler heyeti tarafından seçiliyordu.

¹²⁵ Sormunen, s. 40.

satışından elde edilen gelirin yarısı Aziz Petrus Kilisesi'nin yapımı için Roma'ya aktarılacak, diğer yarısı da Albrecht'e kalacaktı¹²⁶.

Albrecht, Magdeburg ve Brandenburg bölgelerinde, Endüljans satılması görevini Dominiken Papazı Johann Tetzel'e (1465-1519) verdi. Görevlendirilen Papaz köy, kasaba, kent ve meydanlarda kapı kapı dolaşarak Endüljansların satılması amacıyla vaazlar veriyordu. 1514 yılından itibaren Wittenberg Kilisesi'nde vâizlik yapan Luther, önceden beri Endüljans'ın Tanrı'nın onurunu lekelediğini belirtiyordu; fakat bu sefer durum farklıydı. Çünkü cemaatin bir kısmı artık kiliseye gelmek yerine Endüljans satın almayı tercih ediyordu.

Mainz Başpiskoposu Albrecht'in yoğun çabaları ve papaz Tetzel'in bu işi tüccar mantığıyla yapması satışları artırmıştı. Kısa bir süre sonra, ölmüşlerin cezalarının bile, yakınlarının alacağı bir bağışlanma belgesiyle affedilebileceği, hatta yaşayanların gelecekte işleyecekleri günahların cezalarını, şimdiden para karşılığında affettirebileceği söylentileri Luther için bardağı taşıran son damla olmuştu¹²⁷.

2.3.1.2. 95 Maddelik Tez

Azizler Yortusu'na denk gelen 31 Ekim 1517 tarihi'nde (veya 1 Kasım) Luther, kendi kilisesinde verdiği vaaz sırasında bağışlanma belgeleriyle ilgili ticareti eleştirmişti. Vaazdan sonra, Kilise'nin üst makamlarına, bir münazara (disputatio) ortamının oluşmasını temenni ettiğini bildiren bir mektup yazmış ve mektubun yanına da Latince olarak kaleme aldığı ve sonraları kendisini halk arasında popüler hale getiren ünlü 95 Maddelik Tez'ini ilave etmişti. Luther'in onları bu tarihte Wittenberg Şato Kilisesi'nin kapısına çaktığı yönündeki geleneksel yorum, son zamanlarda sorgulanmaya başlamıştır¹²⁸.

Bizler, Luther'in bu tezleri Wittenberg Şato Kilisesi'nin kapısına çaktığını düşünssek bile, bu olağan dışı bir durum sayılmazdı; çünkü Ortaçağlarda hukukî ya da doktriner

¹²⁶Kaan, s. 77.

¹²⁷A.g.e., s. 79.

¹²⁸Hillerbrand, "Luther, Martin", *E.R.*, s. 61.

iddialarını savunmak isteyen her alim, bilgince bir tartışmanın oluşmasını istediğinde, Kilise kapılarına böyle tezler asardı¹²⁹. Luther de bunu yapmıştı, üstelik bunlar onun halk tartışmasına sunduğu ilk tezler de değildi; daha önceleri de benzerlerini yapmıştı. Zira, Geç Ortaçağlar'daki bir müderrisin görevleri arasında ders ve vaaz vermekle beraber, münazaralara katılmak ta vardı. Teoloji müderrisi olan Martin Luther'in 95 Tez'i de işte böylesi bir gelenek içine oturan bir münazara metnidir¹³⁰.

Luther bu tezlerde devrimsel nitelikteki isteklerde bulunmuyordu¹³¹; sadece Endüljansların Araf'taki insanları kurtaramayacağını ve Tanrı'yı da mutlu edemeyeceğini söylüyordu. Aynı zamanda iman, kurtuluş, tövbe, dinsel otorite gibi görüşlerine, detaylarıyla olmasa da, öz olarak değinmişti¹³².

Söz konusu 95 Maddelik Tez, Kilise tarafından henüz dogmatik anlamda tanımlanmamış olan¹³³ Endüljansa karşı çok derin ve yıkıcı sorular içermektesyse de Kilise ya da Papa'nın varlığına veya devamına yönelik herhangi bir saldırı niteliği taşımıyordu. Buna rağmen, uzun zamandan beri standart hale gelmiş olan Endüljanslara saldırı, Kilise'nin Ortaçağ gelişmesine saldırı anlamı taşıdığından, aslında Roma ve ruhban sınıfının yetkileri direkt olarak saldırıya maruz kalmış

¹²⁹Skolastik Felsefenin temel yöntemlerinden biri olan disputatio'ların özelliği, tezler ile karşı tezlerden hareket ederek "diyalektik" bir yöntemle bir sonuca varmaya çalışmaktır. Bu tartışmalar sırasında, özellikle Kitab-ı Mukaddes'e, Kilise Babaları'nın eserlerine ve diğer inançlı düşünürlerin yazdıklarına atıfta bulunulur. Ökten'in Antony Kenny'den naklettiğine göre, Kenny, disputatio'ların öncülleri olarak, esasen iki kaynağı göstermektedir. Bu kaynaklardan ilki, skolastik eğitim sistemi içinde verilen dersler, yani lectio'lardır. İkinci kaynak ise daha somut olup, ünlü Hristiyan düşünür ve din adamı Petrus Abealardus'un (1079-1142) eserlerinde izlediği sic et non, yani "evet ve hayır" (doğru ve yanlış) yöntemidir. Abealardus'un izlediği bu yöntem, Skolastik Felsefenin temel açıklama biçimi olmuştur. Disputatio'lar, sadece bir ders anlatma yöntemi olarak değil; aynı zamanda hakikati bulma yöntemi olarak ta kullanılırdı. Şüphesiz bunu, entellektüel zihin jimnastiği, ya da güç mücadelesi olarak kullananlar da olabilir, ancak biz genel niteliklerden bahsetmekteyiz [Bkz. Ökten, s. 81-86].

¹³⁰ Ökten, s. 85.

¹³¹ G.R.Elton, *Reformation Europe 1517-1559*, 5. ed., Fontana Library, London-1965, s. 15.

¹³² Dillenberger, s. XX.

¹³³ Trente Konsülü (1543-1564), Endüljans'ın mahiyetiyle ilgili dogmatik açıklamada bulunmamakla birlikte, Endüljans uygulamasının Hristiyanlar için faydalı ve kurtarıcı olduğunu belirterek, bu uygulamanın faydasızlığını ve Kilise'nin böyle bir yetkisinin olmadığını savunularının görüşünü reddetti. Teologlar, Endüljansın meşrûyetini, XIII. yüzyılda kabul etmişlerdi. Öte yandan, çeşitli Papaların (Papa VI. Clement, V. Martin, IV. Sixte, X. Leon, VI. Pie ve XII. Pie) çeşitli zamanlarda yayımladıkları genelgelerle de Endüljansın meşrûluğu ve faydası vurgulanmıştır [Bkz. Harman, "Endüljans", *D.İ.A.*, s. 21].

demekti¹³⁴. Ayrıca, sonuçlarını düşündüğümüzde bu tezler Ortaçağ Kilisesi'nin sonuna da işaret etmekteydi.

Tezlerin yerel dillere gizli bir şekilde çevrilen matbu hali, 1517 yılının sonlarına doğru Leipzig, Nürnberg ve Basel gibi birbirlerinden uzak kentlerde elden ele dolaştığı gibi tüm Almanya ile beraber İspanya, Fransa ve İngiltere'ye de çok kısa bir zamanda yayılmıştı¹³⁵. Bu ilgi, Almanya'daki Roma Kilisesi'nin uygulamalarından kaynaklanan yaygın mutsuzluğu doğrulamaktaydı. 95 Maddelik Tez'in ortaya çıkmasından hemen sonra, tezlerin teolojik yönünü aşan bir tartışmanın başlaması¹³⁶ üzerine Luther yanlış anlaşılmaktan kaçınma amacıyla "95 Maddelik Tez'in Açıklaması" adlı bir çalışma yayımladı¹³⁷. Hümanizma taraftarı bilginler tezleri büyük bir beğeni ile karşılarken, Roma Kilisesi bunları tamamıyla reddetti. Tahmin edilebileceği gibi, bunları reddedenler arasında Endüljans belgelerinin Luther'in bölgesinde satış işini üstlenen Tetzl de bulunmaktaydı. Tetzl, Luther'in 95 Tez'ine karşılık, 1507 yılı Aralık ayında kendi *106 Karşı Tez*'ini yayımlamıştı¹³⁸.

Piskoposlar ise önceleri buna sert tepki göstermemekle beraber, Papa'ya kendi içlerinde çatlak bir sesin bulunduğunu bildirmekle yetinmişlerdi. Ancak ilerleyen zamanlarda Luther'e yönelik popüler ilgi ve desteğin artarak sürmesi ve Luther'in Papalık'ın gücüne yönelik saldırıları sonucunda Papalık, Luther'le daha ciddi bir şekilde ilgilenmeye başlamak zorunda kalmıştı.

Luther, Wittenberg'i de içine alan bölgenin Endüljans genel satış sorumlusu Albert'e iyi niyetle tezlerin bir kopyasını göndermiş ve hiç beklemediği bir uygulamayla karşılaşmıştı. Albert, tezleri Katolik eğitimi veren Mainz Üniversitesine yollayarak onları inceletmiş ve Curia Romana'dan Luther için derhal bir soruşturma, *processus inhibitorius*, açılmasını istemişti. Böylece tezler ve Luther Kilise'nin resmi bir sorunu haline gelmişti. Bunun üzerine Papa, uzman teolog Prierias'dan (Sylvester Mazzolini) Luther'in 95 Maddelik Tez'ini incelemesini ve ona cevap vermesini istemiş, o da

¹³⁴ Dillenberger, s. XXI.

¹³⁵ Sormunen, s. 44.

¹³⁶ Hillerbrand, "Luther, Martin", *E.R.*, s. 61.

¹³⁷ Dillenberger, s. XXI.

¹³⁸ Ökten, s. 95.

Papa'nın iktidarına Dair Martin Luther'in Ukalaca Tezlerine Karşı Diyalog isimli bir makale yazarak Luther'e cevap vermiştir. Bu makalesiyle Prierias, Luther'e bir yazılı eserle muhalefet eden ilk kişi olmuştur¹³⁹.

Luther kendini savunurken bu girişiminin Papalıkı yıkmak gibi bir kampanya olmadığını söylese de Curia sert bir tepki vermiş ve 1518 yılında Luther'e karşı sapkınlık davası açmıştır¹⁴⁰. Luther'e karşı resmi soruşturmanın başlamasını fırsat bilen bazı teolog rakipleri, davanın sonucunu etkileme amacıyla, onun heretik olduğuna dair, yaygın bir kampanya başlatmışlardı¹⁴¹.

Geleneksel olarak, her üç yılda bir toplanan Augustinuscu keşişler, Luther'in manastır âmiri ve arkadaşı Staupitz başkanlığında, Nisan 1518'de Heidelberg'de toplanmış ve Luther'i de davet etmişlerdi. Staupitz, Luther'den evanjelik düşüncelerini netleştirmesini ve tartışmaya açık hale getirmesini talep etmişti. Luther de bu toplantıda günah, özgür irade ve lütuf gibi konularda teolojik düşüncesinin bir özetini "Haç teolojisi" adıyla sunmuştu. Luther'in Heidelberg toplantısında sunduğu bu düşünceleri, ünlü 95 Maddelik Tezlere göre daha açık ve evanjelik karakterliydi, çünkü 95 Tez, bir açıklamadan ziyade, Kilise'nin suistimalini düzeltmeye yönelik bir saldırı niteliğindeydi¹⁴².

Luther'in 95 Maddelik Tezi'nin bu kadar büyük bir tepkiye neden olmasının ana sebepleri arasında, aslında Kilise içindeki Dominiken-Augustinusçuluk çekişmesinin bulunduğunu belirtmekte yarar vardır. O zamanlar Curia'da önemli görevlerde bulunan Dominikenler, özellikle Aquinolu Thomas'ın (kendisi de bir Dominiken idi) teolojisini mutlak kabul ediyorlar, üniversite eğitiminde Thomas-Aristoteles çizgisinin mutlaka muhafaza edilmesini istiyorlardı. Augustinusçuların Hümanizma'nın etkisiyle üniversitelerde reform yaparak Augustinus'a ve serbest sanatlara yer vermelerini

¹³⁹ Prierias, tartışmayı Papalık kurumunun yetkileri konusuna getirerek Papalık'la ilgili dört hususun hiçbir şekilde tartışılmayacağını belirtmiştir. Birincisi, Kilise'nin başı Papa'dır (İsa Mesih adına görev yapar); ikincisi, Papalık yetkisiyle karar veren papaların yanılması mümkün değildir; üçüncüsü, Roma Kilisesi'ne itaat etmeyenlerin hepsi sapkındır; ve dördüncüsü, Papalık kurumu bazı uygulamalar ilan ederek inanç kuralları koyabilir [Ökten, s. 96].

¹⁴⁰ Hillerbrand, "Luther, Martin", s. 61.

¹⁴¹ A.g.y.

¹⁴² Dillenberger, s. XX

istemiyorlardı. Luther'in Endüljans'ı kıyasıya eleştirmesi, onlara göre Thomasçı Skolastiğe, Papalık'ın otoritesine (kendilerini bu otoritenin sâdık bekçileri addediyorlardı) ve Curia'nın sapkınları yargılama yetkisine bir karşı çıkış olarak algılanmıştı¹⁴³. Bunun bir sonucu olarak Dominikenler, Luther'e Papa'dan bile daha fazla kızgınlık içindeydiler.

Luther, ileride anlatacağımız, Worms Meclisi'nden sonra saklandığı Wartburg Şatosu'nda Yeni Ahit'i Almanca'ya tercüme etmişti. Luther'in yaptığı bu tercüme, Reform'un halka yayılmasını hızlandırmıştır. Şimdi, dini etken başlığının son maddesini 'Luther'in Yeni Ahit tercümesi' ele alalım.

2.3.1.3. Luther'in Yeni Ahit Tercümesi

Worms Meclis kararının bir ay gecikmeyle yayımlanması, Luther'in hâmisi Prens Friedrich'in, Roma taraftarlarının Luther'e zarar vermesinden endişelenmesine yol açmıştı. Bunun üzerine, Frederick 4 Mayıs 1521 günü saldırı süsü verilmiş bir girişimle Lutheri kaçırarak Wartburg Şatosuna hapsettirir. Böylece Prens, hem Luther'i resmen tutuklatmış olur ve kendisinin zor duruma düşmesini önler, hem de onun Roma taraftarlarının eline düşmesine engel olarak can güvenliğini sağlamış olur¹⁴⁴. Wartburg Şatosu'nda Luther'e "Şövalye George" adı verilir ve 1522 Mart'ına kadar on aylık bir süre bu şatoda, bir anlamda zorunlu ikamete tabi tutulur. Luther, bu süreyi çok verimli geçirerek reform sürecinin önemli bir adımını daha atmış ve üç ay gibi kısa bir zaman içinde Yeni Ahit'i Latince'den Almanca'ya tercüme etmiştir¹⁴⁵.

Vulgate'den itibaren geçen süre içerisinde Latince, halk tarafından anlaşılamayacak kadar değiştiği için, halkın Kutsal Kitap'ı Vulgate versiyonundan anlaması iyice güç hale gelmişti; öyle ki, tekrar halk Latince'sine tercüme edilmesi bile gerekiyordu. Luther, Kilise'nin elinde bulunan Kutsal Kitap'ın tercüme edilemeyecek kadar tabu olmadığını gösterip, Hıristiyan halkı Kutsal Metni ile buluşturmak ve reform düşüncesine temel oluşturmak için, Kutsal Kitap'ı tercüme etmeye karar vermiştir.

¹⁴³ Ökten, s. 96.

¹⁴⁴ A.g.e., s. 101.

¹⁴⁵ Olgun, s. 145.

Luther'in bu konuda ağır bir tepkiyle karşılaştığı söylenemez. Çünkü hümanist düşüncenin “kaynağına dön” parolası ve Wycliffe ve Hus’un Yeni Ahit tercüme çalışmaları, Kutsal Kitap’ın başka dillere çevrilmesi için uygun zemini önceden hazırlamıştı¹⁴⁶.

Uzun süre Latince ve Yunanca çalışan Luther, çevirisine Vulgat’i değil, Erasmus’un Latince’den Yunanca’ya yaptığı çeviriyi esas almış ve tercüme lehçesi olarak ta, Saksonya bölgesinin mahkemelerinde geçerli olan lehçeyi tercih etmiştir. Onun bu tercümedeki temel ilkesi, alegorik bir tercümeden ziyade, literal bir tercüme ortaya koymak olmuştur. Bu tercüme sırasında saf ve berrak bir Almanca kullandığını ifade eden Luther, kelimelerin orijinal sıralamasına göre literal bir tercüme yapmış, daha sonra her kelimeyi ayrı ayrı değerlendirerek anlaşılması güç olanları eş anlamlarıyla açıklama yoluna gitmiştir. Bazı terimlerde yaşadığı çeviri problemlerini güncel yorumlarla karşılamış, bazılarını da bilerek değiştirmiştir. Örneğin, “Tanrı’nın doğruluğu” ifadesini “Tanrı huzurunda geçerli olan doğruluk” olarak değiştirmiştir; Pavlus’un, “kişinin imanla aklandığı” ifadesinin başına ise, “sadece” vurgusu ekleyerek tercüme etmiştir; bu örnekleri çoğaltabiliriz.

Luther ayrıca, Yeni Ahit içerisinde kendine göre bir sıralama yapmıştır. Buna göre ilk sırada, Yuhanna İncili, sonra Pavlus’un Mektupları ve Petrus’un 1. Mektubu gelmektedir; bunlardan sonra ise diğer üç İncil, İbranilere Mektup, Yakup’un Mektubu, Yahuda’nın Mektubu ve Vahy gelmektedir¹⁴⁷.

1521 Nisan’ında başladığı bu tercümeyi, arkadaşı ve öğrencisi Philipp Melanchthon’un yardımıyla 1522 Mart’ında bitirmiştir. Daha sonra bu tercüme, yeni icat edilen matbaa sayesinde beş bin adet basılarak (Philipp Melanchthon’un¹⁴⁸ yaptığı

¹⁴⁶ A.g.y.

¹⁴⁷ Olgun, s. 149.

¹⁴⁸ Philipp Melanchthon (1497-1560). Luther’le birlikte reformun en büyük şahsiyetlerindendir. Reformasyon’u Luther ve Melanchthon arasındaki uyum şekillendirmiştir. Luther hayattayken birbirlerinin eksik yönlerini tamamlamışlardır: biri din adamı, papaz diğeri ise entelektüel; biri şeytanın iğvaları karşısında Tanrı’ya yürüyen, diğeri ise kibar bir entelektüel hakikat avcısı. Melanchthon’un geleneğe ve otoriteye saygısı Luther’in içindeki muhafazakarlık ile örtüşmüştü. Melanchthon, Luther’i cesaretinden ve Kilise hatalarını düzeltme çabalarından dolayı her zaman takdir etmişse de her konuda uyuştukları söylenemez. Nitekim Luther’in ölümünden sonra öğretmen ve öğrenci arasındaki farklılıklar ayrılmaya kadar gitmiş ve Luther’in ölümünden sonra, Melanchthon bazı teolojileri

bazı değişikliklerle) tüm Almanya'ya dağıtılmıştır. Tercüme edildiği mevsim yüzünden “Eylül İncili” olarak da anılan bu Yeni Ahit tercümesi, Kuzey Alman Diyarı'nda çok büyük bir yankı uyandırmış ve temel okuma kitabı haline gelmiştir¹⁴⁹. Luther, Eski Ahit'in tercümesini ise, İbranîce bilen Aurogallus'un yardımıyla, 1534'de tamamlamıştır¹⁵⁰.

Luther bu tercümesiyle, Alman edebiyatına da ciddi katkıda bulunmuş ve onun bu tercümesi, ortak bir Almanca'nın oluşmasında çok önemli bir yer tutmuştur¹⁵¹. Aynı zamanda Yeniçağ edebi Almanca'sı, Luther'in Kitab-ı Mukaddes çevirisinin yarattığı bir üründür. Luther'in bu tercümesiyle Kutsal Kitap hızla diğer yerel dillere çevrilmeye başlamıştır. Germen Avrupa'sının öteki dillerinin çoğu (Felemenkçe, Danimarka ve İsveç dili), aynı biçimde, Kitab-ı Mukaddes'in yerel dillere çevirilerinin yan ürünleri olarak ortaya çıkmıştır¹⁵². Bu yönüyle 16. yüzyıl, Kitab-ı Mukaddes'in hemen hemen bütün Avrupa dillerine çevrildiği bir dönem olmuş ve bir ülkede reform hareketinin başarıya ulaşması için önce Kutsal Kitap'ın o ülkenin diline çevrilmesi gerekli görülmüştür. Kutsal Kitap tercümeleri, Latince'nin yerine geçen yerli diller sayesinde milli hareketlere hız kazandırırken; Latince'nin önemini yitirmesi de, bu ülkelerde var olan kilisenin evrensel etkisinin kırılmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak ta, din adamlarına ihtiyaç kalmamış; Kilise ve papazın otorite ve yanılmazlığı zaafa uğramıştır.

Luther tutukluken Reformasyon hareketi ivme kazanmaya başlar. Örneğin 1521 yılında üç papaz ve ardından Karlstadt (1480-1551)¹⁵³ bekaret kuralını çiğneyerek

değiştirmiştir. Çünkü onun temel amacı Protestanlarla Katolikler arasındaki ihtilafların barışçıl yollarla çözülmesiydi. Protestan teolojinin ana kaynağı olan (günümüzde bile) Augsburg İman İkrarı (Confessio Augustane) Apolojisini Melanchthon kaleme almıştır [Bkz. Owen Chadwick, *The Reformation*, Penguin Boks, London-1990, s. 66].

¹⁴⁹ Ökten, s. 101.

¹⁵⁰ Olgun, s. 150.

¹⁵¹ Ökten, s. 101.

¹⁵² McNeill, *Dünya Tarihi*, s. 351.

¹⁵³ Andreas Bodenstein Karlstadt (1480-1551). Ciddi bir skolastik eğitim almasına rağmen daha sonra Skolastisizm'den vazgeçerek bir reformcu olmuştur. Ancak, özellikle Tanrı konusunda, Luther'le arası açılmıştır. Karlstadt, Katoliklik'in din adamlarının evlenmemesi gerektiği kuralına karşı çıkarak evlenmiş ve nikah törenine tüm Devlet ve Kilise erkânını davet ederek, adeta Kilise'ye meydan okumuştur. Bu haliyle Reformasyon'un sembol isimlerinden biri haline gelmiştir. Reformasyon'un ikona karşıtlığı Karlstadt'a dayanmaktadır. Luther, Wartburg Şatosu'nda saklanırken Wittenberg'de

evlenirler. Aynı yıl, Philipp Melanchthon, yazdığı *Loci communes rerum theologicarum*, (Temel Teolojik Konular) isimli çalışmasında, Luther'in öğretisini bir sistem haline getirmiş ve Reformasyon hareketinin teolojik temelleri böylece atılmıştır. 1522 yılının başında ise, Wittenberg Kilisesi'ndeki ikonalar ve putlar kırılarak Reform hareketine ivme kazandırılmıştır¹⁵⁴.

Reformun ateşli taraftarlarından Andreas Karlstadt ve Thomas Münzer (1490-1525), bir yandan dinsel ve siyasal kurumları tenkit ederken, diğer yandan da köylüleri bu kurumlara karşı örgütlemişlerdir. Luther, kendisinin yokluğunda reform hareketini yürüten arkadaşı Melanchthon'un gelişmelere hakim olamaması üzerine 6 Mart 1522 tarihinde Wittenberg'e geri döner ve gittikçe radikalleşen Reformasyon hareketini sakinleştirici bir söylem kullanır. Zira Luther, yapısı gereği heyecanlı bir devrimci değildi¹⁵⁵.

Luther bundan sonraki yıllarda, yayımladığı yazı ve yaptığı vaazlarla, öğretisini pratiğe dönüştürmüştür. "Dünyevi Otoriteye dair ne kadar itaatin mecburi olacağı" isimli yazısında Luther, siyasal ahlak konusunu inceler ve itaat konusunun ciddiye alınmasını önerir. "Cemaat içinde pazar ayinin düzenine dair" ve "Ayinin Biçimi" isimli çalışmalarıyla da Kilise ayinlerinin biçimini ve içeriğini değiştirir. Ayrıca, Kilise'nin mülküne el koyarak bir "ortak fon" tesis eder; ve eğitim ve sosyal harcamaları bu ortak fondan finanse ettirir. "Alman Diyarı'ndaki kentlerin bütün soylularına Hristiyan okulları kurmaları ve sürdürmeleri gereğiyle" isimli yazısında reforme edilmiş bir dini eğitim ve gençlik eğitiminin gerekliliğinden bahseder. Reformasyon'un entelektüel temeli de böylece atılmış olmaktadır¹⁵⁶.

Üçüncü bölüm içerisinde, buraya kadar anlattıklarımız, Luther'in Reformasyona dini yönden katkılarını anlatmaktadır. Luther, Endüljansa daha önceleri de karşı çıkmaktaydı, ancak onun bu şekilde uygulanması üzerine 95 Maddelik Tezini kendi

Karlstadt'ın radikal tavırlar sergilemesi üzerine mecburi ikametgah'ından çıkmak zorunda kalmış ve Reformasyon hareketinin aşırıya kaçmasını engellemeye çalışmıştır [Bkz. Ökten, s. 123].

¹⁵⁴ Ökten, s. 102.

¹⁵⁵ A.g.y.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 103.

kilisesinin kapısına asmasıyla Reformasyon'a start vermiştir. Daha sonra Yeni Ahit'i Almanca'ya tercüme ederek Reformasyonun çok önemli bir ayağını da tamamlamıştır.

2.3.2. Siyasi Etken

Luther'in 95 Maddelik Tez'i ile başlayan muhalefetini önceleri pek ciddiye almayan Roma, ancak Luther'in bu muhalefetinin geniş halk kitleleri tarafından paylaşıldığının görülmesi üzerine, bu durumla ilgilenmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak, Roma Luther ile Augsburg, Leipzig ve Worms olmak üzere, üç ayrı yerde ve farklı zamanlarda görüşmeler yapmıştır.

2.3.2.1. Katolik Roma İle Olan Resmi Görüşmeler

Roma'ya bağlı bir papaz, vaiz ve keşiş olan Luther, Roma ile olan ilişkilerini kesmeyi hiçbir zaman düşünmemişti. Hatta Luther Papalık açısından içinde bulunduğu tarikatın özel bir sorununu çözmek için arkadaşlarının temsilcisi olarak Roma'ya gidebilecek kadar Roma tarafından güvenilir bir insandı. Ancak gördüğü yanlışlıkları da hiçbir zaman görmemezlikten gelmemiş ve onları eleştirmekten de geri durmamıştır.

Endüljans tartışmasıyla birlikte Luther, Roma'ya karşı eleştirilerinin dozunu giderek arttırmaya başlamıştı. Bu tartışma, karşı eleştiri ve cevaplarla iyice kızışmış ve olay Luther'in aforoz edilmesine kadar varmıştır. Ancak Luther'in aforoz edilmesine giden sürece baktığımız zaman, onun reformist düşüncelerinin savunusunun, Roma tarafından ilk kez Augsburg'da dinlendiğini, Tartışmanın Leipzig'de sürdüğünü ve Luther'in Worms'taki nihai savunmasıyla da Roma ile bağların tamamen koptuğunu görmekteyiz.

2.3.2.1.1. Augsburg Görüşmesi

Dominikenlerin Papa'ya aşırı baskısı sonucunda, Kilise 7 Ağustos 1518'de, Luther'in bu eleştirileri hakkında bir deklarasyon yayımlamıştı. Bu deklarasyonda Luther'den altmış gün içinde Roma'ya gelip, Papalık elçisi Cajetan'ın huzurunda kendisine yönelik heretiklik ve anayasal düzeni hiçe saymak iddialarını cevaplaması isteniyordu. Asıl amaç ise, onun bu iddialardan geri adım atmasını sağlamaktı. Fakat Luther hem kendisini henüz hazır hissetmediğinden hem de kendisine komplo kurulması ihtimalinden dolayı Roma'ya gitmek yerine Elektör Prens Frederick'e sığınmayı tercih etmiştir¹⁵⁷.

1356'daki Altın Ferman'la (Goldener Bulle) Kutsal Roma-Germen İmparatoru'nun seçiminde Papalığın yetkisi kaldırılmış ve federasyon benzeri bir uygulamaya geçilmişti. Ayrıca imparatorluk içinden yedi prens tayin edilerek bunlara "Elektör Prens" ünvanı verilmişti. İmparatoru seçecek olan kişiler bunlardı. Böylece İmparatorluk, Papalığı koruyup kollayan bir kurum olmaktan çıkıp kendisini seçenlere bağımlı olan adeta göstermelik bir kuruluş haline gelmişti. İmparator Maxmillian, iktidarındaki son günlerini geçirirken yerine torunu Charles (Karl)'i düşünmekteydi. İmparator seçicisi prenslerden Trier Prensi ile Saksonya Prensi'nin (Friedrich'in) dışındaki beş prens de Charles'ı (Karl) imparatorluk için uygun görmekteydi. Oysa Papa X. Leo, Charles'ı (Karl) istememekte ve Saksonya Prensi Friedrich'in Charles (Karl) muhalefetini desteklemekteydi¹⁵⁸.

12 Ocak 1519'da İmparator Maximillian ölünce yoğun bir çekişme başlamış ve 28 Haziran 1519'da Frankfurt'ta toplanan seçim meclisi, Habsburg hanedanından V. Karl'ı imparator seçmişti. Bunun üzerine Papalık, Saksonya Elektör Prensi ve Luther'in koruyucusu Bilge Friedrich'e, yükselen Habsburg hanedanını sınırlandıracağını düşünerek destek vermiş ve bu yüzden Luther'e karşı sert önlemler alamamıştır. Sonuç olarak, (Charles) Karl bir seçim kapitülasyonu imzalayarak

¹⁵⁷ Olgun, s. 48.

¹⁵⁸ A.g.y.

imparator seçilmiş, İmparatorluk'taki mevcut düzenin ve hukukun aynen uygulanacağını teminatını vermiştir¹⁵⁹.

Papalığın siyasal çıkarları doğrultusunda Prens Friedrich'in Papalık gözündeki yükselen konumu en çok Friedrich'in himayesindeki Luther'e yaramıştı. Ayrıca Papa X. Leo Türklere karşı bir Haçlı Seferi düzenleme düşüncesinde olduğundan Alman Diyarı'ndaki tüm prenslerin mali yardımına ihtiyacı vardı. Bilge Friedrich, bu imkanını kullanarak Papa'dan sorgulamanın Roma'da değil de Alman topraklarında yapılmasını istemiş ve Friedrich'i kırmak istemeyen Papa da onun isteğini kabul etmişti. Böylece bölge amiri Elector Frederick'in bu müdahalesi, soruşturmanın Almanya'nın Augsburg kentinde yapılmasını sağlamıştır¹⁶⁰.

Tartışma başlamadan önce Papalık elçisi Luther'le tartışmak istemediğini, iyi niyetle geldiğini, amacının ona öğüt vererek yanlış düşüncelerinden vazgeçmesini sağlamak olduğunu belirtmişti. Ancak Luther'in, düşüncelerinin yanlışlığı ispatlanıncaya dek onlardan vazgeçmeyeceğini bildirmesi üzerine, Kardinal tartışmaya girmek zorunda kalmıştı¹⁶¹. Tartışma Luther'in sözünden dönmeyi reddetmesi üzerine başarısızlıkla sonuçlandı. Cajetan, Elektör'e bir mektup yazarak Luther'in zorla ele geçirilmesini istedi. Bu arada Cajetan'ın, her halükarda kendisini yakalamak hususunda gizli bir emirnameye sahip olduğunu öğrenen Luther, bir fırsatını bularak Augsburg'dan kaçtı. Wittenberg'e geri dönen Luther, Papa'dan, genel bir konsül toplanmasını talep etti. Bu arada Vatikan, Endüljans doktrinini aydınlatmış ve en saldırgan uygulamalarından bir kısmını Kilise'den temizlemişti¹⁶².

Luther'in Kilise dışı siyasal otoriteye sığınması, onun reformunun başarısındaki temel etkenlerden biri olmuştur. Augsburg görüşmesinin dile getirilmesi gereken önemli özelliklerinden biri de, Luther'in ilk kez bir Kilise temsilcisi huzurunda ve resmi bir platformda Papalığın otoritesini reddedip, bunun yerine Kutsal Kitap'ın otoritesini koyduğunu söylemesidir¹⁶³.

¹⁵⁹ Ökten, s. 99.

¹⁶⁰ A.g.e., s. 100.

¹⁶¹ Sormunen, s. 46.

¹⁶² Dillenberger, s. XXI.

¹⁶³ Olgun, s. 50.

2.3.2.1.2. Leipzig Tartışması ve Luther'in aforoz edilmesi

Başarısız geçen Augsburg Görüşmesi'nden sonra Luther, başka tartışmalara katılmamaya karar vermişti. Kardinal Cajetan'ın Augsburg Görüşmesi'ndeki kararsız tavrı ile Papa'nın imparatorluk seçimleri telaşı, Luther'e biraz zaman kazandırdıysa da Papalık görevlileri hala Luther'i yargılamak üzere Roma'ya götürmenin peşindeydiler. Bu amaca dönük olarak, Papalık'ın Almanya'daki en yetkin temsilcisi ve ateşli bir Papa taraftarı olan Ignolstad Üniversitesi üyesi Profesör Johann Eck (1486-1543), Luther'i Temmuz 1519'da Leipzig'de yapılacak olan bir tartışmada (disputation) düşüncelerini savunması için ikna etmeyi başarmıştı¹⁶⁴.

Luther'in, Eck'in çağrısına olumlu cevap vermesiyle (daha doğrusu, sürüklenmesiyle), 1519 yılının 27 Haziran - 16 Temmuz tarihlerinde, iki Hristiyan teologunun arasında, bazen bıktırıcı olsa da, ağır bir teolojik tartışma gerçekleşmişti. Eck, sivri zekasıyla onu sapkınlıkla suçlamayı kafasına koymuştu. Bunun için de çok iyi bildiği Kilise Babaları'nın sözleriyle Luther'i sıkıştırıyor ve önceki heretiklerin görüşlerini savunduğu gerekçesiyle onu Kilise'ye karşı olmakla ve dinsizlikle suçluyordu¹⁶⁵. Yine aynı taktikle, Luther'in genel konsüllerin zaman zaman hatalar yaptıklarını itiraf etmesini de sağlamıştı. Luther bu tartışmada, Kilise otoritesi ile Kutsal Kitap otoritesi arasında fark olduğunu öne sürmüş; Papa, Kilise ve konsüllerin otoritesi ve işlevine karşı sert eleştirilerini içeren ve Roma ile ipleri iyice geren bir tavır sergilemiştir¹⁶⁶.

Roma'nın temsilcisi Eck, planlı bir tartışma stratejisi izleyerek Luther'in söylemini, heretik görüşlerinden dolayı yakılarak cezalandırılan Hus'un¹⁶⁷ söylemi ile paralel göstererek onu köşeye sıkıştırmayı düşünmüştü. Böylece Eck'in asıl amacının Luther'in öldürülerek cezalandırılması olduğu da anlaşıyordu. Hem bu tartışmanın bir sonucu olarak hem de Charles (Karl) V'in, Maxmillan'ın yerine İmparator seçilmesinin ardından (ki bu olay, Curia'yı uzun bir süre meşgul etmişti) Luther'e

¹⁶⁴ Hillerbrand, "Luther, Martin", *E.R.*, s. 58.

¹⁶⁵ A.g.y.

¹⁶⁶ A.g.y.

¹⁶⁷ Hus, 14. yüzyılın başlarında Katolikler tarafından yakılarak şehit edilen Bohemyalı din adamı ve teolog. Luther, Hus'u tanıyor ve zaman zaman onun yazılarına referansta bulunuyordu [Bkz. Valentin, s. 154].

karşı yeniden resmi bir soruşturma başlatıldı. Charles (Karl) V'in İmparator seçilmesinin bir sonucu olarak Prens Friedrich'in Papalık üzerindeki etkinliğini kaybetmesi, onun Luther'i koruyamamasına neden olmuş ve bunun bir sonucu olarak ta, Haziran 1520'de Papalık Emirnâmesi, *Exsurge Domine*, yayımlanmıştı. Bu emirnâme ("Ey Rab, kalk ve seninle ilgili bu durum hakkında hükmet. ..." ile başlayan emirnâme) ile Luther'e sözlerini geri alması için altı gün süre verilmişti. Bu emirnâmede Luther yazılarındaki kırk bir cümlemin "heretik, saldırgan, yanlış, dindar halk için utanç verici, sıradan halkın zihinlerini ifsad edici ve Katolik öğretisine aykırı" olmasıyla suçlanmıştı¹⁶⁸.

Kilise'nin bu fermanını Luther'e duyurma işini, Leipzig'de tartıştığı Eck, gönüllü olarak üstlenmiş ve Wittenberg'e varıncaya kadar uğradığı her yerde onun aleyhindeki düşünceleri halka yayarak Luther'e karşı bir muhalefet oluşturmaya çalışmıştı. Bu arada Luther, reformun teolojik ve seküler söylemini içeren, Reform tarihinin üç temel doktriner kaynaklarından olan *To the Christian Nobility of German Nation* (Alman Milletinin Hristiyan Soylularına), *The Babylonian Captivity of the Church* (Kilise'nin Babil Tutsaklığı) ve *Concerning Christian Liberty* (Hristiyan'ın Özgürlüğü Üzerine) adlı manifestolarını kaleme almakla meşgul olmuştu¹⁶⁹.

Luther'i suçlayan bu emirname kendisine ulaşınca, Luther Wittenberg'in kent surlarının dışında, vebadan ölenlerin giysilerinin yakıldığı yerde, 10 Aralık 1520'deki bir halk gösterisinde bu emirnameyi ve Kilise yasalarını yakarak Roma'ya tepkisini göstermiş ve Roma'dan özgürce karar verebilecek bir konsül toplanmasını talep etmiştir. Bu haber Roma'ya ulaşır ulaşmaz, 3 Ocak 1521'de yayınlanan *Decet Romanum Pontificem* emirnâmesi ile Luther kesin olarak aforoz edilmiştir¹⁷⁰. Ancak o zamanlar, politik otoritelerin Kilise suçlamalarını infaz etmekle yükümlü olmamalarından dolayı, Luther'e Nisan 1520'de Worms'ta yapılacak Alman Meclisi'ne katılma fırsatı tanındı¹⁷¹. *New Dictionary of Theology* adlı eserin "Martin Luther" maddesinin yazarı J.A.'ya göre, bugün bir çok Katolik bilgin, o zamanki

¹⁶⁸ Hillerbrand, "Luther, Martin", *E.R.*, s. 59.

¹⁶⁹ Olgun, s. 55.

¹⁷⁰ Valentin, 15

¹⁷¹ Hillerbrand, a.g.e., s. 59.

Hıristiyan aleminin, Wittenberg keşişini reddetmesinin büyük bir hata olduğunu kabul etmektedirler¹⁷².

2.3.2.1.3. Worms Meclisi

Luther'in aforoz edilmesinden sonra, imparatoru Luther'e karşı kışkırtan Papalık'ın Almanya temsilcisi Girolama Aleander'in (1480-1542) Luther'in hâmisî Prens Friedrich'ten aforoz cezasını uygulamasını istemesi üzerine, Friedrich bu konuyu kral ve prenslerin yaptığı gibi, Erasmus'a¹⁷³ (1469-1536) danıştı. Erasmus'un "Luther, Papa'nın tacına, rahip sınıfının ise göbeklerine vurmuştur" diyerek Luther'i onaylar görünmesiyle Friedrich, Luther'i cezalandırma fikrinden tamamen vazgeçmiş ve bundan sonraki tek düşüncesi onun adil bir mahkemede yargılanmasını sağlamak olmuştur. Ancak, yeni İmparator seçilen V. Charles (Karl), Almanya'daki sorunlara geç el atabilmiş ve oradaki ekonomik ve siyasal sorunlarla beraber, bu bölgede ortaya çıkan reform hareketi ile de çok sonraları yüzleşebilmişti. Bundan dolayı, Almanya'nın Worms kentinde Alman halkının ve yerel prenslerin sorunlarıyla ilgilenme amacına dönük bir devlet kurultayı (Diet) düzenlenmesine karar vermişti¹⁷⁴. Worms'ta oluşturulacak devlet kurultayına Luther de çağırılmıştı. İmparator'un Luther'i cezalandırmak yerine, halkın önünde sözlerini geri alması için bir fırsat vermesi, İmparator'un ona verdiği bir taviz olarak görülmüştü¹⁷⁵.

¹⁷² J.A., "Luther, Martin", *N.D.T.*, s. 404.

¹⁷³ Desiderus Erasmus (1469-1536), Hümanist düşüncenin en önemli ismi olarak kabul ediliyor. Hümanistler başlarda Luther'in Kilise eleştirilerini desteklemişlerdi, ancak Luther'in Kilise ile ilişkileri tamamen kopması ve Luther'in "irade" konusunda Erasmus ile teolojik anlaşmazlığa düşmesi Hümanistler ile Luther'in aralarının açılmasına neden olmuştur [Bkz. Valentin, s. 154].

¹⁷⁴ Bu gibi kurultayların, Avrupa uygarlığında, parlamenter yönetim biçiminin kaynağını oluşturduğu söylenebilir. Bir yandan, tüm sorunların kilise önderleri tarafından (konsüller v.s.) çözüleceğini söyleyen Kilise hukukundan ve diğer yandan, laik yönetici ile tâbileri arasındaki geleneksel ilişkilerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Her dereceden yönetici, yeni girişimlerden önce astlarına danışmak durumundaydılar. Bu danışmaların başlangıçta iki ana işlevi vardı: yönetici ile yönetilen arasındaki tartışmaların çözümü ve bir savaşa girmenin yerinde olup olmayacağının görüşülmesi. Bunlara, çok geçmeden "yardımlar" da eklenmiş ve kısa bir zaman içerisinde görüşmelerin baş konusu olmuştu. Bunun üzerine, en verimli nakit kaynağı olan kasabaların temsilcileri de görüşmeye çağırıldı. Böylece, her Avrupa krallığında, yöneticinin ülkenin tüm büyük çıkar çevrelerinin temsilcilerine danışması bir gelenek durumunu aldı. Ancak, sadece vergi ödeyebilen mülk sahiplerinin kendilerini en çok ilgilendiren konularda görüşleri alındı. Luther'in Roma ile gerçekleşen görüşmelerin seyri bu pragmatik yaklaşıma tipik bir örnektir [Bkz. McNeill, *Dünya Tarihi*, s. 262].

¹⁷⁵ Valentin, s. 156.

15 Ocak 1521'de başlayıp üç ay sürmüş olan Worms Meclisi'nin Luther öncesi toplantılarında, Papalık temsilcisi Aleander'in Luther karşıtı söylemini sürdürmesine rağmen, prensler arasında Luther lehinde bir kanaat oluşmuştu. Luther'in dile getirdiği Papalık ve ruhban sınıfına yönelik eleştirilerin, toplumun çoğunluğu tarafından da benimsendiği görülmüyordu. Bu sebeple bu eleştirilerin imparatorluk içindeki siyasal ve toplumsal sorunlar kapsamında ele alınmasına ve dünyevi iktidarlar tarafından da dinsel bağlamından çok sosyal bağlamıyla değerlendirilmesine karar verilmişti. Dolayısıyla İmparatorluk prensleri İmparator'a karşı tavır alarak Luther'i desteklemişlerdi. Prenslerin Luther'i desteklemelerinin sebebi daha çok, Kilise'nin sahip olduğu mal ve toprakları ele geçirme arzusuyla ilgiliydi. Bundan başka, İmparator V. Charles'in da Papalık'ın kendisine bağlanmasını istemesinden dolayı, Luther'in Papalık karşıtı söylemine ses çıkarmadığı söylenebilir.

Luther aforoz edilmekle tüm vatandaşlık haklarını kaybetmişti. Buna rağmen yine de Worms'a çağrılarak dinlenmesine karar verilmişti¹⁷⁶. Her geçtiği yerde kahraman gibi karşılanan Luther, yüze yakın silahlının oluşturduğu bir grup eşliğinde Worms'a gelmişti. Ancak Meclis huzuruna çıkmadan önce, bilerek ya da bilmeyerek, bazı olaylar onun psikolojisinin bozulmasına yol açmış ve bu ruh hali içinde ilk günkü toplantı istediği gibi geçmemişti. İkinci gün kendisini toplayarak, düşüncelerini istediği gibi ifade edebilmişti¹⁷⁷. 17-18 Nisan 1521'de, aralarında İmparator ve kardeşi, altı prens, dört kont, otuz Piskopos ve yedi yabancı elçiden oluşan bir kurulun karşısında Worms Meclisi'ne çıkarılan ve Aleander tarafından sorgulanan Luther'den, yazdığı iddia edilen kitapların kendisine ait olup olmadığı sorulmuş ve Kilise karşıtı heretik görüşlerinden dönmesi istenmişti. O, Meclis huzuruna çıkınca söylemlerindeki tonunun çok keskin olduğunu kabul etmesine karşılık, teolojik öz'den bir tanesini bile geri almayı reddetti. Kilise kurumunun inanç ve sakramentlerine yönelttiği eleştirilerini dile getirirken, Almanca'nın yanında Latince'yi de kullanmış olması, bu hareketi Almanya'nın yerel sorunu olmaktan çıkarıp, tüm imparatorluğa hitabeden bir başkaldırı çağrısına dönüştürmüştü¹⁷⁸. Luther, Papa'ya ve konsüllere güvenmediğini, çünkü sık sık hatalar yaptığını ve birbirleriyle çeliştiklerini ifade ederek, reformist

¹⁷⁶ Kaan, s.57.

¹⁷⁷ Sormunen, s. 54.

¹⁷⁸ Olgun, s. 58.

düşüncelerini bu Meclis karşısında en yüksek noktada ifade etme olanağı bulmuştu¹⁷⁹. Meclis huzurundaki savunmasının son günlerinde Luther sözlerini şöyle söyleyerek bitirdi: “Eğer hatalarım varsa, Kutsal Kitap ve sâlim akıl ile kanıtlanmadığı müddetçe onları savunmaktan vazgeçmeyeceğim. Kutsal metinlere bağlıyım; vicdanım Tanrı Sözü’nün hakimiyeti altındadır. Hiçbir sözümü geri alamam ve almayacağım”¹⁸⁰.

Ertesi gün, geçici karar açıklanarak Luther hatalı doktrinlerinden dolayı kınanır, bunları halka anlatıp onları isyana teşvik etmemesi için gerekli önlemlerin alınması istenir ve ardından da ona verilen teminat üzerine güvenlik içerisinde geri döneceği söylenir¹⁸¹. Nihai karar ise, İmparator’un imzasıyla, 6 Mayıs 1521’de açıklanır. Buna göre Luther İmparatorluk’un yasaklama emri altına giriyor ve tüm yazdıklarının imha edilmesi gerekiyordu. Bu karar Luther’i bir eşkıya olarak nitelendirerek, misyonunu yaymak için gerek duyduğu tüm imkanlardan men edildiğini göstermektedir. Ancak prenslerin bu kararın gereklerini yerine getirdiği pek söylenmese de böyle bir kararın yayımlanması bile Reformun geleceği açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur¹⁸².

Worms Meclisi’nden sonra Luther, mecburi ikametgahı olan Wartburg Şatosu’nda Yeni Ahit’i Grekçe’den Almanca’ya tercüme etmiştir. Bu tercümeden, yönelik dini etkisinden söz ederken bahsetmiştik. Reform hareketinin seyri açısından Luther’in hayatındaki belirleyici olaylardan biri de Köylü Savaşları’dır.

2.3.2.1.4. Köylü Savaşları (1524-1525)

Köylü ve çiftçi isyanları Avrupa tarihinde önceden beri var olagelmıştır. 1323’te Brügge civarında, 1356’da Fransa’da (Jaguerie direnişi) ve 1381’de İngiltere’deki (Wat Tyler’in yönetiminde) direnişler buna örnek olarak verilebilir¹⁸³. Ortaçağ Avrupa’sındaki köylü isyanlarının başlıca nedenleri şunlardı: birincisi, Roma

¹⁷⁹ Green, s. 125.

¹⁸⁰ Chadwick, s. 56.

¹⁸¹ Olgun, s. 59.

¹⁸² Valentine, s. 156.

¹⁸³ Lau, 85

Hukuku'nun ortaya koyduğu yeni mülkiyet anlayışının prenslerin lehine, köylülerin ise aleyhine olması; ikincisi, toprağın adaletsiz paylaşımı; üçüncüsü, nüfusun çoğunluğunu oluşturan laik halkın, vergi ve askerlik yükümlülüklerinin fazla olması; dördüncüsü, ruhban sınıfının, laik halk üzerinde kurduğu yoğun baskılardır¹⁸⁴.

Almanya'da merkezi hükümet zayıflamış ve Almanya yerel güçler, yani prensler, piskoposlar, yüksek memurlar, soylular ya da hırsız baronlar ve şövalyeler tarafından yönetilmeye başlamıştı. Bu yerel güçler zayıf İmparatorluk yasasından ziyade, kendi yasalarına bağlıydılar. Bu güçlere karşı başlatılan ayaklanmalar ve bu ayaklanmaların kanlı bir şekilde bastırılması Almanya'da salgın birer hastalık haline gelmişti¹⁸⁵.

Luther döneminde, Almanya'da başlayan isyanın kendine özgü, farklı nedenlere dayandığı pek söylenemez. Ancak bu isyanın, Luther ve reformu ile olan şöyle bir ilişkisinden bahsedilebilir: Luther'in toprak köleliğini eleştirip vicdan özgürlüğüne dikkat çekmesi ve çiftçi ve madenci bir aileden gelmesi onu köylüler gözünde daha da önemli kılmaktaydı. Yani, Luther'in dinsel anlamda algıladığı kurulu düzene ve Kilise'ye muhalefetini köylüler, Papalık ve İmparatorluk arasındaki yakınlığı dikkate alarak, dinsel ve siyasal bütün kurulu düzenlere muhalefet olarak yorumlamışlardı. Nitekim çok geçmeden, 1524'de On İki maddelik bir manifesto yayımlayarak ayaklanmayı başlattılar. Bu maddeler, temel olarak iki maddede özetlenebilir:

- 1- Biz köylüler bütün alçakgönüllülüğümüzle, papazlarımızı kendimiz seçip gerektiğinde de azletme yetkisine sahip olmak istiyoruz. Ayrıca bu papazların bizlere Tanrı Kelamı'nı, hiçbir ekleme yapmadan anlatmalarını istiyoruz.
- 2- Kutsal Kitap'tan bizim köle olduğumuza dair bir delil getirilmediği müddetçe, gerçek birer Hristiyan olan bizlerin kölelikte tutulmamasını istiyoruz. Efendilerimizin mal ve hizmetlerimizin karşılığını ödemelerini istiyoruz. Ayrıca avlanma hakkı, ürettiğimizi tüketme hakkı ve vergilerin kaldırılmasını istiyoruz.

¹⁸⁴ Olgun, s. 62.

¹⁸⁵ Chadwick, s. 59.

Bu manifestonun yetkililere duyurulması ile Almanya'yı kan gölüne çevirecek ayaklanma başlamış oldu¹⁸⁶. Köylüler Almanya'nın merkezinde ve güneyinde bulunan manastırları ve şatoları yakıp yıktılar¹⁸⁷. Plansız süren bu ayaklanma esnasında Luther'in tavrı her iki kesim için de önemliydi. Çünkü Luther, köylü bir aileye mensup olduğundan köylülerin yaşantılarını iyi biliyordu. O, feodal beylerin baskılarını sert bir şekilde eleştirmesine ve köylülerin taleplerini haklı bulmasına rağmen askeri mücadele yöntemini tasvip etmezdi. Luther'in kendi davasına hız ve etkinlik kazandırmak için çiftçi ve köylülerle birleşmemesinin nedeni, sadece siyasi bir davranış değil, aynı zamanda kendi teolojisinin bir gereği olan ve Kutsal Müjde'ye (İncil'e) karşı günahkar olmak istemeyen düşüncesi idi¹⁸⁸. Çünkü o barışçı yöntemin tek Hristiyanca yöntem olduğuna inanmıştı. İsyan başladığı zaman hayatını riske ederek, şiddet karşıtı vaazlar vermek amacıyla tüm bölgeleri dolaştı¹⁸⁹. Bu esnada her iki tarafı da barışa, sağduyuya ve uzlaşmaya davet eden *An Admonition to Peace (Barışa Çağrı)* adlı bildiri yayımladı. Ancak ilerleyen günlerde isyanın başına kurulu düzenin radikal muhalifi Thomas Münzer geçince, Luther'in önerileri köylüler tarafından hiç dikkate alınmaz oldu¹⁹⁰.

Karısının ve çocuğunun gözü önünde Helfenstein Kontu'nun köylüler tarafından mızraklanarak öldürüldüğü haberinden ve Weinsberg'den gelen katliam haberlerinden şoke olan Luther, bunun üzerine en öfkeli eserini yazdı: *Against the Robbing and Murdering Horders of Peasents (Eşkuya ve Katil Köylü Çetelerine Karşı)*¹⁹¹. Can alıcı bu makalede o, köylülere katılmak zorunda kalan fakir insanları kurtarmak ve onlara yardım etmek için prensleri, kılıçlarını kullanmaya çağırdı ve şöyle dedi: "Bu zamanlar, prenslerin ibadet etmekten daha kolay bir şekilde, kan akıtarak cennete gidebilecekleri olağanüstü zamanlardır". Bu bildirgesi üzerine köylüler onun zalimlerin dalkavuşu olduğunu söylediler. Luther ise sözlerinden geri dönmeyi reddederek adeta prenslere seslenircesine şunları söylemiştir: "Siz hiçbir mantıklı

¹⁸⁶ Olgun, s. 64.

¹⁸⁷ Chadwick, 60.

¹⁸⁸ Lau, s. 12.

¹⁸⁹ Chadwick, 60.

¹⁹⁰ Olgun, s. 65.

¹⁹¹ Chadwick, 60.

hiçbir isyan göremezsiniz; sizin bu isyanlara en iyi cevabınız...onun yüzünde bir delik açmanızdır”¹⁹².

1525 Mayıs’ına gelindiğinde köylüler yenilgiye uğradı. Thomas Münzer ve diğer isyancı liderler idam edilmiş ve Almanya’daki isyan tamamen bastırılmıştı. İsyanların bastırılması Almanya yönetimindeki prensleri güçlendirmişti. Luther yayımladığı son bildiri ile, halkın gözündeki itibarını kaybetmiş; bunun aksine, prenslerin gözünde eskisinden daha fazla bir itibar kazanmıştı¹⁹³. Bu öyle yıkıcı bir isyandı ki, bilginleri ve hümanistleri Reformasyon hareketinden soğuttu, hatta yumuşaklığıyla tanınan Erasmus bile Reformasyon’un karşısında yer almıştı¹⁹⁴. Dolayısıyla, Reformasyon Köylü Savaşları ile asla iyileşmeyen bir yara aldı.

Bu isyanı diğerlerinden ayıran en önemli özelliği, Reform’un dinsel söylemini kendine gerekçe yapmış olmasıdır. İsyancılar tarafından yayımlanan manifestoda bile, ilk sıraları Reform öğretisini oluşturan dinsel talepler alırken, ekonomik ve sosyal talepler, adeta ikinci planda kalmıştır¹⁹⁵.

Bu isyan süreciyle ilgili olarak Luther’e bakıldığında, onun seküler açıdan katı bir “kurulu düzen” taraftarı olduğu ve muhalefet ettiği “kurulu düzen”i Kilise ve Papa’ya ait olan kısmıyla sınırladığı ortaya çıkar. Bu yönüyle Almanya’daki Köylü Ayaklanması ve Luther’in bu ayaklanmadaki konumu onun din-devlet ilişkisini ortaya koyması açısından oldukça belirleyici olmuştur. Zira isyan sırasında ne adaletsizliğin ne de baskının isyanı haklı gösterdiği, aynı şekilde “İsa bizi kurtardı, kulluğa mecbur değiliz” demenin Hristiyan özgürlüğünü anlamamak olduğu, İsa’nın ruhani saltanatının dünyevi bir hakimiyete çevrilmemesi gerektiği sözleri, Luther’in daha sonraları, siyasi idareye yükleyeceği kutsallığa işaret etmektedir¹⁹⁶. Ancak bunlar Luther’e göre kendi davasına hız ve etkinlik kazandırmak için sadece siyasi bir davranış olarak ele alınmamalıdır. En azından o, bu davranışıyla kendi teoloji örgüsü

¹⁹² Chadwick, 61.

¹⁹³ A.g.y.

¹⁹⁴ J.A. “Luther, Martin”, *N. D.T.*, s. 404.

¹⁹⁵ Olgun, s. 69.

¹⁹⁶ Friedrich Engels gibi bazı Marksist teorisyenler, Alman Köylü Ayaklanması’nda Luther ve reformunun, köylüleri görmezden geldiğini ileri sürmüşlerdir [Bkz. Olgun, s. 69].

içinde çelişkiye düşmemiştir. Hatta bunu bir iç uyarı olarak görenler bile [Lau, 12] vardır.

Kanlı bir şekilde bastırılan Köylü İsyanı'ndan sonra Luther prenslerin hoşnutluğunu kazanmış bir ruh haliyle Reform'un teolojik içeriğini belirleyen bazı tartışmalara girmiştir. Hümanist düşünür Erasmus ile kader ve insanın iradesi konusunda yaptığı müzakerelerin yanında İsviçre'li reformist Zwingli ile de Evharistiya Ayini sırasında İsa'nın varlığının anlamı üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Zaman zaman bir polemik ortamında geçen bu tartışmalarla Luther, bir anlamda, ritüel ve teolojisine ilişkin öğretisini de tamamlamıştır¹⁹⁷.

Luther'in Köylü Savaşlarındaki tavrı, hem kendi zamanında hem de günümüze kadar gelen süreçte çok tartışılmıştır. Özellikle Marksist teorisyenler Luther'in, prenslere yakın köylülere uzak bu tavrını haklının değil güçlünün yanında olarak değerlendirmişler ve Luther'i şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdir.

Reform olayından ve Köylü Savaşlarından sonra Luther'in dünyevi otoriteye yüklediği anlamı ele alabiliriz. Zira bu olaylar dünyevi otoriteye öteden beri sıcak bakan Luther'in onu bir ilahi güç olarak görmesine neden olmuştur. Artık bundan sonra dünyevi otoriteye itaat Luther için ilahi otoriteye itaat ile eş anlama gelecektir.

2.4. Luther'in Dünyevi Otoriteye Bakışı

Bir çok konuda olduğu gibi, dünyevi otoriteye itaat konusunda da, Luther, Pavlusçu yaklaşımı benimsemiştir¹⁹⁸. Luther, bu düşüncesini 1523 yılında kaleme aldığı *On*

¹⁹⁷ Olgun, s. 70.

¹⁹⁸ Pavlus'un ve Luther'in zalim ya da adil ayırt etmeden her türlü siyasi idareye itaati emretmelerine kaynak olarak gösterilen (Mark. 12:13-17; Tom. 100, Mat. 22:15; Lk. 10: 20-26) İmparator'a vergi ile ilgili İsa'nın sözüne de kısaca değinmek gerekir. İncil metinlerine göre, Ferisilerden ve Herodianlardan (Herod taraftarları) bir grup İsa'yı tuzağı düşürmek amacıyla ona gelip "İmparator'a vergi vermenin Tanrısal hukuka uygun olup olmadığını" sorarlar. Onların kendisini sinadıklarını anlayan İsa ise verginin siyasal yönetimin hakkı olduğunu, dolayısıyla verileceğini söyler. Burada İsa'nın yaklaşımı açıktır. Öncelikle o bu sorunun kendisini tuzağa düşürmek ve mevcut siyasal yapıyla karşı karşıya getirmek amacıyla sorulduğunun farkındadır. İkinci olarak o, siyasal iradeye vergi vermenin Musa hukukuna aykırı olmadığını düşünmektedir. Ancak İsa'nın bu yaklaşımının otoriteye ve güçlülerden yana olan mevcut statükoya kayıtsız boyun eğme ya da her halükarda itaat etme anlamına gelmediği de ortadadır [Bkz. Gündüz, *Pavlus*, s. 201].

Seculer Authority adlı eserinde, “İki Krallık” doktriniyle anlatmaktadır. Pavlus, mektuplarında dünyevi otorite ve iktidara kesin teslim olmanın Tanrısal iradeye teslimiyetle özdeş olduğunu belirterek herkesin, otoritesi altında yaşadığı yönetime itaat etmesi gerektiğini söylemekteydi¹⁹⁹.

Luther 1520 ve 1525 yılları arasında Reformasyon’a yönelik iki büyük tehditle karşılaşmıştı: biri, Roma Kilisesi’ne bağlı olan Kayzer ve Sakson liderler tarafından uygulanan politik baskı; diğeri ise, kendi takipçileri arasında henüz ortaya çıkan bir ütopyacılık. Bu ütopistler, kurulu düzene radikal bir şekilde muhalefet ederek idarecilere karşı hoşgörüsüz davranıyorlar ve Reformasyon’u tehlikeye atıyorlardı. Bu tehlike, Köylü Savaşları ile zirveye çıkmış, ancak prenslerin köylüleri mağlup etmesiyle bertaraf edilmiştir. Luther, “İki Krallık” doktrinini (zwei Reiche Lehre) bu tehditlerle yüzleşmesi sürecinde oluşturmuştur²⁰⁰. Bu doktrine göre, insanın yaşamında, dünyevi ve ruhsal iki alan vardır. Her ikisi de İlahi otorite tarafından yönetilmekle birlikte, biri bedenle; diğeri ruhla ilgilidir. Her biri kendi sorumluluklarını gerçekleştirmek için birbirlerine ihtiyaç duyduklarından dolayı sürekli işbirliği halindedirler²⁰¹.

Bununla birlikte, Luther Endüljans satışlarında olduğu gibi, hemen hemen her alanda, Katolik din adamlarının ahlaksızca ve aşağılayıcı davranışlarına sürekli şahit oluyordu. Öte yandan, din adamları ile laik²⁰² halk arasında ciddi bir uçurumun varlığı da gözlenmekteydi. Bunların etkisiyle, Luther din adamlığı sınıfını saf dışı bırakan, “tüm inananların rahipliği” doktrinini ortaya atmıştır. Onun teolojisinin bir *protest teoloji* niteliğini düşünürsek bu ve diğer tüm doktrinlerini daha net kavrayabiliriz. O, bu doktrin sayesinde, her Hristiyan’ın hem dünyevi hem de ruhsal, iki varlık alanına birden ait olduğunu söyleyerek laik ve din adamı sınıfları arasındaki çatlağı gidermeye çalışmıştır. Luther bu birlikteliğin bir sonucu olarak dünyevi otoritenin Kilise’yi

¹⁹⁹ Tarihsel İsa’nın “Tanrı / Göklerin Krallığı” ifadesiyle kastettiği ise farklıdır. O, genel anlamda, insanın Tanrısal iradeye boyun eğerek doğru inanç ve doğru tavırlar sergilemesini, ya da bir başka ifadeyle, Tanrısal mesajı kabul etmesini, özel anlamda ise, tarihsel dünyanın sonunu, yani hesap ya da yargı gününü kastetmektedir [Bkz. Gündüz, *Pavlus*, s. 192]. Halbuki Pavlus ise, Tanrı’nın egemenliğini eskatolojik bağlamdaki Mesih’in Krallığı beklentisine (Parousia) dönüştürmüştür. Onun beklediği egemenlik Rab İsa Mesih’in egemenliğidir [2. Tim. 4:1, 18] [Bkz. Gündüz, *Pavlus*, s. 201].

²⁰⁰ (?)Luther’s Political Legacy, s. 122.

²⁰¹ A.g.y.

²⁰² Laik kelimesi, din adamı sınıftan olmayanlar anlamında kullanılmıştır.

desteklemesi gerektiğini; bunun yanında, dini ve dünyevi görevlilerin de, iyi bir Hristiyan toplumunun oluşması için birlikte çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir²⁰³.

Onun teolojisinde, bir prensin (dünyevi otorite) otoritesi, rahibin otoritesi kadar kutsal hale gelmektedir, çünkü ona göre bu yetki her ikisine de Tanrı tarafından verilmiştir²⁰⁴. O halde, bir prens bir rahip gibi kilise işlerine müdahale edebilmelidir. Ancak Luther din ve inanç konularını prensin müdahale yetkisinin dışında tutmuştur. Dolayısıyla inanç dışında kalan her konuya müdahale edebilir. Luther'in bu düşünceleri onu dünyevi otoritenin Kilise'nin ve Hristiyan doktrininin doğal muhafızı olduğu anlayışına sürüklediğinden insanların dünyevi otoriteye karşı isyanını kutsala ve Tanrı'ya isyan olarak algılamış ve onlara isyanın meşruluğunu tek şarta bağlamıştır: Dünyevi yönetici, Hristiyan yönetici kimliğiyle görevlerini yerine getirmese ancak o zaman, ona karşı isyanın mazur görülebileceğini ifade etmiştir²⁰⁵. Böylece kurtuluşa iyi işleri gereksiz gören Luther'in devlete itaati yücelttiğini ve Kilise'nin yanılmazlık iddiasını dünyevi iktidara aktarmış olduğunu görmekteyiz²⁰⁶. Luther ahlaki ya da düşünsel açıdan dünyayı geliştirme yönünde yeni reformlar yapmak yerine onu olduğu gibi kabul ederek Ortaçağ devlet anlayışını kendi Tanrı Kelamı öğretisine adapte etmiştir. Dolayısıyla onun sistematik bir devlet teorisine sahip olduğunu söylenemez²⁰⁷.

Reform teolojisinin zorunlu gereği olarak ifade ettiğimiz, Papa ve onun kişisel kurumu haline gelen Kilise'nin yerine seküler otoritenin kutsanması, uzunca bir sürecin ürünüdür. Luther'in reformist söylemlerini ifade etmeye başladığında bir sonraki adımını hiçbir zaman kararlaştırdığı söylenemez. Teolojik anlamdaki her reformist söylem arkasından bir başkasını getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Luther'in seküler otorite anlayışı onun dinsel otorite anlayışının bir sonucudur. Luther, dinsel anlamda işlevsiz kalan Kilise'nin konumunu seküler anlamda da işlevsiz kılmak için Reform teolojisine uygun bir seküler otorite kuramı geliştirmiştir. Zira Luther kendisinin de

²⁰³ Valentin, s. 155.

²⁰⁴ Luther, dünyevi yetkinin de Tanrı tarafından verilmesini, o kadar ileri götürmüştür, ki siyasi otoriteye sadece bedensel itaatin yeterli olmadığını, aynı zamanda onunla ruhsal ilişkinin de kurulması gerektiğini belirtmiştir [Bkz.Olgun, s. 71].

²⁰⁵ Green, s. 127.

²⁰⁶ Olgun, s. 168.

²⁰⁷ Green, s. 127.

bir Kilise mensubu olduğu yıllarda Papa'nın dinsel otoritesi bir yana, seküler konumunu dahi hedef almış değildi, ancak Doksan Beş Maddelik Tez'inin ilanı ve yaşadığı Evanjelik Tecrübe sayesinde Tanrı ile İman'ı yeniden tanımlamıştı²⁰⁸. Luther'in bu teorisi, o zamandan beri, hiç ara verilmeden, hala tartışılmaya devam etmekle birlikte, Lutherci Kiliselerin çözemedikleri bir sorun olarak hala varlığını sürdürmektedir²⁰⁹.

Üç ana bölümden oluşan tezimizin ilk iki bölümü burada sona ermiştir. Birinci bölümde Luther'in hayatındaki önemli olaylardan; ikinci bölümde ise Reform olayı ve Luther'in Reform'a etkisinden bahsettik. Luther'in Refom'a etkilerini dini ve siyasi olmak üzere iki bölümde inceledik. İkinci bölümde, Luther'in Reform'a etkisini incelerken takip ettiğimiz sıra, kronolojik bir sıra olmaktan ziyade, Luther'in hayatındaki olayların, yaptığı etki ve bıraktığı sonuçlara göre oluşturulan bir sıradır.

Reform olayına baktığımızda, tanımından sonucuna kadar Luther'in etkisini açık bir şekilde görmek mümkündür. Kilise, Reform hareketinden o kadar etkilenmişti ki, kendi içinde bir Reform yapma (Karşı-Reformasyon) ihtiyacını duymuştu. Bu, kısmen, Kilise'ye yöneltilen eleştirilerde haklılık payı gördüklerinden; kısmen de, Reform hareketinin hızla yayılmasından kaygı duyduklarından dolayıdır.

Luther olmasaydı ne olurdu? Luther'in ortaya çıktığı zamana baktığımızda Reform için gerekli alt yapının önceden oluştuğunu görmekteyiz. Zaman, mekan ve kişinin (Luther) uygun bir buluşmasıyla Reform'un tekiklendiğini görüyoruz. Şayet Luther, başka bir zamanda veya başka bir yerde olsaydı, Dillenberger'in ifadesiyle söylersek [Dillenberger, s. XII.], diğer şehitler gibi sıradan bir şekilde ölüp gidecekti. Reform tarihinde Luther'e özgü olan şey, bardağı taşıran son damlayı dökmüş olması ve siyasal ve soysal hareketlerden beslenen Reform'u teolojik bir zemine oturtmuş olmasıdır. Ardından Luther, halkın Kilise ve din adamlarına yönelen tepkilerini doğru bir zamanlama ile doğru yöne kanalize ederek tetiklediği Reform hareketinin yönlendirilmesinde de söz sahibi olmuştur.

²⁰⁸ Olgun, s. 155.

²⁰⁹ Green, s. 128.

Biz burada Luther'in hayatındaki önemli olayları genel olarak anlatmaya çalıştık. Önemlilik konusunda ise, onun kurtuluş teolojisine katkısını kriter aldık. Yukarıda anlattığımız tüm olaylar, dolaylı ya da dolaysız, Luther'in kurtuluş teolojisinin oluşmasına katkı sağlamışlardır. Tüm bunlardan sonra, tezimizin üçüncü ve temel bölümüne geçebiliriz.

3. LUTHER'İN KURTULUŞ ANLAYIŞI

Tezimizin üçüncü ve son bölümünü Luther'in kurtuluş anlayışı oluşturmaktadır. Luther'in Reform'a etkilerini oluşturan süreç, aynı zamanda onun kurtuluş anlayışını oluşturan sürecin de önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kurtuluş doktrininin dinlerin merkezî noktasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz; ancak bu söylem Hristiyanlığın üzerine biraz daha iyi oturmaktadır. Kurtuluş doktrininin ne olduğuna ve Luther'in kurtuluş anlayışına geçmeden önce, onun kurtuluş anlayışını hazırlayan etkenlerin neler olduğuna bir göz atmalıyız.

3.1. Luther'in Kurtuluş Anlayışını Hazırlayan Etkenler

Luther, 'Kutsal Kitap Hristiyanlığı' denilen lütf merkezli kurtuluş anlayışına bir süreçten geçerek ulaşmıştır. İlk olarak, kişisel Tanrı sorgulamalarını ve akabinde ulaştığı evanjelik tecrübeyi zikredebiliriz. Luther, daha sonra ise Luther, ulaştığı bu evanjelik tecrübeyi, ya da Kutsal Kitap Hristiyanlığını, Pavlus okumaları sayesinde zenginleştirmiş ve olgunlaştırmıştır.

3.1.1. Tanrı Konusundaki Şüphesi Ve Evanjelik²¹⁰ Tecrübesi

Manastıra girişinden teoloji profesörlüğüne kadar geçen dönem Luther'in iç dünyasının en karmaşık olduğu dönemdir. Luther, bir keşişin yapması gerekenlerin tümünü eksiksiz yapmasına karşın iç huzuru bulamıyor ve Katolik Kilisesi'nin yolları ona yetersiz ve güvensiz geliyordu. Üniversite yıllarında kendisine öğretilen "Ockhamcı Tanrı anlayışı" ve daha sonra manastırda edindiği "Augustinusçu kader anlayışı" onun huzursuzluğunun temelini oluşturmaktaydı²¹¹.

Tanrısal problemlerinin, üniversite yıllarındaki nominalist (Ockhamcı) hocası Gabriel Biel (1420-1495)'in Ockhamcılık düşüncesiyle başladığını kabul edersek, manastırda

²¹⁰ Evangel, müjde anlamına gelmektedir ve İncil kastedilir. Luther'in bu tecrübesine evanjelik denmesi, bundan sonraki dönemde (olgun Luther dönemi) kurtuluşu Kutsal Kitap'a dayalı olarak algılamasından dolayıdır.

²¹¹ Lau, 38.

edindiği Augustinusçu kader anlayışıyla problemleri daha da artmıştır. Etkisinde kaldığı Ockhamcı görüşe göre, Tanrı iyiyi ödüllendirir, kötüyü ise cezalandırır. Dolayısıyla, kişi kurtuluşa kendi özgür iradesi ve kişisel gayretiyle ulaşabilmektedir²¹². Augustinus teolojisine göre ise, dinin temeli Tanrı'ya duyulan sonsuz sevgidir; bununla beraber, kurtulan ya da sonsuz cezaya çarptırılan kişiler, Tanrı tarafından daha önceden belirlenmişlerdir. Böylece, Luther'in içine düştüğü sıkıntıların temelinde, günahkarları cezalandıran adil ve yargıç bir Tanrı ile bu Tanrı'yı sevmek zorunda olma; kurtuluş için, mutlaka kişisel gayret, ibadet ve hayır işlerinde bulunma; ve de insanın kurtuluşa ve lanetlenmeye çok önceden belirlenmiş olduğu inancı bulunmaktaydı²¹³.

Katolik inancına göre, bağışlama üç aşamadan oluşmaktadır: birincisi, ibadet ve iyi ameller, ikincisi, papaza günahlarını itiraf etmek -keşişler bunu ciddi olarak her hafta yaparlardı- ve üçüncüsü, yürekten gelen tövbe. Luther'e göre gerçek tövbe, Tanrı azabından kurtulmak için değil, karşılık beklemeden ve hatta Tanrısal bir zorunluluk altında kalmadan yapılmalıydı. Luther Tanrı'nın, insanları durumlarına göre cezalandıran bir yargıç gibi olduğunu kabul edemiyor, ya da kendisinin ödüllendirilmeyi hak edeceğine inanamıyordu. Luther, manastırdaki çıraklık döneminden itibaren kavramaya çalıştığı bu anlayışı bir türlü benimseyemediği gibi, papaz olarak yönettiği ilk ayinde bile hala nasıl bir Tanrı'ya iman edeceğini düşünüyordu²¹⁴.

Dolayısıyla, sadece Hristiyan ve keşiş Luther olarak değil; aynı zamanda, teolog Luther olarak da iç bunalım yaşamaktaydı²¹⁵. Mutsuz yıllarında, yakın arkadaşı

²¹² Ockham'a (1285-1347) ve içinde bulunduğu Fransisken Tarikatı'na göre, kurtuluş ve mutluluk insana Tanrı tarafından, ancak insanın özgür iradesi içerisinde verilir, yani bu bir Tanrı iradesi işidir. Onlar özgürlüğü sadece Tanrı'ya hasretmiyorlar, insanın da özgür bir varlık olduğunu iddia ediyorlar. Ortaçağlarda Ockhamcılık genel anlamda Tanrı huzuruna kabul edilmenin emin bir yolu olarak algılandı. Luther de içinde bulunduğu günahkarlık durumundan kurtulmak umudu ile bu emin yola girmek istedi. Ockhamcı bir eğitim alan Luther bu düşüncenin etkisiyle de, tüm yoğunluğunu Kutsal kitaba vermiş ve özellikle Pavlus'un yorumları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu faktörlere Kilise'nin tanımladığı "Yargılayan Tanrı" objesini kabullenemeyişi de eklenince gerek mensubu olduğu manastırda ve gerekse üniversite hocalığında gittikçe Kutsal Kitap'a yakınlaşmıştır [Bkz. Lau, s. 37-38; Olgun 37; ayrıca, Ockhamcılık için bkz. "William of Ockham" mad.", *The Oxford Dictionary of World Religions*].

²¹³ Lau, s. 38.

²¹⁴ Olgun, s. 37.

²¹⁵ Lau, s. 38.

Staupitz onun hep yanında olmuştur (1465-1521). Staupitz, zamanında büyük saygı gören soylu, kültürlü bir kişiydi. Bu kişi, Luther'i Erfurt'ta bulup onu öğrenimini sürdürmeye ikna etti ve Wittenberg Üniversitesi'ne geri gönderdi. Sonra Luther'i Wittenberg manastırının başyardımcısı, daha sonra da bütün Augustinusçu manastırların müfettiş yardımcısı yaptı. Ama Luther Staupitz'e, en çok kendisini umutsuzluktan kurtardığı için minnet duymuştu.

Staupitz'in Luther'e yardım ettiği ilk nokta, gerçek tövbe konusunda olmuştu. Luther, kendisinde sevgi bulamadığı için gerçek anlamda tövbe edemiyordu. Staupitz, Luther'i tövbede kendi gücüne güvenmemesi konusunda uyardı. Daha sonra Staupitz, Luther'in sevginin, tövbenin bir sonucu ya da zirvesi olmadığını; gerçek tövbenin Tanrı sevgisini tatmakla başladığını öğrenmesine yardımcı olmuştur²¹⁶.

Tanrı'ya ilişkin problemlerinin yoğun olarak devam ettiği sırada, Wittenberg Üniversitesi'nde Kutsal Kitap profesörlüğünü üstlenen Luther; ayrıca kendi manastırının baş rahip yardımcılığı ve on bir manastırın başkanlığı görevlerini de sürdürmekteydi. Bunların yanında, hem manastırda hem de kent kilisesinde vaazlar vermekteydi. Luther, manastır yaşamında bu görevleri alacak kadar ilerlemiş ve Tanrı'yı bulmak için bir keşişe öğretilen tüm yolları denemişti. Mistik yol, ibadetle yoğun bir şekilde meşguliyet, entelektüel ilgi ve hayır işleri; kısacası, muhtemel her türlü yolu denemişti. Fakat onun hem kurtuluşa, hem de Mezmurlar'da ve Pavlus'un Mektupları'nda sözü edilen *Tanrı'nın doğruluğu'na* dair sıkıntıları artarak devam etmekteydi²¹⁷.

Katolik teolojisi, "Tanrı doğruluğu" kavramından, üç ayrı anlamı birlikte anlıyordu: birincisi, Tanrı'nın sahip olduğu doğruluk, yani Tanrı'nın tümüyle kutsal, lekesiz ve günahsız olduğu; ikincisi, Tanrı'nın insanlara karşı olan tutumu, yani kötüyü cezalandıran ve iyiyi ödüllendiren; herkese yaptıklarına göre davranan "etken" ve cezalandırıcı Tanrı olduğu; üçüncüsü, insanın Tanrı katına kabul edilmesi için gerekli olan doğruluk kastediliyordu. Bunlardan, insanın, yaptığı hayırlı işlerle Tanrı katına kabul edilebileceği anlaşılmaktadır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, Luther "Tanrı

²¹⁶ Sormunen, s. 31.

²¹⁷ J.A. "Luther, Martin", *N.D.T.*, s. 402.

doğruluğu” kavramından Tanrı’nın, merhamet yerine adaleti emreden, sert ve acımasız bir Tanrı olmasını ve her şeyi noksansız istemesini anlıyordu²¹⁸. Ancak, Luther bu Tanrı anlayışını, zihnindeki ideal Tanrı anlayışıyla bağdaştıramamıştı. Ayrıca, Luther Skolastik anlayışın, Kutsal Kitap’ın her sözcüğünün altında daha derin mecazi bir anlam aramasını Kutsal Kitap’ın gerçek amacını insan yorumlarının arkasına saklayan bir yorum yöntemi olarak görmekteydi. Dolayısıyla o, bu huzursuzlukları aşmak için, genelde yaygın olarak kullanılan “Vulgate” ile yetinmeyip, Eski Ahit’in İbranice ve Yeni Ahit’in Yunanca metinlerini de araştırıyordu²¹⁹.

Tüm uğraşlara rağmen, ruhsal huzura kavuşamayan Luther, Staupitz’in desteğiyle, Augustinus’un kadere boyun eğme ve tevekkülü tavsiye eden yazılarının ışığında, bir kez daha Kutsal Kitap’ı araştırmaya koyulmuş ve Tanrısal adalet ile önceden belirlenme (kader) konularını araştırmayı bırakıp İsa’nın insanlığın günahları adına çektiği acılar üzerine düşünmeye başlamıştı. Kutsal Kitap araştırmaları esnasında 31. Mezmur’un 1. ayetinde okuduğu “Doğruluğunla / adaletinle beni kurtar” ifadesi Luther’i şaşırtmıştı. Çünkü Mesih’in günahsız olması, Tanrı’nın doğruluğuna dayanarak ondan yardım isteme hakkını ona veriyordu; ancak kendisi gibi bir günahkârın Tanrı’dan yardım istemesi, Tanrı’ya karşı bir hakaret olurdu. Günahkar bir insan, adaletin bir gereği olarak, ancak “adaletinle / doğruluğunla beni cehenneme at” diyebilirdi²²⁰. Bu duygular arasında sıkışan Luther, Rom. 1: 17’ de, o ana kadar hiç sezemediği bir takım ipuçlarına ulaşmıştı: “Çünkü onda Tanrı’nın doğruluğu imandan imana keşfolunur; nitekim, doğru kişi imanla yaşayacaktır”²²¹. Ona göre, kurtuluşun sırları bu ayette gizlenmişti.

Yıllardır gözünün önünde olan, fakat anlamını yeni kavradığını düşündüğü bu ifadeler, onun hem Tanrı’ya ilişkin, hem de kurtuluşa ilişkin sıkıntılarını çözmüştü. Böylece günahkarlara karşı cezalandırıcı olan ve adaleti uygulayan “Yargıç Tanrı” yerine, çocuklarına doğruluğu ileten bir “Baba Tanrı” anlayışına ve Reform

²¹⁸ Sormunen, s. 34.

²¹⁹ A.g.y.

²²⁰ Sormunen, s. 35.

²²¹ Olgun, s. 38

öğretisinin temeli olan kurtuluşun kişisel gayretlerle değil, ayette de ifadesini bulan “sadece Tanrı’ya imanla” gerçekleşeceği anlayışına ulaşmıştır²²². Luther’in yıllardır içinde bulunduğu huzursuzluğu sona erdiren bu dramatik tecrübe, “Evanjelik Tecrübe” ya da Wittenberg’deki Augustinusçu Manastırın kulesinde gerçekleştiği için “Kule Deneyimi” veya “Kule Olayı” olarak isimlendirilmektedir²²³.

Araştırmacılar, bu tecrübenin tam tarihini ve yapısını tespit etmek için çok yoğun çaba sarf etmişlerdir. Luther’in, Pavlus’un Mektupları’nı daha önce defalarca okuduğu bilinmektedir. Sözü edilen ifadenin anlamı, daha önceden şekillenmeye başlamış mıydı; yoksa, gerçekten anlık olarak kavranan bir yorum muydu? Eğer belli bir sürecin sonucuysa Pavlus’un Mektupları hakkında verdiği seri konferanslarda bu konuya neden hiç değinmemişti? Bu soruların cevapları henüz tam olarak verilebilmiş değildir²²⁴.

Bu keşfin zamanı hakkında iki temel görüş vardır. Birincisi, Luther’in, Romalılar’a Mektup üzerine dersler verdiği 1514’e tarihlenir. Bu görüşü savunanlar, Luther’in, Rom. 1:17²²⁵ üzerine düşünürken yeni bir bilinçlenmeye sahip olduğunu iddia ederler. Ancak bu görüş taraftarlarının zayıf tarafı, bu kadar önemli bir yaşantının konferanslarda hiç yankılanmamış olmasıdır. Sormunen, bu keşfin, 1513 İlkbaharı ile 1514 Sonbaharı arasında, büyük bir olasılıkla da, 1513 yılında olduğunu söylemektedir. İkinci görüş ise, bu yeni bilinçlenmenin Mezmurlar üzerine verdiği ikinci konferanslar sırasında meydana geldiği şeklindedir ve bu da 1518 veya 1519 yılında olabilir. Bu olayda Staupitz’in önemli katkısını düşünürsek, o zaman, Luther’in Staupitz’e çok yakın olduğu zamanları düşünmek gerekir, ki bunun da en doğru zaman olduğu sanılmaktadır²²⁶.

Bu deneyimin tarihi ile ilgili farklılık şundan kaynaklanmaktadır: Luther, 1545’de *Preface to the Complete Edition of Luther’s Latin Writings* adlı çalışmasında, bu

²²² Olgun, s. 38.

²²³ Dillenberger, s. XVII.

²²⁴ Olgun, s. 38.

²²⁵ “Çünkü onda Tanrı’nın doğruluğu imandan imana keşfolunur; nitekim, doğru kişi imanla yaşayacaktır.”

²²⁶ Lau, s. 46.

deneyiminin, 1518'de Mezmurlar üzerine verdiği ikinci dersler sırasında gerçekleştiğini ima etmektedir. Ancak bazı araştırmacılar, Luther'in bu tarihi yanlış hatırladığını söylemektedirler; onlara göre, bunun 1513-15 arasına tarihlenmesi daha doğrudur. Ayrıca, Dillenberger'in aktardığına göre, yakın zamanlarda Ernst Bizer gibi bazı bilginler, onu yeniden 1518-19 yıllarına tarihlemişlerdir. Aynı zamanda Dillenberger, artık bir çok araştırmacının tam tarihe ulaşmaktan umudunu kestiğini de ifade etmektedir²²⁷.

Luther'in Endüljanslara ve Papalığın yetkilerine yönelttiği eleştirilerinin 1517 yılında "Doksan Beş Madde" ile ilan edildiğini düşünürsek, Kilise'ye yönelik bu başkaldırı ve itirazlar için ihtiyaç duyduğu dinsel ve ruhsal huzura erişmiş olması gerekirdi. Buna göre Reform anlamına gelen keşfin tarihinin 1517 yılını geçmemesi gerekir. Ancak Luther'in imanla aklanma doktrininin uzunca bir sürecin ürünü olacağı gerçeğinden yola çıkarak genellikle 1514-1519 yılları arası öngörülmektedir. Dolayısıyla yaşanan bu tecrübenin anlık değil de bir süreç sonucu oluştuğunu kabul etmeliyiz. Bu durumda 1513 ile 1519 arasındaki geniş bir tarihsel süreci göz önüne almak zorundayız²²⁸.

Meselenin önemi, Luther'i Katolik Kilisesi'nden tam olarak uzaklaştıran şeyin ne olduğunu ve dolayısıyla da, Luther'in 1517'de kendisiyle Endüljans tartışmasına girdiği teolojik aklın çerçevesini anlamakta yatmaktadır. Bu tecrübeyi 1517 öncesine veya sonrasına tarihlemek bundan dolayı önemlidir²²⁹.

Bu deneyimin zamanıyla ilgili spekülasyonlardan bağımsız olarak şunu söyleyebiliriz: Luther'in reformcu niteliği, ne onun Kilise içinde gördüğü suistimallerden, çünkü o bu tür suistimallerin tüm insani kuruluşlarda bulunduğunu biliyordu; ne de Katolik doktrinini kritik etmekten kaynaklanmıştır. Aksine onun bu deneyimi, manastır döneminde iç dünyasında yaşadığı huzursuzluklardan kaynaklanmıştır²³⁰. Öyleyse, Luther'in ulaştığı bu yeni din anlayışını keşiş, yorumcu ve teolog Luther yaşamış; Kilise eleştirmeni Luther yaşamamıştır. Dolayısıyla bu yeni din anlayışının onu Kilise

²²⁷ Dillenberger, s. XVII.

²²⁸ Olgun, s. 39.

²²⁹ Hillerbrand, "Luther, Martin", s. 58.

²³⁰ J.A. "Luther, Martin", *N.D.T.*, s. 403.

eleştirmeni yaptığı konusunda kuşku yoktur. Daha sonra, bu din anlayışı, onun olgun döneminin bir karakteri haline gelmiştir²³¹.

Son olarak, Luther'in bu kişisel deneyimini, onun kurtuluş anlayışını şekillendiren, hayatındaki son ve en önemli nokta olarak zikredebiliriz. Çünkü yaşadığı bu deneyimiyle Luther, insanın Tanrı huzurunda nasıl ve nelerle kurtulmuş olacağını keşfettiğinden, kurtuluş anlayışını ana hatlarıyla belirlemiş olmaktadır.

3.1.2. Pavlus'un Etkisi

Luther'in kurtuluş teolojisini tam olarak anlayabilmek için Pavlus'un düşüncelerini bilmek gerekir. Çünkü Luther, özellikle kurtuluşun yalnızca imana bağlı olması ve amellerin onu etkilememesi konusunda, hemen hemen Pavlus ile aynı düşünmektedir.

Kendisini *Centileler Havarisi* olarak niteleyen Pavlus'un öğretilerinin merkezinde Mesih, Mesaj (İncil), kurtuluş, vaftiz ve benzeri kavramlar yer alır. Bütün bu kavramlara Pavlus öğretisinde yüklenen anlam, mevcut Hristiyan teolojisinin temelini oluşturmaktadır.

Pavlus'un teolojisinde dört önemli nokta, İsa'nın söylediklerinden farklıdır. İsa'nın öğretisi Tanrı merkezlidir (Teo-centric) temellidir. Mesih, *Göklerin Krallığı* ifadesiyle, Tanrısal iradeye boyun eğmeyi (özel anlamda ise yargı gününü) kasteder, Mesaja (İncil) vurgu yapar. Kısacası Mesih, Musa'nın inancı doğrultusunda tam bir monoteisttir. Mesih merkezli bir öğretiye sahip olan Pavlus, *Göklerin Krallığı* ifadesini Mesih'in krallığı beklentisine dönüştürmüş, vurguyu İlahi oğul Rab Mesih'e yapmış ve Tanrı düşüncesinde Baba ve Kurtarıcı İsa ilişkisini ön plana çıkarmıştır.

Tanrısal hukuka karşı olduğunu radikal bir şekilde ifade eden Pavlus'a göre, suçu ve günahı ortaya çıkarma amacına matuf olan hukuk, Tanrı'nın asıl vaadi değildir, sonradan oluşmuştur ve geçicidir. Bunun bir sonucu olarak ta Mesih'in gelmesiyle ortadan kalkmıştır [Gal. 3:16-19].

²³¹ Lau, s. 47.

Bütün insanlığın Adem ile bir bedene sahip olmasından ve günahın Adem'in bedeninde yer tutmasından dolayı, günah nesilden nesile bedendeki yerini korumuştur [Rom. 5: 12 -18; I. Kor. 15: 21]. Sonuç olarak, insan hukuk-günah-ölüm kısır döngüsünün tutsağı olarak Mesih dönemine kadar gelmiştir [Rom. 7:5]

İnsanlığın kurtuluş tarihinin iki aşamalı olduğunu söyleyen Pavlus'a göre, Mesih'e kadar olan birinci dönemde Tanrı, kurtuluş için hukukun geçerliliğini kabul etmiş ve böylece insanlara kurtuluşun ne ile mümkün olmayacağını göstermiştir. Hukuka göre yaşayan ve onun hükmüyle ölüme mahkum olan İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesinden sonra, insanlığın kurtuluşunun ikinci aşaması başlamıştır. Bu dönemden itibaren kişinin hukuka uyarak kurtuluşa erme çabası onu yalnızca günaha götürür. Pavlus bütün Yasa'nın Gal. 5:14'te komşunu kendin gibi sev sözünde özetlendiğini söyleyerek, tüm Tanrısal hukuku sevgi prensibine indirgemıştır.

Pavlus dünyevi egemenliğin, Tanrısal iradenin tezahürüyle gerçekleştiğine ve ona itaat edilmesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü ona göre Tanrı, egemenliğin metafizik boyutunu; kral ya da imparator ise, dünyevi boyutunu temsil etmekteydi. Dolayısıyla Pavlus'a göre, mevcut sosyal kurum ve değerler korunmakla beraber, bulunulan her ortama uymak caizdir [Rom. 13: 17; I. Tim. 2: 1-2].

Kanonik tanımını Pavlus'un Galatyalılara ve Romalılarına Mektuplarında bulan aklanma (justification) kelimesini Pavlus "*adil/doğru addetmek*" anlamında kullanmıştır. Şayet Tanrı bir insana hak ettiği gibi davransaydı o insan Tanrı nezdinde mutlaka kötü bir insan olurdu, çünkü Rom. 3:10'a göre, "hiç kimse, ama hiç kimse doğru değildir". Adem'in soyundan gelmesi sebebiyle asli günaha sahip olan insan, İsa Mesih sayesinde Tanrı ile iletişim kurabilir; bu iletişimin erdemi sayesinde de doğru kabul edilebilir, yani aklanabilir ve kurtulabilir²³².

Hem Yahudilere, hem de Pavlus'un Galatyalılara ve Romalılar'a Mektuplarındaki ifadesine göre doğruluk (righteousness), kurtuluş (salvation) için şarttır. Doğruluk kelimesi burada ahlaki bir niteliğe değil, hakimin ya da jüri üyelerinin gözündeki

²³² Brown, s. 55.

hakkıya ve doğruluğa referansta bulunur. Kişinin temize çıkması, beraat etmesi ve masum olduğunun kanıtlaması için, yani aklanması için adil ve doğru bir mahkeme kararına sahip olması gerekir.

Pavlus, aklanmayı Yahudilik'te olduğu gibi eskatolojik olarak anlamaktadır. Ancak Pavlus Yahudilikte yasalara uyarak kazanılan doğruluk yerine Mesih'e inanç aracılığıyla kazanılan doğruluğu öğretmiştir [Rom. 30-31; 10. 4-6; cf. Phil.3.9]: “Çünkü biz, insan Yasa'nın saptadığı işler olmaksızın salt iman ederek doğrulukla donatılır düşüncesi üzerinde duruyoruz” [Rom. 3: 28; cf. Gal. 2: 16; 3.11; 5.4]. Aynı düşünce, yani, “hiç kimse kendi işleriyle aklanamaz” düşüncesi, “lütufla aklanma” ve “İsa Mesih'in kefareti aracılığıyla aklanma” [Rom. 3.24] cümleleriyle de dile getirilmiştir²³³. Bu terim, Pavlus'un Galatyalılar ve Romalılar dışındaki diğer mektuplarında [II.Cor. 4.4,6.11] ya da Yeni Ahit'in diğer kitaplarında nadiren bulunmaktadır (Paul'un kullandığı anlama benzer şekilde fiil Matta 12.37 de; Luka 10.29'da; 16.15'de; 18.14'de; İşler 13.39'da; Titus 3.7'de kullanılmaktadır). Yakup'un Mektubu'nda Pavlus'a ait terimler farklı bir anlamda ve farklı bir amaç için, yani bir Hristiyan'ın sırf entelektüel inanç ile mutlu olabileceği düşüncesini inkar etmek için [Yakup 2.14-26] kullanılmıştır²³⁴.

Pavlus Eski Ahit'ten yaptığı alıntıları bazen Eski Ahit'teki bağlamından uzaklaştırarak bunlara genellikle yeni anlamlar yükler ya da bunları yorumlarken alegorizmi kullanır. Buna bir çok örnek verilebilir. Örneğin Rom. 4:3-22'de ve çeşitli Eski Ahit kitaplarında [Tev. 15:6; Mez. 32:1-2] yer alan Hz. İbrahim ve Hz. Davud ile ilgili ifadeleri alıp, bunları metin içerisindeki bağlamından farklı şekilde yorumlayarak “amelle değil imanla aklanmanın esas olduğu” doktrinine delil olarak kullanmıştır. Aynı şeyi Luther Pavlus'un “imanla aklanma” doktrinine uygulayarak bu ifadenin başına “sadece” vurgusu eklemiş ve aklanmanın “sadece imanla” olacağını söylemiştir²³⁵.

²³³ Rom. 10:3; cf. Phil. 3:9.

²³⁴ “Justification”, *New Dictionary of Christian Teology*, Ed. Alan Richardson and John Bowden, SCM Pres Ltd, London-1996, s. 314.

²³⁵ Bu bölüm, (Şinasi Gündüz, *Pavlus*, Ankara Okulu Yay., Ankara-2001) adlı eserin 203-249 sayfaları arasından yararlanılmıştır.

Görüldüğü üzere, Luther'in hem kendi teolojisinin, hem de Reform teolojisinin oluşmasında, yaşadığı evanjelik tecrübe çok önemli bir basamak oluşturmaktadır. Ardından Pavlus'un, özellikle Galatyalılara ve Romalılarına Mektupları, kurtuluş anlayışının ve Protestan teolojisinin yerleşmesinde en büyük katkıyı sağlamıştır. Luther'in kurtuluş anlayışının oluşmasına etki eden faktörleri ele aldıktan sonra onun kurtuluş anlayışına, başka bir ifadeyle, kurtuluş anlayışını sağlayan vasıtaları incelemeye geçebiliriz.

3.2. Kurtuluş Doktrinine (Soteriology) Kısa Bir Giriş

Soteriology terimi, 'kurtuluş doktrini' ya da ⁻⁻⁻ daha somut olarak 'kurtuluş yolu' anlamını ifade eder ve 'kurtarıcı' manasına gelen *sōtēr*, Yunanca *sōtēriādan* türer. Terim, genel olarak bireylerin kurtuluşuna gönderme yapmakla birlikte, bir grubun kurtuluşuna da gönderme yapar. Bu düşünce, beşeri varlıkların bir tür talihsizlik durumunda olduklarını, ya kendi gayretleri ya da Tanrısal bir takım güçlerin müdahalesi vasıtasıyla nihai olarak iyi bir duruma erişebileceklerini ima eder. Gerçekten de, beşeri ırkın refahına özel ilgisi olan kurtarıcı bir Tanrı'ya yaygın bir inanış vardır. Bu inancın örnekleri, kadim dünyada, Isis, Mitra ve Mesih; Uzak Doğu'da, yani, Japonya'da Amida Budda ve Çin'de Kuan-yin; Hindu geleneğinde ise, Krişna ve Rama'dır.

Soteriology kelimesi, Yunanca *sōzēin*=kurtarmak fiilinden türeyen *sōtērion*=kurtuluş kullanımından alınmıştır. Aynı kökten gelen *sōtēr*, kurtarıcı anlamını ifade eder. *Soteriology*, etimoloji itibariyle, beşeriyetin kurtuluşundaki Tanrısal faaliyetin bütününe kapsar. Kelime, modern teolojik dildeki diğer kelimeler gibi, hukuki tonlar taşımaz. İki parçadan oluşan yapısı (*soterio-logy*) göz önüne bulundurulduğunda ise, kavram olarak *soteriology*, "kurtuluş doktrini" ya da "kurtuluş yolu'na ilişkin görüş, öğretisi ve onlarla ilgili problemleri ele alarak inceleyen bilim dalının adı olmaktadır (kurtuluş-bilim)". Kurtuluş teorisi (soterioloji), müminlerin kâinatı, onun menşei ve yok oluşunu anlama yolları kadar; insanlığı, onun tabiatını ve mükedderatını anlama yollarını da belirlemiştir. Öğretilerini tanrının yokluğu esası üzerine bina eden ateistik sistemlerin bile felsefi bir kurtuluş öğretilerinin bulunuyor olması, kurtuluş düşüncesinin insandaki tabii bir eğilim olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Halkın kurtulmaya ihtiyaç duyduğu düşüncesi, kusurlu bir durumun normal olarak yaygın olduğunu ve büyük dinlerin bu problemin kökenleri hakkında birbirinden farklı düşüncelere sahip olduğunu ima eder. Kurtuluş, Yahudi-Hıristiyan kaynaklı olmakla birlikte, dünya dinlerinin bir ikisi dışında tamamında ortak, bu yüzden de evrensel bir olgu olmasından dolayı, bütün dinlerde kullanılan dini-teknik bir terimdir.

Diğer dillerde ve dinlerde de aynı olguyu ifade eden kelimeler vardır. Latince, *salus*, *salvus* (emniyet, esenlik), İngilizce'de *salvation*, Arapça'da *selamet*, *felah*, *halas*, *salah* ve *fevz* kelimeleri, doğrudan bu anlamı ifade etmek için kullanılırlar. İbranice'de *hiph'il* (kurtarmak) ve onun sıfat-fiil hali, *kurtarıcı* anlamına gelir.

Kurtuluş, insanlığın gerçek refah ve mutluluktan mahrum oldukları, günahattan ya da kötülükten veya kusurlu bir durumdan dini vasıtalarla kurtulması; beşeri varlıkların asli durumlarına geri dönmesi, ebedi mutluluğa ulaşmasıdır. Çoğu kez yalnızca hastalıktan, maddi kaza ve felaketten Tanrısal kurtuluş anlamına da gelir. Bir çok durumda, kurtuluşun yahut özgürleştirmenin yalnızca Tanrısal varlık ya da kahraman şahsiyet olan bir kurtarıcı tarafından gerçekleştirildiği kabul edilir. Teistik dinlerde kurtuluş, Tanrı'nın müdahalesiyle insanların Tanrı'yla bozulan ilişkilerinin düzeltilmesi, günahkarların iyileştirilmesiyle ebedi mutluluğun elde edilmesi şeklinde meydana gelir; Budizm'de ise, doğum ve yeniden doğum zincirinden kurtularak *Nirvana*'ya ulaşmak anlamına gelir. Bu düşüncenin Hıristiyanî şekli hem doğuda hem de batıda yayılmıştır. Kurtuluş düşüncesinin gelişmesi ve bu gelişme sırasında aldığı şekiller, tarihi gelişim aşamalarına, fizikî şartlara ve yer aldığı dini çevrenin ruhâni yeteneğine bağlı olmuştur.

Kurtuluş anlayışı, beşeri varlıkların şanssız, kötü bir durumda olduklarını ima eder. Bu durumdan kurtulma ihtiyacının insanlar tarafından hissedilmesi, böyle bir durumun normal olarak yaygın olduğunu gösterir. İnsanların kurtuluş istekleri, kaza ve talihsizlikten tutun da, her şeyi kuşatan endişeye (*weltangst*) varıncaya kadar bir çok kaynak ve nedenleri bulunan genel bir acı çekme tecrübesinden kurtulma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Schelling bu endişeyi, bütün yaratıklara yayılmış olan *melancholie* (hüzün ve kasvet) olarak belirler ve onu kozmik terimlerle düşüş,

yabancılaşma ve (ahlaki) çöküntü (corruption *Verführung*); psikolojik terimlerle ise, yanılgı, cehalet, günah ve suç gibi muhtelif açılardan yorumlar²³⁶.

3.3. Hristiyanlığın Kurtuluş Doktrini

Amacı kurtuluş olmayan hiçbir din yoktur; kurtuluş doktrini (Soteriology) bir anlamda dinlerin kendilerini anlamlı kılmaya çabalarının bir ürünüdür²³⁷. Kurtuluş fikri, Hristiyanlığın bu anlayışı öne çıkarmasıyla onun metafiziğinin baş kavramlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle bütün Hristiyan düşünürleri –inanmayan– kurtuluş hususunda bir şeyler söyleme gereğini duymuşlardır. Mesela; Leibniz kurtuluştan sonsuz mutluluk olarak söz eder; yalnızca Nietzsche bu kavrama karşı çıkmıştır²³⁸.

Hristiyanlık teolojisine göre, kurtuluş, objektif olarak (kefaret işiyle) kurtulma ihtiyacını, subjektif olarak da kişi tarafından bu ihtiyacın gerekliliğinin itiraf edilmesini zorunlu kılar. Hristiyanlık teolojisine göre, kişi kurtuluş ihtiyacı içindeyken (insan asli günah sebebiyle doğuştan kurtuluşa ihtiyacı olan bir varlıktır) varlığın tüm boyutlarında yetersizlik, belirsizlik ve sürekli acı çekme durumundadır ve hatta bu durum kişinin varlığıyla özdeş hale gelmektedir. Benzer şekilde, Tevrat Yasaları, insanı umutsuzluğa sevk eder; fakat umutsuzluk, yetersizlik ve sürekli acı çekme durumları²³⁹, Tanrı'nın *doğruluk sahibi olmayan* insanı aklayacağı (justification) sözü tarafından ortadan kaldırılmıştır²⁴⁰. Hristiyanlığın kurtuluş fikrine çok fazla vurgu yapmasının ve tüm mezhepleriyle birlikte²⁴¹ Hristiyanlık dininin

²³⁶ Bu bölüm (Kurtuluş Anlayışına Kısa Bir Giriş), Fuat Aydın'ın "Kurtuluş Doktrini-Soteriology-" adlı yayımlanmamış çalışmasından özetlenmiştir.

²³⁷ Kürşat Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, Ayışığı Kitapları, İstanbul-2000, s. 13.

²³⁸ Orhan Hançerlioğlu, "Kurtuluş", *Felsefe Ansiklopedisi*, III. Remzi Kitabevi, İstanbul-1993, s. 350.

²³⁹ Ancak bununla birlikte insan bu durumu kötümser varoluşçulukta olduğu gibi, bir çok kurtuluş yeteneğini inkar etme noktasına vardırarak kadar abartmamalıdır. Bu kötümser varoluşçular varoluşun (existence) bütünüyle ve çaresiz bir şekilde absürd olduğunu ve bu gerçeği dürtüyle itiraf etmenin ise kişinin otantik hakikati olduğunu düşünmektedirler. Hristiyanlık'taki bu düşünce ise, kişinin kendi kendini kurtarma gücü ve yeteneğinin olmadığı anlamındadır [Bkz. Karl Rahner, *E.T.*, s. 1504].

²⁴⁰ "Justification", *N.D. C.T.*, s. 314.

²⁴¹ Genel Hristiyanlık anlayışında din, inançlardan ve Kiliselerden oluşur. Din, insanın Tanrı ve kainatla karşılıklı ilişkisinin insanda bıraktığı derin duygular olduğu kadar, aynı zamanda belirli temeller üzerinde belirli amaca yönelik bir takım insanların bir araya gelerek oluşturduğu gruplar (Kilise) da dini oluşturmaktadır [Bkz. Joseph Lortz, *E.T.* s. 1326].

kurtarıcı-Mesih fikri üzerine temellenmesinin altında, insanı bu şekilde doğuştan günahkar görmesi yatmaktadır.

İncil'in merkezini teşkil eden 'kurtuluş öğretisi' ya da 'aklanma' gerekliliği, İsa'nın kefareti işine dayanır. Pavlus'a göre, Adem'in işlediği günah onun bedenine yerleşmiştir. Tüm insanlık, Adem'le bir bedene sahip olduğundan dolayı günah nesilden nesile bedendeki yerini korumuş ve onlar da ölüm cezasını hak etmişlerdir [Rom. 5:12-21]. Adem'in cezası ise cennetten yeryüzüne indirilmek olmuştur. *İlk Adem*'in²⁴² işlediği günah sebebiyle insanlığın hak ettiği ölüm cezasını, İsa onlar adına kabullenerek onları kendi ölümüyle yaşama kavuşturmuş ve aklamıştır. İsa'nın kendini feda etmesi, kendini insanlık adına Tanrı'ya kurban olarak sunması, kurtuluşun temel eylemini ve onun doruk noktasını oluşturmaktadır²⁴³. Dolayısıyla en başında Hristiyanlığın kurtuluş anlayışı, asli günahı aklanmayla ve kurtulmayla (justification) başlamaktadır. Öyleyse, kurtuluşu ya da aklanmayı, "*Ölerek insanlığın günahlarına kefareti olan Mesih'e iman aracılığıyla, günahların özgür bir şekilde bağışlanması ve bu bağışlanmanın bir sonucu olarak bağışlananların lütfi ulaşmaları*" şeklinde tanımlayabiliriz.

Hristiyan inancına göre; ister asli günah, isterse bireyin özgürce işlediği bir suç olsun bireyin bunu bizzat kendisinin yok etme imkanı ve gücü yoktur; çünkü, her iki durumda da işlenen suç ya da günah, sadece bu dünyaya ait olan bir takım objektif normları ihlal etmek değildir. Aynı zamanda, Tanrı'nın doğrudan ve şartsız olarak sunduğu *sevgisine* karşı, hür iradeyle karşı çıkmadır²⁴⁴. Dolayısıyla, insanlığın aklanıp kurtulabilmesi için, İsa'nın onlar adına gerçekleştirdiği kefareti kabul edip ona iman etmeleri gerekmektedir. Luther'in başlattığı Protestanlık inancında, bu kefareti olayına, sadece imanla karşılık verilmesi yeterli görülmektedir; ancak Katolik inancında, imanla beraber günah itirafı ve bazı temel sakramentler de gerekmektedir.

²⁴² Pavlus, İlk Adem ve Son Adem'den bahseder. İnsanlığın atası olan ve günah-ölüm kısırdöngüsünün başlatıcısı olarak kabul edilen ilk Adem'e karşılık, İsa Mesih son Adem'dir. İlk Adem, köken itibarıyla topraktan, yani yeryüzündendir, doğal olandır ve yaşayan bir candır. Son Adem İsa Mesih ise, köken itibarıyla göktendir, ruhsal olandır ve hayat veren bir ruhtur [Bkz. 1. Kor. 15:45-49; Rom. 5:12-21].

²⁴³ P. Xavier Nuss ve Dr. Jur. Hakkı Demirel der., *Hristiyan Öğretisi*, Müjde Yay, İstanbul-1994, s. 89.

²⁴⁴ Karl Rahner, *E.T.*, s. 1507.

Justify kökünden gelen justification, kelime olarak “aklanma”, “mazur olma”, “kurtulma” gibi anlamlara gelir. Kelime, semantik olarak, mahkeme ya da jüri üyelerinin “temize çıkarma”, “aklama” gibi adli bir anlamı içermekle birlikte, Hristiyan teolojisinde, İsa Mesih’e iman aracılığıyla Tanrı’nın verdiği *kurtarıcı doğruluk* anlamını ifade etmektedir. Reform teolojisinin aklanma doktrinine, sık sık “adli aklanma” adı verilir. Adli aklanmanın anlamı, Tanrı tarafından yasal anlamda doğru ilan edilmiş olmamızdır. Bu yasal bildirinin temeli, Mesih’in doğruluğunun bizim hesabımıza konulmuş olmasıdır. Luther adli aklanma düşüncesini, ünlü Latince “*simul iustus et peccator*” ifadesinde dile getirmiştir. Bu ifade, aynı anda hem doğru hem de günahkar anlamına gelmektedir. Kişi kendi başına hala günahkar olmayı sürdürmekle birlikte, Mesih’in doğruluğunun kendisine geçmesiyle Tanrı gözünde doğru sayılmaktadır. Roma, bu kavrama şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü Roma’ya göre, bir kişi gerçek anlamda doğru olursa, ancak o zaman Tanrı onu “doğru” ilan edebilir²⁴⁵.

Yeni Ahit’te, “aklanmak” anlamına gelen justification kelimesinin karşısında “lanetlenme” anlamına gelen damnation kelimesi (Ro. 8:33-34; cf. II. Cor. 3:9) bulunmaktadır²⁴⁶. Yeni Ahit’te, kurtuluş kelimesi dinsel içerikli bir terimdir. Hastalıktan iyileştirici, göldeki fırtınada yardım ya da ölümcül (mortal) bir tehlikeden kurtulma olarak bile düşünüldüğü yerlerde inançla bağlantılı olarak derin ruhsal bir gerçeğe işaret eder²⁴⁷; sadece dünyevi durumlara, saf olarak, neredeyse hiç uygulanmaz (özel bağlam, Rsl. İşl. 27: 20, 31, 34). Hristiyan literatüründe bu kelimeyi ilk olarak Pavlus kullanmış ve kelime Hristiyan teolojisinin kurucusu Augustinus ile birlikte, teolojinin merkezine oturmuştur²⁴⁸. Aklanma, Luther’le birlikte Hristiyanlaşmanın ve Hristiyan olmanın anahtar kavramı haline gelmiştir²⁴⁹.

Eski Ahit’e göz attığımızda, İngilizce ‘kurtuluş’ anlamına gelen *salvation* kelimesinin İbranice versiyonları, Eski Ahit’teki kurtuluş nosyonunun somut deneyim ve

²⁴⁵ Bu konuda fazla bilgi için bkz. Sproul, 61-66.

²⁴⁶ “Justification”, *N.D.C.T.*, s. 314.

²⁴⁷ Joseph Lortz, *E.T.*, s. 1326.

²⁴⁸ Bkz. Karl Rahner, *E.T.*, s. 1504.

²⁴⁹ J.A. Lutheranism”, *New Dictionary of Theology*, Ed. Sinclair B. Ferguson and David F. Wright, Inter- Varsity Pres, Leicester-1996, s. 401.

durumlardan çıkarıldığını göstermektedir. Mezmurlar'ın yazarı olarak kabul edilen David'e göre *kurtuluş*, ölüm tehlikesinden kurtuluş, hastalıktan iyileşmek, tutsaklıktan özgürlüğe kavuşmak, kölelikten fidye karşılığında kurtulmak; davalarda yardım almak; savaşta zafer kazanmak, politik tartışmalardan sonra barışa ulaşmaktır²⁵⁰. İsrail ve Yahuda kabilelerinin yok oluşundan sonra kurtuluş, sürgünlük süreci içerisinde, sürgündekilerin geri dönüşü olarak görülmüştür. İsrailoğulları kendilerinin bir ulus olduğunun bilincine varır varmaz, Yahveh'in onları Mısır'dan çıkarmasının, kesinlikle, onun kurtarıcı bir hareketi olduğunu anlamışlardı; Tanrı böylece, kendi insanların kurtuluşu haline gelmişti [Çıkış 15:2; cf. 14:13,20]. Ayrıca, İsrail tarihinde hakimler [Hk. 2:16,18; 9:15,31,vd.] ve krallar [I.Sam. 9:16; 11:9, vd.] gibi önemli şahsiyetler ulusu sıkıntıdan, zulümden, baskıdan kurtarmışlar ve Tanrı'nın kurtarıcı işinin bir aracısı olarak görülmüşlerdir.

Çeşitli Yeni Ahit teolojileri de kurtuluşun nerde olduğuna dair soruna farklı cevaplar vermişlerdir. İbranilere göre, kurtuluş tümüyle gelecektir; çünkü şu an hala vaad zamanıdır; Luka'ya göre ise, Mesih zamanında, yani geçmiş zamandadır; Pavlus öncesine ve I., II., III. Yuhanna Mektuplarına göre ise Ruh'un şu anki sahip oldukları içerisinde aranmalıdır²⁵¹.

3.4. Luther'e Göre Kurtuluşu Sağlayan Vasıtalar

Luther'in başlattığı Protestan inanç hareketinin parolaları haline gelen *sola scripture*, (salt Kutsal Kitap), *sola fide* (salt iman), *sola gratia* (salt lütuf), temelde aynı gerçeğe işaret etmektedirler: *Solus Christus*, yani, Kurtarıcı Mesih. Bu, Hristiyan inancının kaynağını, merkezini ve de temel dogmasını oluşturduğundan Hristiyan teolojisindeki her şey, bu temel düşünceden meydana gelmektedir²⁵².

²⁵⁰ Bkz. Ps. 7:11; 18:28; 22:22; 34:7, 19f.; 55:17; 69:2; 86:2; 107:13,19,28, vd. [Bkz. Ingrid Maisch, "Salvation-Biblical Concept" *E.T.*, s. 1504].

²⁵¹ Sproul, s. 28.

²⁵² Robert McAfee Brown, *The Spirit of Protestantism*, Oxford University Press, New York-1965, s. 55.

Luther'in kurtuluş konusundaki görüşleri, Katolik Kilisesi'ne yaptığı eleştiriler temelinde yükselmektedir²⁵³. Bu yüzden biz, Luther'in kurtuluş anlayışına geçmeden önce Roma'nın bu konudaki düşüncelerine kısaca değineceğiz.

Pavlus, Romalılara Mektuplarından birinde (3:10) “hiç, ama hiç kimse, doğru değildir” diyerek kişinin Adem'den aldığı asli günaha dikkat çekmiştir. Kurtuluş, Asli Günah'tan arınmak ile başlayacağına göre, kurtuluşun temel şartı bu Asli Günah'tan aklanıp *doğruluk* elde etmektir. Katolik Kilisesi, doğruluğun kazanılacağını söyleyerek, kurtuluşa giden yolda salih amellere yer vermektedir; Katolik Kilisesi'ne göre kişi, vaftiz olduktan sonra, gerçekten doğru yaşarsa Tanrı onu doğru /aklanmış ilan edebilir. Ancak Luther, kendi yazdığı “iki doğruluk” adlı makalesinde, Roma'nın aksine, doğruluğun kazanılamayacağını, onun Tanrı'nın lütfunun bir sonucu olduğunu söylemektedir²⁵⁴.

Augustinus ile teolojik tartışmalara giren Pelagius, Asli Günah doktrinini inkar ederek günahın bireyselliğini savunmuştu. Onun iddiasına göre Tanrı huzurunda doğru kabul edilebilmek için Tanrısal lütfu ihtiyaç yoktur. Katolik teolojisinin en büyük kurucusu kabul edilen Augustinus, Pelagius'un bu görüşüne şiddetle karşı çıkarak Asli Günah'ın evrenselliğini Hristiyan teolojisinde iyice sağlamlaştırmıştır. Augustinus ve Roma'ya göre, Adem'in işlediği suç nedeniyle onun soyundan gelen tüm insanlar, suçlu ve günahkardırlar. Hem asli günahtan hem de bireysel günahlardan aklanmak için lütfu gereklidir; ancak bunun için lütfu tek başına yeterli değildir; o vaftiz ve iyi amellerle²⁵⁵ desteklenmelidir.

²⁵³ Katolik Kilisesi'nin Kutsal Kitap'ın otoritesine yüklediği anlam 16. yüzyıl Reformasyonu'ndan önce eleştirilmeye başlanmıştı. Wycliff ve onun takipçileri, Greert Groote ve Ortak Yaşayan Kardeşler, İngiltere'de John Colet ve Fransa'da Etaples'li Jacques Lefevre Kutsal Kitap'ın otoriteleri konusunda Luther öncesinde Kilise'ye muhalefet etmişlerdir [Bkz. Olgun, s. 49].

²⁵⁴ Dillenberger, s. 47. Luther'in “İki Doğruluk” adlı çalışması bu ‘Luther seçmeleri’nde yer almaktadır.

²⁵⁵ Ortaçağ'ın iyi ameller ile ilgili temel yaklaşımını özetleyen formül “içinde saklı olanı yap; içindekinin en iyisini uygula” formülüdür. Buna göre inananlar kendi içlerindeki Tanrısal cevheri dışa vurmak ve kurtuluşa erişmek için dünyevi faaliyetlerini en iyi şekilde yerine getirerek, adeta bu dünyadayken öte dünyanın muhasebesini tutabileceklerdir. Kısmen Aristoteles'e dayanan bu yaklaşımın temelinde “benzeri benzerler tanır” düsturu ve habitus (alışkanlık) kavramı yatmaktadır. Buna göre Tanrı'yı bilip tanımak, ancak Tanrı gibi olan insana mahsustur. O halde insanoğlu bu kuvvesini mümkün olduğunca işleyerek, belirli bir alışkanlıklar, işleyiş süreçleri veya habitus edinerek fiiliyata dönüştürebilir. İşte dünyevi hayır işlerinin kurtuluşa erdirtilebileceğinin teolojik zemini böyle kurulmuştur [Bkz. Ökten, s. 76].

Lütfü ulaşmanın iki aşaması vardır. Birincisi, asli günah için bir kefarete gereklidir, ki Mesih insanlık adına bunu, çarmıha gerilerek ödemiştir. İkincisi, mümin “*doğru kılınmak /sayılmak zorundadır*”. Bu *doğru kılınma* ya da *doğru sayılma* süreci, Katolik inancının aklanmanın araçsal nedeni olarak kabul ettiği vaftiz²⁵⁶ ile başlamaktadır. Vaftiz aracılığıyla Mesih’in doğruluğu insanın ruhuna yüklenir. Vaftiz, kişiyi Asli Günah’tan arındırarak ve lütfü alma konumuna yükselterek Hristiyan toplumuna dahil eder. Böylece kişi kendi içine doğru ölür ve Mesih’te yeniden dirilir²⁵⁷. Augustinus’a ve Katolikliğe göre, kurtuluş için vaftiz de yeterli görülmemektedir. Onlara göre, bundan sonra, kurtuluş sürecine salih ameller de dahil olmaktadır. Salih ameller, kişinin kendisine yüklenen lütfüla işbirliği yapması ve onu kendi yaşamında onaylaması anlamına gelir²⁵⁸. Luther, lütfün, salih amellerle onaylanmasına şiddetle karşı çıkarak, Tanrı lütfünün hiçbir şeyle onaylanmaya ihtiyacının olmadığını belirtmektedir.

Katolik inancı, lütfün salih amellerle onaylanmasını şart koştuğundan, salih ameller, ya da Tanrı’yı memnun edici işler, kurtuluş için olmazsa olmaz şart konumuna yükseltilmiştir. Dolayısıyla şayet lütfü, iyi işlerle kazanılıyorsa; kötü işlerle, Tanrı’yı kızdıran işlerle de kaybedilecektir²⁵⁹. Ancak, kötü amellerle lütfü kaybeden kişi, ceza niteliğinde olan “kefarete sakramenti” ile aklanma konumuna yeniden yükselebilir. Bu kutsal tören, Katolik inancı tarafından “ruhlarını perişan edip mahvedeneler için aklanmaya giden ikinci iskele” olarak tanımlanır: Günahkar, günahını papaza itiraf eder; pişmanlığını gösteren bir etkinlikte bulunur, papazdan günahlarının bağışlanmasını talep eder ve bundan sonra yeniden lütfü konumuna gelebilmek için *salih ameller* yapar²⁶⁰.

²⁵⁶ Roma Kilisesi’ne göre vaftiz, reformculara göre ise iman, kuruluşun *araçsal* nedenidir. Aklanmamızda iman Mesih’in kurtarıcı işinin yararlarını kendimize almamızın aracıdır. İman ile Mesih’in doğruluğunu kendimize transfer edebiliriz. Mesih’in doğruluğunun bizim adımıza sayılması için iman, gerekli ve yeterli bir şarttır. İman bizim sahip olmadığımız bir doğruluğu bizim için elde eder [Bkz. Sproul, s. 66].

²⁵⁷ Dillenberger, s. 47. Luther’e göre (Bkz. A.g.y.), vaftiz insanın şüphe ve endişelerinin ortasında, Tanrı gözetiminde güvenlikte olmanın bir rahatlığı ve teminatıdır.

²⁵⁸ Sproul, s. 62.

²⁵⁹ Katolik inancı, günahlar arasında ölümcül ve affı mümkün olmak üzere bir ayrım yapar. Ölümcül günah, ruhtaki “aklayan lütfü” öldürür; ama imanı yok etmez, yani kişi gerçek imana sahip ama yine de aklanmamış olabilir [Bkz. Sproul, s. 63].

²⁶⁰ A.g.y.

Luther Roma Katolik Kilisesi'nin otorite kabul ettiği Kilise doktrinini reddetmiştir. Onun yeni İncil anlayışından kaynaklanan bu fark, Ortaçağ sürecindekinden farklı bir Kilise anlayışını gerektirmektedir. Bu yeni anlayışa göre Luther, Kilise'yi görülebilen ve görülemeyen olmak üzere ikiye ayırmıştı. Ona göre gerçek Kilise, görülemeyen Kilise'dir. Bu ise inananların oluşturduğu manevi bir birlikteliktir ve Kelam'ın vaaz edildiği ve sakramentlerin gerektiği gibi idare edildiği her yer Kilise'dir²⁶¹. Gerçek Kilise olan İsa'nın egemenliğindeki Kilise, Papa gibi dünyevi bir lidere ihtiyaç duymaz ve bu Kilise Papalık temelinde değil, İsa imanı üzerinde yükselmiştir. Buna göre mevcut Katolik Kilisesi, Hristiyan toplumu için bir otorite kaynağı değildir. Hatta Luther, daha da ileri giderek, Katolik Kilisesi ve Papa'nın en büyük günah kaynaklarından biri olduğunu söylemiştir. Ona göre, Papa ve Kilise insanın imanla kurtuluşa erişmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Bu görüşler doğrultusunda, Luther'in sadece Roma Kilisesi'ne değil, mümin ile Tanrı arasında aracılık yapan her türlü kuruma karşı çıktığı söylenebilir²⁶².

Luther, aynı zamanda, Katolik Kilisesi'nin otorite kabul ettiği konsülleri, Papa'dan (Kilise) başka hiç kimsenin toplama hakkının olmamasına da şiddetle karşı çıkmıştır. Luther, konsül toplama yetkisine delil olarak gösterilen Havariler Konsülü'nü Petrus'un topladığı yönündeki Kilise iddiasını (Rsl. İşl. 15: 6] kabul etmemektedir. Zira ona göre, Havariler Konsülü'nü Petrus değil, havariler ve yaşlılar birlikte toplamışlardır. Luther'e göre bu konsül, sadece Petrus tarafından toplansaydı, bir Hristiyan Konsül'ü olmaktan ziyade, orada toplanmış heretikler konsülü olacaktı. Luther, İznik Konsülü'nün bağlayıcılığını, onun Roma Piskoposu (Papa) yerine İmparator Constantine tarafından düzenlendiği gerekçesiyle kabul etmektedir. Ancak Papalık tarafından toplanan tüm konsüller, ona göre, dinsel bağlayıcılığa sahip değillerdir²⁶³. Sonuç olarak, Luther'e göre, Kilise'nin Konsül toplama yetkisi konusunda Kutsal Kitap'ta hiçbir delil bulunmamaktadır²⁶⁴.

²⁶¹ Dillenberger, s. XXXI

²⁶² Olgun, s. 134.

²⁶³ M.S.325 yılındaki İznik ve M.S. 451 yılındaki Kalkedon (Kadıköy) Konseylerinde formüle edilen teslim, Mesih'in kişiliği ve eylemi konularıyla; Kilise tarihinin ekümenik konseyleri tarafından formüle edilen genel doktrinleri, Luther ve Reformcuların Roma Kilisesi ile ortak kabul ettikleri noktalardır [Bkz. Sproul 28].

²⁶⁴ Olgun, s. 134.

Luther'in tüm teolojik aktivitesinin ve üretiminin amacı, lütufkar Tanrı'yı bulmak ve kurtuluş için tüm günahkarları ona götürmek olmuştur. Dolayısıyla, Luther'in litürji'ye, ilmihallere ve ilahî külliyatına olan önemli katkısı, ve hatta sosyal adalet ve düzene olan yoğun ilgisi, kurtuluş amacına yöneliktir²⁶⁵.

Luther'den itibaren, Ritschl, Barth, Reinhold, Niebuhr, ve Tillich gibi bir çok Protestan teolog, aklanma / kurtuluş doktrinin gelişmesi için önemli katkılarda bulunmuşlardır. 20. yüzyıldaki kurtuluş tartışmalarının bir çoğu, kurtuluş anlayışının ne kadarının modern insanın gerçeğine uyup uymadığı sorunu etrafında gerçekleşmiştir²⁶⁶.

3.4.1 Salt Lütuf

Luther'in başlattığı Protestan inanç hareketi, Tanrı ve eylemi üzerine temellenmektedir. Tanrı eylemi, Mesih'in bizim adımıza karşılıksız bir lütuf olarak gerçekleştirdiği kefarete eylemiyle somutlaşır. Bundan dolayı, Luther'e göre, Tanrı, 'lütufkar Tanrı'; Protestanlık ise bir 'lütuf dini'dir. Luther ve diğer reformcular, lütuf o kadar önemsemişlerdir ki, "salvatio sola gratia" (sadece lütufla kurtuluş) doktrini, reformcuların toparlandıkları bir odak nokta haline gelmiştir²⁶⁷.

Luther iman ve lütuf konusunu, "Pavlus'un Romalılarına Mektupları" üzerine yazdığı yorumlarında ve "iki doğruluk" adlı çalışmasında detaylı bir şekilde açıklamaktadır. O, Pavlus'un bu mektuplarını tüm Kutsal Yazıların temeli olarak görmekteydi²⁶⁸. Lütuf, Protestan teolojinin en önemli kelimesi olmakla birlikte, aynı zamanda en çok suistimal edilen²⁶⁹ kelimesi de olarak, kurtuluşun temelini teşkil eden 'kefarete olayı' üzerine bina edilmiştir. Zira Mesih, bizden hiçbir karşılık beklemeden, bizim için

²⁶⁵ R.D.P. "Lutheranism", *N. D. T.*, s. 405

²⁶⁶ J. T. McNeill, "Luther Martin", Ed. Alan Richardson & John Bowden, *New Dictionary of Christian Theology*, s. 344.

²⁶⁷ Robert McAfee Brown, *The Spirit of Protestantism*, Oxford University Press, New York-1965, s. 53.

²⁶⁸ Bkz. Dillenberger, s. 47. Dillenberger'in bu eserinde "İki doğruluk" adlı makalesi yer almaktadır.

²⁶⁹ Bunun önemli bir sebebi, onun hakkıyla tanımlanamaz oluşundan kaynaklanmaktadır. O sadece yaşanır. Lütuf adına yapılan her şey, yaşanmış olanı tanımlamaya çalışmaktır

bizim adımıza haça gerilerek bizim çekmemiz gereken cezayı²⁷⁰ kendisi çekerek bize karşı lütfekar bir davranışta bulunmuştur. Luther'e göre, Mesih'in bize karşı olan bu lütfu, bize olan sevgisinin bir sonucudur. Zaten Pavlus'a göre, Tanrı Eski Ahit'te gazabını, Yeni Ahit'te ise sevgisini göstermiştir. Yeni Ahit'e göre, Tanrı, sevgi ve lütfunu, onları hak etmeyenlere karşı bile göstererek lütfunun ne kadar sınırsız ve bol olduğunu göstermektedir. Mesih'in tüm insanlık adına kendini kurban olarak sunması, Tanrı'nın tüm insanlığa yönelik sevgisinin bir sonucudur. Luther'e göre Tanrı bizi ona olan imanımızdan dolayı sevmemiştir, aksine Tanrı'nın bize olan sevgisi, bizdeki imanı meydana getirmektedir. Yeni Ahit'te sevgi ve lütf kelimleri anlam olarak birbirlerine çok yakındırlar²⁷¹.

Luther'e göre, Kitab-ı Mukaddes'teki kurtuluşla ilgili en önemli ifade, Rom. 1:17'de geçen “Doğru kişi imanla yaşayacaktır” cümlesidir. Buna göre, insanın Adem'den tevarüsen aldığı ölüm cezasından kurtulup doğru yola erişmesi, dünyadaki salih amelleriyle (dünyevi doğruluk) değil, sadece Tanrı'nın lütfunun sağladığı imanla olacaktır. Luther'e göre kurtuluşu borçlu olduğumuz iman, Tanrı lütfunun bir sonucu olduğundan dolayı, gerçek kurtarıcımız lütf olmaktadır. İman ise, Mesih aracılığıyla kurtulacağımıza olan inancımızdır.

Bundan dolayı, Luther'in kurtuluş düşüncesini en iyi tanımlayan cümle, *inançla aklanma* anlamındaki “justification by faith” olmadığı; bunun yerine, *lütf aracılığıyla inanç tarafından aklanma* anlamındaki “salvation by grace through faith” olduğu söylenebilir. Ancak teoloji kitaplarında bu iki cümle çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar²⁷².

Aziz Augustinus'un lütf öğretisinin tipik bir sonucu olan bu yaklaşım, Luther'in Augustinus Tarikatı'nda edindiği tecrübelerden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu doktrini, hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit'in merkez mesajı olarak gören²⁷³ Luther'e özgü olan şey ise, onun bu tecrübeleri ve öğretileri radikallemesi ve köklere

²⁷⁰ Pavlus bu cezanın ölüm olmasıyla ilgili olarak, Rom. 6:23'te şöyle söylemektedir: “Zira günahın karşılığı ölümdür, fakat Tanrı'nın lütfunun karşılığı ise, Rabbimiz İsa Mesih'te ebedi hayattır”.

²⁷¹ Brown, s. 54.

²⁷² [Bkz. Brown, s. 53].

²⁷³ J.A., “Luther, Martin”, *N.D.T.*, s. 403.

dönüşü kesin biçimde Tanrı Kelamı ile ilişkilendirmesidir²⁷⁴. Şöyle ki, dünyada Kilise'nin gücü ve etkisi yükselmeye başladığında sevgiye dayalı basit kurtuluş yolu kaybedilmeye başlanmış, insanları şekilcilikten kurtarmaya çalışan İncil'in kendisi şekilcilik tarafından kuşatılmıştı. İşte bu durum, Luther'in "sadece imanla aklanma" üzerine olan merkezi vurgusunun nedenini oluşturmaktadır. Luther bunu Pavlusçu doktrini yeniden keşfederek yapmıştır. Pavlusçu doktrin, kurtuluşu, salih ameller yerine, Tanrı'nın Mesih aracılığıyla, insan için yaptıklarına inanmakla mümkün görmüştü²⁷⁵.

Pavlus, Rom. 5'de sevgi ve lütfu konu alarak İsa Mesih'in inananlar için yaptıklarını açıklamaktadır. O, bu mektupta bir kimsenin *doğru* bir insan için bile ölümü göze almasının zorluğundan bahsederken, İsa Mesih'in henüz günahkar insanlar için bunu yaptığını söyleyerek gerçek sevgisini inançlılara kanıtladığını söylüyor. İsa Mesih insanlar için ölmekle kalmamış; aynı zamanda onlar için yaşamıştır; zira o, insanları kendi haline dönüştürmek için onların tüm insani hallerine olağanüstü alçakgönüllülüğüyle katlanmıştır²⁷⁶.

İsa Mesih'in lütfu, bir obje olmadığından, o, Tanrı'nın insanlara verdiği her hangi bir şey değildir. Aksine o, Tanrı'nın kendisini bizzat bize sunduğu bir yoldur. Aynı zamanda lütf, hiçbir insani ilişki türüne benzemeyen, Tanrı ile bizim aramızdaki kişisel bir ilişki türüdür. İnsani ilişkilerin bazıları ihtiyaca, bazıları erdeme v.s. dayanır. Ancak lütf üzerine kurulan ilişki türü, bunların hiç birine benzemez. Zira İncil, Tanrı'nın insanla ilişkisinin, insanın Tanrı'ya bir şey sunması üzerine kurulu olmadığını kesin bir dille ifade etmektedir; tam tersine Tanrı insana her şeyi sunmaktadır²⁷⁷. Bir insanla lütfkar bir tarzda ilgilenmek ona yasaların sağlayamadıklarını sağlamak demektir. Lütf, yasanın tanımlayamadığı inanç ve sevgi aracılığıyla yasanın kötü saydığı bir adamı iyi kabul edebilir²⁷⁸. Örneğin Tanrı, İsrail'i iyi bir ulus olduğundan dolayı sevmemiştir. Hatta, kabul edilen tüm yargı

²⁷⁴ Ökten, s. 93.

²⁷⁵ J. T. McNeill, "Luther Martin", *N.D.C.T.*, s. 344.

²⁷⁶ "Çünkü Rabbimiz İsa Mesih'in inayetini bilirsiniz; onun fakirliği ile siz zengin olasınız diye, zengin olduğu halde fakir oldu" [2. Cor. 8:5)].

²⁷⁷ Brown, s. 55.

²⁷⁸ E.L. "Justification", *The New Black's Bible Dictionary*, Ed. Madeleine S. & J. Lane Miller, 8. edition, Harper & Row. Publisher, USA, s. 362.

standartlarına göre, İsrailoğullarının kötü bir ulus olduğu bile söylenebilir. Ancak Tanrı İsrailoğullarını hiçbir sebebe dayanmadan sevmiştir. İşte Tanrı budur, yani sevgidir²⁷⁹.

Mesih'in lütfu, hem merhamet hem de bağışlamadır. Biz günahkar iken Tanrı bizi lanetlemek ve cezalandırmak yerine bizi lütfuyla bağışlamıştır. Bu bizim hak ettiğimiz bir davranış değildi. Zira hak ettiğimiz gibi muamele görseydik cezalandırılmamız gerekecekti²⁸⁰. Zira, biz bilerek Tanrıyı incittik, onunla olan ilişkimizi yıktık. Dolayısıyla insanın yapacağı her hangi bir iyi davranış, bu kırgınlığı ortadan kaldıramaz. Bizim yapacağımız iyi davranışların, Mesih'in bizim için yaptığı kefaretiler karşısında hiç bir anlam ifade etmeyeceğine göre, bu kırgınlığı, ancak merhamet ve bağışlama olan lütuf ortadan kaldırabilir²⁸¹.

Lütuf, merhamet ve bağışlama ile birlikte aynı zamanda bir güç kaynağı oluşturmaktadır. O yeni yaşamın bir armağanıdır. Bağışlanan kişi, yeni durumunda yaşar [Bak. 2 Cor. 12:9]. İnsan bedeninin zayıflığı, yeni enerjiler aksın diye ilahi gücün kanalı haline gelir. Dolayısıyla günahkar ve zayıf bedenimiz, lütfu kapı açmakla övünülecek bir duruma yükselmektedir. Zira bu gücün alıcısı tabii ki onun kaynağını hatırlamaya ihtiyaç duyacaktır [Bak. I Cor. 15:10]²⁸². Tanrı'nın kendisi bizlere sevgi ve lütufla davrandığı için bizlerden de aynı şekilde, sadece kurallar zincirine tam olarak uymamızı değil, sevgiyle davranmamızı da beklemektedir; zira Pavlus'a göre, sevgiyle davranan, zaten Yasa'yı yerine getirmiş olmaktadır²⁸³.

Pavlus başka bir yerde tüm süreci tek bir ifadeyle anlatıyor: “*Ben Mesih ile birlikte haça gerildim, yine de yaşıyorum, fakat yaşayan ben değil, bende ki Mesih'tir*” [Gal. 2:20]. Pavlus, *Mesih ile birlikte haça gerildim* ifadesiyle günahkar ve eski kişiliğinin,

²⁷⁹ Brown, s. 55.

²⁸⁰ Rom. 5:12: “Bunun için nasıl günah bir adam (Adem) vasıtasıyla ve ölüm de günah vasıtasıyla dünyaya girdiyse böylece ölüm de bütün insanlara geçti; çünkü hepsi günah işlediler”; Rom. 6:19: “zira bir adamın itaatsizliği sebebiyle çoğu nasıl günahkar kılındıysa, böylece de birinin (Mesih) itaati ile çoğu doğru kılınacaktır”. Pavlus Adem'in işlediği bu günahın cezasıyla ilgili olarak ise, Rom. 6:23'te şöyle söylemektedir: “Zira günahın karşılığı ölümdür, fakat Tanrı'nın lütfunun karşılığı ise, Rabbimiz İsa Mesih'te ebedi hayattır”.

²⁸¹ Brown, s. 56.

²⁸² Brown, s. 57.

²⁸³ E.L. “Justification”, N.B.B.D., s. 362.

aynı Mesih'te olduğu gibi, yıkıldığını ve öldüğünü söylüyor; *yine de yaşıyorum* ifadesiyle de haça gerilmenin bir son olmadığını, tam tersine sadece bir başlangıç olduğunu belirtmektedir²⁸⁴. Pavlus adeta şunu söylemektedir: Kendimi öldürerek Tanrı'nın gücüyle kendimi yeni bir yaşama yükseltiyorum. Bu yeni yaşamımı ise ben değil, ancak bende Mesih yaşamaktadır. Dolayısıyla bu yeni yaşam benim başardığım bir şey değildir, o benim içimde eylemde olan Mesih'in bir başarısıdır, hatta onun kendisidir.

3.4.2. Salt İnanç (Faith)

Hristiyanlık'ta inancın merkezi bir önem kazanması, Yeni Ahit ile başlamıştır. Nitekim, kısa bir zaman da olsa, apostolik²⁸⁵ öğretiye uygun yaşayanlar için “iman edenler” terimi, kullanılmıştır [İşler, 10:45]. Daha sonra “Hristiyanlık” olarak adlandırılan öğretinin tümünü içine alacak şekilde “inanç” terimi kullanılmıştır [İşler, 6:7,...]. İncanın nassa dayalı tanımına baktığımızda, Kutsal Kitap'ın inanç ile ilgili söylediği her şeyi kapsamadığını, ancak temel özelliklerine işaret ettiğini görürüz; örneğin, ‘gerçekleşmesi umulan şeylerin gerçekleşeceğine duyulan güven ve gayba ait olanlara itikat’ gibi. İnanç, eylemleriyle bilinen Tanrı'nın varlığına, gücüne ve sevgisine karşı itaati ve umudu içinde barındıran bir güvendir²⁸⁶. İnanç “Tanrı'nın gücü”, “merhamet”, “güven” ve “doğruluk” diye adlandırılmıştır. Luther bunların tümünü, Mesih'e inancın adları olarak, başka bir ifadeyle, Mesih'te bulunan doğruluğun adları olarak görmektedir²⁸⁷.

Sinoptik İnciller'de, İsa'nın krallığının ilanına olumlu cevap verenler ve onun kurtarıcı görüşlerine inananlar bu inançlarından dolayı övülmektedirler [Markos, 2:5;5:34]. Sinoptik İnciller'de ‘inançsızlık’ kalp katılığıdır ve Tanrı'nın kurtarıcı gücünün

²⁸⁴ Brown, s. 57.

²⁸⁵ Apostolikum (Apostolicus). Hristiyanlık'ta “Havariler iman öğretisi” diye adlandırılan amentü. “Baba olan Tanrı'ya...” diye başlayan ve hemen hemen bütün kiliselerce kabul edilen bu iman formülünün en eski şekli 2. yüzyılda Roma'da, bugünkü bilinen şekli ise 5. yüzyılda Güney Galya'da ortaya çıkmıştır. Bir de Apostolik Babalar vardır. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde yaşayan ve çalışmaları kısmen ya da tamamen günümüze kadar ulaşan Hristiyan yazarlar. Romalı Clement, Ignatius, Hermas, Polycarp ve Papias gibi yazarlar bunlar arasında yer alır. Apostolik Babalar terimi ilk kez 6. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır [Bkz. Gündüz, “Apostolikum”, s. 38].

²⁸⁶ B.A. Gerris, “Faith”, *N.D.C.T.*, s. 208.

²⁸⁷ Luther Martin, “Two Kind Righteousness”, aktaran Dillenberger, s. 87.

yakınlığını ve sürekliliğini kabul etmeyi reddetmektir [Mark. 6:1]. *Yuhanna Mektupları*'nda ise daha çok, düşünceye dayalı, hatta itikadî yön göze çarpar: Bu, İsa'nın Tanrı'nın bizzat bedensel oğlu olduğu inancıdır [Yuh. 20:31; I. Yuh.5:1]. *Pavlus*'a göre inanç, kurtulabilmek için kendi doğruluğuna değil de haça gerilen Mesih ile birleşmeye ve onun doğruluğuna güvenen insana Tanrı'nın lütuf vereceğine yönelik tam bir güvendir.

İnanç; bazı temel doktriner iddiaların kabulü müdür, yoksa Tanrı'ya olan kişisel güvenin bir karşılığı mıdır? Geleneksel Katolik teolojisi, birincisine, Luther ve ilk dönem Protestanlar ikincisine vurgu yapmıştır. Fakat, Luther'den sonraki bazı Protestanlar, kurtaran imanın üç süreçten oluştuğunu savunmuşlardır: *notitia*, *assensus* ve *fiducia*. *Notitia*, kurtarıcı imanın nesnesini ifade eder; Başta Tanrı'ya, İsa'nın kişiliğine ve eylemine olmak üzere Hristiyanlığın temel kabullerine iman edilmesi gerekir. *Assensus*, bu şekildeki bir inancı zihinsel ve kalbî olarak onaylamaktır. Bunlar gerekli olmakla birlikte yeterli şartlar değildir. *Fiducia* ise, yalnız Mesih'e güvendir. Bir kişi, kendi amellerine ya da kendi amelleriyle Mesih'in eyleminin birlikteliğine güveniyorsa o zaman İncil'e güvenmiyor demektir²⁸⁸.

Luther'in kabul ettiği inanç, sadece bir önermeyi kabul etme kararı değil, temel olarak, hayata bir yön ve idare şekli verme anlamına gelmektedir. Ona göre inanç, merkezi ve hayatî kaynağını Tanrı'nın bağışlayıcı ve yenileyici lütfunda bulan bir varlık modudur. Buna rağmen inançta şüphesiz, yeni bir karar imkanı da bulunmaktadır. Ancak bu, lütuf insana teklif edilmiştir ve daha sonra insan onu kabul edip etmeyeceğine karar verir demek değildir. Bizzat karar, bir lütuf ilişkisinin dinamikleri arasına yerleşmiştir. Luther'e göre, insanın iradi ve ihtiyari yönlerini içermeyen inanç, tam bir inanç değildir. Ancak Tanrı'dan bir hediye olan inanç ta rasyonal ve ihtiyari seviyelere indirgenemez. Bunun bir sonucu olarak Luther, bebeklerin vaftiz edilmesinde ısrar etmiş ve 'bebek inancı' kavramını ortaya atmıştır²⁸⁹. Dolayısıyla inanç, kişinin karar verme yeteneğinden daha fazlasını içermektedir.

²⁸⁸ Sproul, 71.

²⁸⁹ Dillenberger, s. 41

Luther'e göre kişi, kurtuluşunun tek ve yegane aracısı olan inancı kendisi sağlayamaz. Çünkü Luther, kurtarıcı inancı Tanrı doğruluğu olarak görmüştür. Yani bizi kurtaran inanç, Luther'e göre bize değil (extra nos), Tanrı'ya ait doğruluktur. Dolayısıyla, kurtuluşu sağlayacak olan inancı kişi kendisi elde edemez. Bu Mesih'in bizim için kazandığı bir doğruluktur²⁹⁰.

Luther, "Two Kinds of Righteousness" adlı çalışmasında, iki çeşit Hristiyan doğruluğu olduğunu söylemektedir. Birincisi, Mesih'e ait doğruluktur, ki Mesih bu doğrulukla, inanç aracılığıyla günahkarı aklar. Luther buna, Pavlus'tan esinlenerek, insanın kendisine ait olmayan anlamında 'yabancı doğruluk' adını vermektedir [I. Cor. 1: 30]. Pavlus ta ona "Tanrı doğruluğu" [Roma 1: 17; 3:28] adını vermişti. Luther'e göre, Mesih'e iman aracılığıyla, onun doğruluğu bizim doğruluğumuz ve onun sahip olduğu her şey bizim olur; hatta, bizzat Mesih bize ait olur. Bizler daha çok öfkeyi, kınanmayı ve de cehennemi hak etmemize rağmen, bizlere bu merhamet ve lütf yoluyla verilmiştir [Luka 22:2]. İkincisi ise, bize ait olan doğruluktur. Bu, salih amellerle geçirilen bir yaşam tarzıdır. Bunu biz, Mesih'in doğruluğu aracılığıyla yaptığımızdan dolayı, o bize aittir; yoksa biz yaptığımız için bize ait değildir. Luther'e göre burada önemli olan nokta, bize ait olan bu doğruluğun Mesih'inkinin bir sonucu olduğu ve anlamını onunla kazandığıdır [Gal. 5:22]²⁹¹.

Luther, 1520'de, Almanca yayımladığı "The Freedom of a Christian" adlı eserinde evliliğin gelinle damadı birleştirmesi gibi inancın da, Mesih ile mümini birleştirdiği fikrini geliştirmiştir. Luther bu eserinde kişinin Mesih ile birleşmesinin onu günahından 'özgür' ve Mesih ile 'tek bir kişi' yaptığını ifade etmektedir. Mümin bu birleşme aracılığıyla Mesih'in zenginliklerini paylaşmakta; Mesih te kişinin günahlarını yok etmektedir. Böylece, Luther'e göre inanç, mümin ile Mesih arasında canlı bir ilişki kurmaktadır²⁹².

²⁹⁰ (Phil,2:5-6). Sproul, 28.

²⁹¹ Martin Luther, "Two Kinds of Righteousness", aktaran, Dillenberger s. 86-96.

²⁹² Martin Luther, "The Freedom a Christian", Aktaran, Alister E. McGrath, Ed. *The Christian Theology Reader*, Oxford-1996, s. 229.

Luther, kurtuluşa götüren doğru yolun iki aşamalı olduğunu söyler: İlk aşaması, insanın kendi günahlarının farkında olmasıdır. Yani kurtuluşun ilk adımı, insanların insani yetilerini kurtuluş için sergileme günahından tövbe ederek pişman olmalarıdır. Kurtuluş yolunun ikinci aşaması ise, insani çabalarla aklanılmayan günahlara kefaretle Tanrı'nın feda ettiği İsa-Masih'e iman etmektir. Luther, Augustinci kader anlayışını ifade eden bir yaklaşımla, Hristiyan'ın kurtuluşunu sağlayan doğruluğu "İsa Mesih aracılığıyla kalplerde oluşan Tanrı'ya güvenme hissidir" diye formüle etmiştir²⁹³.

Luther, Galatyalılar üzerine yaptığı yorumlarda, Tanrı lütfunun küçük günah sahibi azizlerden çok, daha fazla günahkar olan sıradan imanlılara yönelik olduğunu açıklar. O, böylece, Tanrı iradesinin günahkarları cezalandırmaktan çok, kendine iman edenleri kurtarmak olduğunu vurgulamıştır. Kendi kusurlu iyi davranışlarının, İsa'nın mükemmel iyi davranışı karşısında eksikliğini görebilen insan için aklanmanın yolu açılmış demektir. Ancak günahkar ve cehennemlik olduğunu gönüllü olarak kabul edenler, Tanrı'nın ihsanına ulaşabilir. Bu, günahların bağışlandığına mutlak olarak inanılmadıkça günahların bağışlanmadığına imandır. Kurtuluşa götüren iman ile eylemsiz gerçek pişmanlık arasındaki ilişki, Luther'in teolojisinde önemli bir anlama sahiptir. Gerçek iman, yaşamıyla ve ölümüyle ve bizi kurtarmak için tekrar dirilmesiyle Mesih'in bizim içi tüm yaptıklarına iman etmektir²⁹⁴.

Kişisel gayret ve davranışların kurtuluşa hiç mi etkisi yoktur? Luther'e göre hayırlı işler kişinin Tanrı ile olan ilişkisinin belirleyicisi değildir. O, gündüzün geceyi takip etmesi ve iyi meyvenin iyi ağaçtan gelmesi örneklerini vererek hayırlı amellerin de inançtan doğduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Luther'e göre, amelin olmadığı yerde inanç da olmaz; Tanrı'ya ait olmanın niteliği ve mutluluğu bilinmez. Ona göre gerçek iman, hayırlı işler üreten, *fides viva*, canlı imandır. Ancak Luther, kişinin davranışlarının her ne kadar iyi de olsa, Mesih'in fedakarlığı karşısında ister istemez eksik ve kusurlu kalacağını belirtmektedir. Buna göre, insanın her şeye rağmen eksik kalan gayreti, İsa'nın çarmıhta kendini feda ettiği mükemmel davranışı karşısında hiç

²⁹³ Olgun, s. 99.

²⁹⁴ A.g.y.

bir anlam ifade etmez²⁹⁵. Luther bir müminin inanarak yaptığı işlere güvenmesini tehlike olarak sayarak bunu şeytana uymakla eş tutmaktadır. Ona göre, ameller Tanrı huzurunda kişiye hiçbir ayrıcalık vermezler. İnsanın Tanrı ile uzlaşması için inanç ve amel birlikteliğine ihtiyacı yoktur. Luther'in deyimiyle bu, kırık bir kamışa (kişinin kendisine) bel bağlamak gibidir. Müminin sadece inanca, başka bir deyimle, sevgiyle aktif hale gelen inanca ihtiyacı vardır²⁹⁶. Ancak burada Luther'in *antinominian*²⁹⁷ bir düşünceye sahip olduğu anlaşılmamalıdır.

Katolik Roma'nın aklanma (kurtuluş) anlayışıyla, Protestan anlayışı arasındaki fark, genellikle yanlış dile getirilmiştir. Bazıları Roma'nın *aklanmaya*, Protestanların *lütüfla aklanmaya*; Roma'nın *amelle aklanmaya*, Protestanların *imanla aklanmaya*; Roma'nın *Kilise aracılığıyla aklanmaya*; Protestanların *Mesih aracılığıyla aklanmaya* inandıklarını söylerler. Farklılıkları bu şekilde dile getirmek, en iyi ihtimalle konuyu anlamamaktır. Roma Katolik Kilisesi, günahkarın aklanması için *lütuf*, *iman*, *Mesih* ve *Mesih'in doğruluğunun* gerekli olduğuna inanır. Katolik Roma'ya göre bunlar gerekli ancak yeterli durumlar değildir. Aklanma için Lütuf gerekli olduğu halde yeterli değildir. Sevap (küçük de olsa) lütfu eklenmelidir. Katolik inancı, aklanmak için imanın gerekli olduğunu; imanın aklanmanın temeli (*fundamentum*) ve kökü (*radix*) olduğunu bildirmiştir. Ancak; aklanmanın gerçekleşmesi için amellerin imana eklenmesi gerekir. Aklanma konusunun Protestanlığa göre eksik olan "sadece" sözcüğü olmuştur. Reform hareketinin merkezinde bu küçük sözcüğün bulunduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Luther ve Protestanlar aklanmanın sadece lütüfla (*sola gratia*), sadece imanla (*sola fide*) ve sadece Mesih (*sola Christo*) aracılığıyla olduğunda ısrar ettiler²⁹⁸. Katolik Roma'ya göre, aklanma, iman ve amellerin bir sonucudur. Luther ve Protestanlara göre ise, her zaman işler üreten, *fides viva*, bir imanın sonucudur.

Luther, kurtuluş açısından tek belirleyici olarak gördüğü imanı öylesine öne çıkarmıştır ki, onun bu öğretisi reform teolojisinde *sola fide* (salt iman) doktriniyle yer

²⁹⁵ Olgun, 134.

²⁹⁶ Dillenberger, s. XXIX.

²⁹⁷ Tanrı'nın lütfuyla kurtulanların ahlaksal yasadan özgür olduklarını öğreten sapkın akım [Bkz. Sproul, 71].

²⁹⁸ Sproul, s. 65

almaktadır. Dahası, Luther *aklanmanın imanla olacağını* belirten [Rom. 3:28]'deki “Çünkü biz şöyle düşünmüyoruz: kişi Yasa’nın işleriyle değil, inançla aklanır” ifadesini, dolaylı da olsa, aklanmanın “sadece” imanla olacağı olarak yorumlamıştır. Ancak, Yeni Ahit’in bu anlayışıyla, yine Yeni Ahit’in “görürsünüz, insan yalnız imanla değil, eylemle aklanır” ve “ruhsuz beden nasıl öliyse eylemsiz iman da ölüdür” ifadeleri arasında bir çelişkinin varlığı söz konusudur. Nitekim, Luther ve reform teolojisi araştırmacılarından Michael Mullet, gerek *sadece* vurgusunu ve gerekse Yakub’un Mektubu’yla çeliştiği görülen Luther’in ifadelerini oldukça sert bir dille eleştirmiştir²⁹⁹.

Ancak Luther’in Almanca’ya çevirdiği Yeni Ahit’in söz konusu ifadesinde *sadece* vurgusuna rastlanmamaktadır³⁰⁰. Dolayısıyla, Luther’in Pavlus’un bu ifadesine *sadece* vurgusu eklediğini söylemek zordur. Ancak Luther, oluşturduğu teolojik örgüsü içerisinde bu ifadeyi oldukça önemsemiş, kurtuluş için ibadet ve iyi davranışlar yerine yalnızca imanın yeterli olacağını söylerken sürekli bu ifadeyi delil göstermiştir. Yine teolojik öğretisi doğrultusunda, kurtuluşun sadece imanla olacağını da hep vurgulayagelmiştir. Luther, Kutsal Kitap otoritesini temel almasına rağmen, kendisiyle çelişen Yakub’un bu ifadesini adeta yok saymıştır³⁰¹. *Sadece*, ya da *yalnız* vurgusu, kurtuluşu insan başarısına ya da insan erdeminin ödülüne bağlayan bir takım bozulmalara karşı koruduğu gerekçesiyle Luther’den sonra gelen reformcular tarafından da korunmuştur³⁰².

3.4.3. Salt Kutsal Kitap

Scripture (Kutsal Yazı) “yazılmış olan şey” anlamındaki *scriptum* kelimesinden gelmektedir. Kutsal Yazıların merkez olması (*sadece Kutsal Kitap*’ın merkez olmasından bahsetmiyoruz) Reformcuların bir buluşu değildi. Hristiyan kutsal yazıları oluşmadan önceki ilk Kilise (cemaat), miras olarak aldığı ve şu anda Eski

²⁹⁹ Michael Mullet, “Luther Tutucu mu Devrimci mi?”, Çev. Fatmagül Berktaş, *Tarih ve Toplum*, 1, sayı 4, Ankara: 1984, s. 20. Aktaran, Olgun, s. 116.

³⁰⁰ E.B. –Macropedia’nın “Luther, Martin” maddesi yazarı, Luther’in Kutsal Kitap tercümesinde “sadece” vurgusunun bulunduğunu ve Luther’e göre, Alman dilinde bu vurgunun gerektiğini ifade etmektedir [Bkz. E.G.R., “Luther, Martin” *E.B.-Macropedia*, XI, s. 188].

³⁰¹ Mullet., Aktaran, Olgun, s. 117.

³⁰² E.G.R. “Luther, Martin”, *E.B.-Macropedia*, XI, s. 188.

Ahit'in de içinde bulunduğu Yahudi Kutsal Yazılarını okuyor, inceliyor ve yorumluyorlardı. İlk Hristiyan vaizleri de Yahudi Kutsal Kitaplarında peygamberler tarafından önceden haber verilen tüm olayların Mesih'in yaşamında, ölümünde ve yeniden dirilmesinde gerçekleşmesini konu olarak işlemişlerdi³⁰³.

Bunları vaazlar aracılığıyla duyanların ölümlü insanlar olmalarından dolayı sadece vaaz etmeleri yeterli olmamaktaydı. Bunların yazılmaları da gerekliydi. Bundan dolayı, onlar gördüklerini ve duyduklarını sonraki kuşakların ilk elden edinmeleri için yazılı açıklamalar olarak bıraktılar³⁰⁴. Kilise'nin üç yüz yılı aşan bir süre ölçüp biçerek ve dikkatle inceleyerek topladığı ve son olarak da yirmi yedi yazıdan oluşan epeyce yüklü miktardaki bu literatür, insan ile Tanrı arasında meydana gelen ve İsa Mesih'e vahy edilen *Yeni Ahit*'in otoritatif ifadeleri olarak tüm Hristiyan aleminde kabul edilmiştir. Bu yirmi yedi yazı Yahudi Kutsal Yazıları ile birlikte "kanonik" olarak ifadelendirilmektedir. *Kanon*³⁰⁵ kelimesi, norm ya da standart anlamına geldiğinden Kutsal Yazılar da inancın normu ya da standardı anlamına gelmektedirler. Sonuç olarak, Protestanlık, İ.Ö. 750 ve İ.S. 150 yılları arasında oluşturulan Kutsal Yazı koleksiyonunu (hem EA, hem YA), tarihin sonuna kadar Kilise (cemaat) yaşamının tek kaynağı ve standardı olarak kabul etmiştir³⁰⁶.

Reformasyon'un Kutsal Kitap'ı tek otorite haline getirmesi "sola scripture", hem Hristiyan hem de Kilise için tek otorite kaynağının Kutsal Kitap'tan alınması anlamına gelmektedir. Bu doktrin, *sadece lütuf* (sola gratia) ve *sadece inanç* (sola fide) ilkeleriyle birlikte Reformasyon'un üç temel sloganı haline gelmiştir. Luther,

³⁰³ Brown, s. 67.

³⁰⁴ A.g.y.

³⁰⁵ "Kanon" terimi gerçekliği kanıtlanmış olan ve Kutsal Kitap'a aidiyeti kabul edilen kitap dizisini belirlemek için kullanılır. M.S. 100 yılına doğru Filistin'de bir araya gelen Yahudi önderleri Kutsal Yazıları oluşturan kitapları tek tek gözden geçirerek 39 kitaptan oluşan bir "düstur" (kanon) saptadılar. *Septuaginta*'ya (Yetmişler Tercümesi, 46 kitap içerir) dahil olan, ancak Yahudi bilginlerince kabul edilmeyen kitaplara "apokrif" (şüpheli yazılar) ya da "deuterokanonik" ("kanon"da ikinci sırayı alan, yani şüpheli) kitaplar adı verildi. Bugün Katolik ve Ortodoks Kiliselerinde *Septuaginta*'ya dayanan Eski Antlaşma Kanon'u geçerlidir. 16. yüzyıl Reform taraftarları, Hristiyan inancının kaynaklarına dönme amacıyla *Deuterokanonikleri* reddederek 39 kitaplık Yahudi Kanonu'nu benimsemişlerdir. Günümüzdeki Protestanlar ise bazı Deuterokanonik kitapların manevi değerini kabul etmekle birlikte onlara genelde diğer 39 kitap kadar önem vermezler. Kutsal Kitap'ın Protestan ve ekümenik çevirilerinde, *Deuterokanonikler*, genellikle Eski Antlaşma'nın sonunda ayrı bir bölüm olarak yer alırlar. Yeni Antlaşma konusunda ise metine ilişkin hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Ortodoks, Katolik ve Protestanlar Yeni Antlaşma'nın 27 kitabını, metin olarak aynen kabul ederler [Michel Thomas, s. 13].

³⁰⁶ Brown, s. 67.

sola gratia ve *sola fide* ilkelerini merkezi hakikat olarak kabul etmesinden daha sonra *sola scripture* doktrini temel ilke haline getirmiştir; çünkü bu doktrin, Luther'in bu iki ilkenin otoritelerini savunmaya yönelik verdiği mücadele sürecinde ortaya çıkmıştır³⁰⁷.

Luther'le ortaya çıkan bu doktrin, Kilise'nin, kendisini *Kutsal Kitap'ın gerçek yorumcusu* olarak gördüğü bir Ortaçağ dünyası bağlamında; Ortaçağ polemiklerinde tartışılan fikirler bağlamında ele alındığında anlaşılır hale gelmektedir³⁰⁸. Bu doktrin mezkur bağlam ve polemiklerde Kilise'ye Kutsal Kitap dışında verilen vahy fikrine ve Kilise'nin her zaman Kutsal Kitap'ın doğru ve yüce yorumcusu olduğu fikrine karşı çıkmıştı. Roma Katolik Kilisesi, Papa'nın, özellikle, "*ex cathedra*"³⁰⁹dan konuştuğunda Kilise'nin Kutsal Kitap yorumunun da yanılmaz olduğunu iddia ederek, çifte yanılmazlık doktrininden (Kutsal Kitap ve de onun Kilise'nin yorumunun hatasızlıklarından) bahsetmişti³¹⁰. Halbuki yanılmazlık doktrini özgün vahiy, yani "Autografya"³¹¹ için geçerliydi; Kutsal Kitap'ın nüshaları ve tercümeleri için bile geçerli değildi³¹². Dolayısıyla Luther, geleneğe o kadar kuşkuyla yaklaşmıştı ki, 'Kutsal Kitap'a (Scripture) değil, 'sadece Kutsal Kitap'a (*sola scripture*) yönelmişti. Aynı zamanda, Papalığa (Endüljans'a izin vererek, hatta kendisi de uygulayarak) ve genel konsüllere (konsüllerden birinin cezalandırdığı John Huss'la Luther temelde uyuşuyorlardı) yönelik hatasızlık iddiaları, Luther'in gözü önünde birer birer çökmüştü³¹³.

Luther Kilise'nin Kutsal Kitap yorumunun yanılmaz olduğunu iki açıdan eleştirmiştir. İlki, kendilerini Kutsal Kitap'ın otoritesinden üstün gördükleri için Papaların çoğu gerçek imana erişememişlerdir ve bu yüzden de Kutsal Kitap'ı yorumlama yetkisine sahip değillerdir. İkincisi ise, tüm Hristiyanlar vaftiz olduklarından, her biri bir din adamıdır ve papalık yetkilerine sahiptir. Dolayısıyla, gerçek iman sahibi olan Hristiyanların Kutsal Kitap'ı yorumlama hak ve yetkileri

³⁰⁷ Keith Clements, "Sola Scripture", *N.D.C.T.*, s. 546.

³⁰⁸ Dillenberger, s. xxx.

³⁰⁹ Aziz Petrus'un sandalyesi

³¹⁰ Sproul, s. 50.

³¹¹ Kutsal Kitap yazarlarının yazdıkları ilk orijinal yazıtlar.

³¹² Sproul, s. 49.

³¹³ Brown, s. 67.

vardır. Ona göre, Kilise gelenekleri, konsüller ve Papa yanılabilir. Yanılmayan tek merci ve otorite, Tanrı Sözü olan Kutsal Kitap'tır. Luther, Kutsal Kitap'a yüklediği anlamı en açık olarak Worms Meclisi'nde şöyle dile getirmiştir:

“Suçluluğum Kutsal Kitap'ta kanıtlanıp akıl ile açıklanmadıkça birbirleriyle çelişen Papa ve konsüllerin otoritesini kabul etmeyeceğim. Benim vicdanım Tanrı Kelamı'nın esiridir. Hiçbir konuda geri adım atmam ve atmayacağım... çünkü insanın kendi vicdanına aykırı hareket etmesi ne dürüstçe bir davranıştır, ne de güvenlidir. Tanrı yardımcım olsun”³¹⁴.

Kutsal Yazıların tek inanç kaynağı olması gerektiği ifadesi hemen ardından onların nasıl yorumlanacağı sorununu ortaya çıkarmıştır. Kutsal Yazılar, inanç için sağlıklı bir norm olacak şekilde nasıl *yorumlanacaktı*? Akl-ı selim³¹⁵ bir yorumla mı? Literal bir yorumla mı? Sofistike ya da filozofik bir yorumla mı? Ortaçağ'lar boyunca Kutsal Yazı'ları dört farklı şekilde yorumlama anlayışı yaygındı³¹⁶.

Luther, Zwingli ve Calvin gibi 16. yüzyıl reformistlerine göre, Katolik teologlar Kutsal Kitap'ı bir tür manevi hukuk kitabı, doktrinal hakikatlerin bilgisini ve ahlaki davranışların ölçüsünü anlatan Tanrısal bir birleşim olarak görmüşlerdir. Halbuki reform teolojisine göre, Kutsal Kitap, sadece Tanrı hakkında bilgi veren değil, aynı zamanda Tanrı'yla gerçek yakınlığın kurulmasına sebep olan yeni hayatın yeni bir sığınma yeridir. Kutsal Kitap, inanç ve ahlak değerlerinin bir yığınağı olmaktan çok daha fazlasını içermektedir³¹⁷.

Luther'e göre, Kutsal Yazılar (Eski Ahit ve Yeni Ahit) soteriolojik bir amaca sahiptirler. Ona göre Kutsal Kitap, biri hukuk ve kurallardan (EA), diğeri ise

³¹⁴ Sproul, s. 49.

³¹⁵ Luther'in Worms Diyeti'nde “kendisinin akl-ı selim ile ikna edilmedikçe...” ifadesinden inancın kaynağı olarak *akl-ı selim*'i davet ettiği anlaşılmasın. Tam tersine o Kutsal Kitap'ın akıl ile yorumlanmasına şiddetle karşı çıkmıştır. O, Kutsal Kitap'ın kendi kendinin yorumcusu olduğuna inandığı gibi, onun yorumlanmaya ihtiyacı olduğuna da inanıyordu; ancak aklı baz alarak değil. O, sadece Kilise'nin haddini bilmez iddiaları karşısında Kutsal Kitap'ın makul bir yoruma ihtiyacı olduğunu belirtmeye çalışmıştı [Dillenberger, s. XXVI].

³¹⁶ Bu farkları Thomas Aquinas (1225-1274)'tan aldığımız bir örnekle tasvir edebiliriz. O, “Jerusalem” kelimesinin dört farklı anlama sahip olduğunu bildirmiştir. *Literal* anlamıyla Filistin bölgesini; *alegorik* anlamıyla Kiliseyi; *ahlaki* anlamıyla bireyi; ve *eskatolojik* anlamıyla Göksel Krallık'ın geleceğini ifade eder. Bu olay ciddi bir sorun olarak hala varlığını korumaktadır [Brown, s. 68].

³¹⁷ Olgun, s. 135.

vaatlerden (YA) oluşan iki bölüme ayrılmıştır. Kurallar, insana yapmak zorunda olduklarını göstermiş, ama onu başarmak için insana herhangi bir güç verilmemiştir; dolayısıyla Luther'e göre Eski Ahit, neyin olacağından önce, neyin olmayacağını göstermektedir. Tanrı, vaat (YA) bölümünde şeriatı yerine getirmek isteyen merhamet, kurtuluş, özgürlük ve huzuru vaat eden İsa'ya iman etmesini isteyerek, olması gerekeni istemiştir. Bu çerçeveden bakıldığında, Luther'e göre, Eski Ahit ile başlayıp Yeni Ahit ile biten süreç insanlığın kendi irade ve çabasıyla kurtulamayacağını, kurtuluşun ancak Tanrı lütfuna bağlı olduğunu göstermektedir. Böylece Luther'e göre, her iki kutsal metin de Hristiyanlık metni olmaktadır. Fark Eski Ahit'teki, Yahudiliğin törensel hukukunun terkedilmiş olmasıdır; ahlaki hukuk ise tabii hukuk ile uygunluk içerisinde olduğundan dolayı hala geçerliliğini korumaktadır³¹⁸.

Luther, İncil'in metni ile ruhu arasında bir ayrıma gitmiştir. Ona göre İncil'in metni ile ruhu özdeş değildir. Tanrı'nın gerçek Kelam'ı, İncil'de somutlaşan İsa'nın kefareti işidir. Bu yüzden, İncil, Kelam'ın aracısı durumundadır. Böylece İncil sayesinde yaşayan Tanrı Kelam'ı tüm boyutlarıyla insanlara tanınmış olmaktadır³¹⁹. Luther'e göre Tanrı insanla konuşup, ona öğretip, onu kurtuluşa sürüklemeyen Tanrı'nın konuştuğu Müjde'yi sadece okumak ta boşunadır. Kutsal Kitap'ın bu anlayışını Luther, Augustine'nin şu sözüyle açıklamaktadır: “Bizim koyunları suya sürüklediğimiz gibi Tanrı da bizi kurtuluşa sürükler”³²⁰.

Luther İncil'in metni ve ruhu arasında bir ayrıma gittiği gibi, onu oluşturan bölümler arasında da bir ayrıma gitmiştir. Luther, Kutsal Kitap'ın tüm kitaplarını eşit değerle görmediğinden onları Mesih'i kriter olarak yorumlama yoluna gitmiştir³²¹. Luther 1520'ye kadar Tanrı Kelamı'nın tümünü eşit değerle kutsal olarak görmüştü. Ancak 1520'den sonra, yani olgun Luther döneminde, İncil'i ve Mesih'i vaaz eden bölümleri Gerçek Kelam olarak kabul etti. O, Yeni Ahit'in Almanca tercümesinin önsözünde, özellikle Pavlus'un Romalılar'a ve Galatyalılar'a Mektuplarını, I. Yuhanna ve I.

³¹⁸ Olgun, s. 140.

³¹⁹ Dillenberger, s. XXX.

³²⁰ Olgun, s. 132.

³²¹ Dillenberger, s. xxx.

Petrus'u, Hristiyan'ı kurtuluşa götürdüğü gerekçesiyle, Kutsal Kitaplar arasında en değerliler olarak saymıştı³²².

3.5. Martin Luther'e Göre Bir Kurtarıcı Olarak İsa Mesih

Bernard M. G. Reardon: "Genellikle teologlar, Mesih'in, tanrılık niteliğini, Baba Tanrı ile ilişkilendirdiğini tamamen unuttular" demektedir³²³. İsa, Havarilerden günahlarının bağışlanması için dua yapmalarını istediğinde, onları Baba Tanrı'ya yöneltmişti. İsa onlardan kendi hemcinslerinin günahlarını bağışlamalarını istediğinde Gökteki Baba'larının da onların günahlarını bağışlayacağı vaadinde bulunmuştu [Luka 11:2-4; Markos 11:25; Matta 6:9-15]. Bunun yanında, Eski Ahit'in kurban / kefareti anlayışı da, İsa Mesih'inkine benzer hiç bir anlamı içermemektedir³²⁴.

Hristiyan teolojisindeki kurtuluş fikrinin, Mesih'in vekilsel kefareti temelinde anlaşılması, bizlere Pavlus'un ve peşinden de Augustinus'un bir eseridir. Pavlus'un Mesih merkezli (Christo-centric) din anlayışı, tüm Hristiyan dogmalarının temelini oluşturmuş ve geleneksel Hristiyan düşüncesi de İsa'nın uluhiyeti ve Mesihliği üzerine bina edilmiştir. Bu düşünce, Katolik inancı için geçerli olduğu kadar, Protestan inancı için de geçerlidir.

Pavlus kurtuluş tarihini iki aşamalı olarak görmektedir. *Birincisi*, Mesih'e kadar olan Eski Ahit dönemidir. *İkincisi*, İsa Mesih'in çarmıhta ölmesinden sonraki dönemdir. Pavlus'un İsa Mesih değerlendirmelerindeki çarmıh, ya da haç olayı, basit bir tarihsel hadise değildir; o bir başlangıç noktasıdır [I. Kor. 1:17-18; 2:2,8; Gal. 6:14; Rom. 6:6]. Pavlus'un Mektupları'nda haç ve haça gerilme gibi ifadeler tam on sekiz defa geçmektedir. Gerek haç gerekse haça gerilen Mesih, yaşanan tüm zamanlara etki etmekle insanlığın kurtuluş tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Haç, Pavlus'la birlikte kurtuluşun sembolü haline gelmiştir. Tanrı Mesih'in haçında dünyanın yargılanmasını ilan etmiş ve böylelikle Mesih'te kurtuluş yolunu açmıştır³²⁵.

³²² V.H. H. Green, *Renaissance and Reformation*, Edward Arnold (publishers) Ltd., London-1914, s.127.

³²³ Bernard M. G. Reardon, *Liberal Protestantism*, Stanford University Pres, California, s. 82.

³²⁴ Reardon, s. 82.

³²⁵ Gündüz, *Pavlus*, 89.

Hristiyan teolojisine göre, Mesih bu kurtarma işini³²⁶, beşer tabiatıyla gerçekleştirmiştir. Kelam, insanlardan biri olarak bize kadar inmiş bizim tabiatımızı almış ve mutsuzluğumuzu paylaşmıştır. Hatamızın, kusurumuzun sonuçlarını en iyi şekilde yüklenebilmek için bizimle tek vücut olmuştur. Kelam, ete kemiğe bürünerek bir insan varlığının tüm aşamalarından geçip kusursuz bir yaşamın örneğini sunarak bizlere kurtuluş yolunu açmıştır³²⁷. Dolayısıyla, sadece O'nda kurtulabilir ve sadece O'nda hatamızı telafi edebiliriz.

Luther 1535'de Galatyalılar üzerine yaptığı yorum süresince Tanrı'nın nasıl bilinebileceği konusuyla ilgilenmiştir. Luther'e göre Tanrı, Mesih aracılığı ile olanı hariç, hiçbir şekilde tam olarak tanınmayı istemez (John 1:18). Tanrı tüm vaatlerini Mesih üzerinde gerçekleştirdiğinden dolayı o yalnızca bir vasıta, hayattır ve kendisinde Tanrı'yı ve iradesini gördüğümüz bir aynadır. Tanrı, bize olan lütfunu ve iyiliğini Mesih aracılığı ile bildirir. Luther Pavlus'un izini sürerek, Mesih aracılığıyla Tanrı'nın kızgın bir efendi ve yargıç olmadığını, fakat bizi kutsayan merhametli nazik bir baba olduğunu gördüğümüzü söylemektedir. Luther aynı şekilde Tanrı'nın bizi Mesih aracılığıyla, Yasa-günah-ölüm üçgeninden ve her türlü kötülükten koruduğunu ve bize sonsuz hayat ve doğruluk verdiğini belirtmektedir.

Luther'e göre, tüm insanlar, doğal olarak, Tanrı'nın varlığı konusunda genel bir fikre sahiptirler; çünkü Tanrı, belli bir dereceye kadar, insanlara bilinir [Rom. 1:19-20].

³²⁶ Reformcu Calvin, Mesih'in kurtarış işini bazı aşamalara ayırmıştır, biz onlardan önemli gördüklerimizi özetleyerek buraya alacağız: **Barıştırma**: Mesih, kefaretiyle günahkar insanları Tanrı ile barıştırmıştır. **İtaat**: Rom. 5: 19 itaat konusunu çok veciz bir ifadeyle özetlemektedir: "Bir adamın (Adem) itaatsizliği yüzünden bir çok insan günahkar kılındığı gibi, yine bir adamın (Mesih) itaati ile bir çok insan doğru kılınacaktır." **Lanetlenme**: Çarmıh Tanrı'nın gözünde lanetliydi (Tensiye 21: 23). Çarmıh günahların bizden ona aktarılmasının sembolü olmuştur (Gal. 3: 13-14). **Ölüm**: Günah yüzünden ölümün gücü altındaydık. "Yaşamları boyunca ölüm korkusu yüzünden köle olmuş insanların hepsini özgür kılmak için" ölümü tattı (İbraniler 2: 14-15), (İbraniler 2:29). **Gömülme**: Buradaki sembol, eski günah yaşantısından bizlerin de ölüp gömülebileceğimizdir. **Diriliş**: Mesih'in yukarıda sayılanlarla yaptığı hizmet eğer dirilmeseydi faydasız olacaktı. Onun yenilenmiş hayatı ölümü yendiğini gösterir ve bunun sonucu olarak bizler de buna iman aracılığıyla kendimiz için ölüm üzerine galip gelmeyi bekleyebiliriz. Yaşamımızın yenilenmesinin onun dirilişine bağlı olduğu gerçeği, Rom. 6: 4-5'te ve Koloseliler 3: 1-3'te ifade edilmiştir (1. Kor. 15:20). **Göğe yükseliş**: (Efesliler 4: 10). **Taçlandırılma**: Mesih cennete bizim doğamızla girdiğinden, biz de onunla birlikte Tanrı ile beraber olabiliriz. **İkinci Geliş**: Son günde gökten incek ve tüm insanlar onun tanrılığının ihtişamını göreceklerdir. **Yargılama**. Calvin, kurtuluşumuzun her aşamasının Mesih tarafından uygulandığını belirtmektedir [Bkz. John Calvin, *Kutsal Kitap Hristiyanlığı*, Kaya Basın Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., İstanbul-1999, s. 78].

³²⁷ Sproul, s. 58.

Tamamen bilinmemesi, Luther'e göre, onun herkese görünmeyen, özel bir yapısının varlığını göstermektedir. Luther'e göre, geçmişteki ve şu andaki tüm uluslarda görülen kültler ve dinler, tüm insanların genel Tanrı bilgisine sahip olduğunun tam bir kanıtıdır. Tanrı hakkında genel ve özel, iki bilgi alanı olduğunu söyleyen Luther'e göre, Tanrı vardır, yeri ve göğü yaratmıştır, o adildir, kötülerini cezalandırır gibi genel bilgilere tüm insanlar sahiptir. Bu tür bilgiler Tanrı'nın ortaya koyduğu işlerde o kadar açıktır ki, hiç kimse cehaletlerini mazeret olarak gösteremez. Luther, Tanrı'nın insanlar hakkında ne düşündüğünü, onları günahattan kurtarmak ve korumak için ne vermek ve ne yapmak istediğini herkesin bilmediğini ifade ederek bu alanın özel bilgi alanı olduğunu söylemiştir. Luther, gerçek Tanrı bilgisinin bu ikinci tür bilgiler olduğunu da belirtmiştir³²⁸.

Gürüldüğü üzere, Luther'in kurtuluş anlayışına baktığımızda Pavlus'tan etkilendiğini görmekteyiz. Luther, kurtuluş için imanın gerekli ve yeterli olduğunu, amellere gerek olmadığını belirterek Pavlus'u takip etmiştir. Luther, salih ameller konusunda, iyi ağacın ancak iyi meyveler verebileceğini belirterek hakiki imanın salih amelleri doğuracağını söylemiştir. Kurtuluştaki amelleri dışarıda bırakan Luther'e göre, iman edilmesi gereken *sadece Kutsal Kitap*'tır. Kilise'nin ve Geleneğin yanılmaz bir otorite olduğuna iman etmek, Tanrı'ya eş koşmaktır. İman ettiğimiz Kutsal Kitap hem Eski Ahit'i hem de Yeni Ahit'i içerir, ancak Kutsal Kitab'ın Eski Ahit kısmı negatif yönlü bir iman nesnesidir ve İsa Mesih gelene kadar geçerli olmuştur. Yani bizim asıl kurtuluşumuzu sağlayacak olan Yeni Ahit'teki Tanrı Müjdesidir.

³²⁸ Commentary on Galatians; in D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe, Vol. 40 (Weimar: Böhlau, 1911), 602.18-603.13;607.19-609.14. Aktaran, Alister E. McGrath, Ed., *The Christian Theology Reader*, Oxford, 1996, s. 55.

SONUÇ

Hristiyanlık, mensuplarının sayısı itibari ile, günümüzün en büyük dini olmasının yanı sıra Batı medeniyetini şekillendiren en temel unsurdur. Dolayısıyla, hem İbrahimi geleneğin bir parçası olarak, hem de coğrafi olarak Hristiyan Batı dünyası ile yakın temas içinde bulunan Müslümanlar için, bu dini tanımak bir mecburiyet haline gelmiştir. Ancak Türkiye’de Hristiyanlık üzerine yapılmış akademik çalışmalara baktığımız zaman, bu alandaki çalışmaların sayıca yetersiz olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu sebeple, yüksek lisans tez çalışmamızı, Hristiyanlığın üç temel kırılma noktalarından biri ve günümüz Batı dünyasının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Protestanlığın kurucusu Martin Luther’in kurtuluş doktrini üzerine yapmaya karar verdik. Bunu yaparken temel amacımız, Türkiye’deki Hristiyan literatürüne sadece bir eser kazandırmak değildi; aynı zamanda, Ortaçağ’dan Yeni Çağ’a çok önemli bir kırılma noktası olan Protestanlığın günümüze etkilerini de anlamaya çalışmak olmuştur. Biz bu amacı, Lutheran teolojinin, dolayısıyla Protestanlığın temel kavramlarından biri olan ‘kurtuluş’un hangi şartlarda ortaya çıktığını ve etkilerinin neler olduğunu inceleyerek gerçekleştirmeye çalıştık.

Kurtuluş, her ne kadar teolojik bir kavram olsa da, sadece teolojik bir zeminden değil; aynı zamanda, siyasi bir zeminden de etkilenmiştir. Reform tarihine baktığımızda bunu rahatlıkla görebiliriz. Protestanlığın temel sloganı haline gelen ‘Kutsal Kitap Hristiyanlığı’, Kilise uygulamalarından rahatsız olanların Kilise ve Geleneğin otoritelerine karşı oluşturduğu bir tepki anlayışıdır. Endüljans uygulamasının dejenere olması üzerine, Luther’in 95 Maddelik Tez’ini Wittenberg Kilisesi’nin kapısına asarak buna karşı çıkmasıyla başlayan Reform süreci, sadece o zamandan itibaren başlayan bir süreç değildir. Ortaçağ insanı Kilise’nin başına buyrukluğundan, aşırı mal edinmesinden, halktan çok fazla vergi toplamasından ve Papaların kendi istekleri doğrultusunda hüküm vazetmelerinden v.s. artık bıkmıştı. Luther’in bu çıkışı Kilise’den memnun olmayan bu insanları cesaretlendirmiş ve Reform sürecini ateşlemiştir.

Luther'in hayatına baktığımızda, sonraki reformcu kişiliğini, önceki hayatında görebiliyormuyuz? Bu soruyu net bir şekilde cevaplamak zordur. Çünkü Luther, manastıra girmesine kadar iyi bir Katolik olarak bilinmektedir. Her ne kadar, zihninde Tanrı'ya dair bazı şüphelerin olduğu muhakkaksa da bu şüphelerden hiç birisinin, onu ileride bir reformcu yapacağı düşünülmemiştir. Peki ne oldu da Luther bir reformcu oldu? Luther'in birdenbire reformcu olmadında şüphe yok; o, uzun bir süreç içinde reformcu olmuştur. Bu sürecin, evinde aldığı katı Ortaçağ eğitim ve terbiyesi ile başladığı söylenebilir. Ortaçağ eğitim kurumlarında aldığı skolastik eğitimin onu tatmin edemeyişi bu süreci hızlandırmıştır. Yaşadığı Kutsal Kitap merkezli kişisel deneyimi (Evanjelik Tecrübe) onu teolojik anlamda Katolik Kilisesi'nden tamamen koparmış; Kilise'nin endüljans uygulaması üzerine 95 Maddelik Tez'ini Wittenberg Şato Kilisesi'nin kapısına asması ve bunun sonucu gelişen olaylar ile pratik anlamda da Kilise'den tamamen kopmuştur. Bundan sonra Luther, tüm teolojisini keşfinden sonra ulaştığı bu yeni anlayışı merkez alarak oluşturmuştur. Ancak onun sistematik bir teolog olmamasının, teolojisini bir bütünlük içerisinde değil de, olayların akışına göre oluşturmasına neden olduğu unutulmamalıdır.

Luther'in teolojisinin temelinde Kutsal Kitap, lütuf ve iman kavramları vardır. Luther'in kurtuluş anlayışı, bu kavramlara verdiği (ya da yüklediği) anlamlardan oluşmakta ve bu anlamlar da Katolik Kilisesi'ne yaptığı eleştiriler üzerinde yükselmektedir. Luther, kurtuluş anlayışını oluşturan bu üç kavramın içini 'doğruluk' (righteousness) kelimesine yüklediği anlamla doldurmuştur.

Luther bu doğruluk kelimesine 'Tanrı'nın sahip olduğu doğruluk' anlamını verirken; Katolik Kilisesi de, 'kişinin kendi sahip olduğu doğruluk' anlamını vermekteydi. İşte, Luther'in Katolik inancıyla ipleri kopardığı nokta tam burasıdır. Luther'e göre kişinin, doğruluğa, yani kurtuluşa, erişebilmesi için yaptığı hayırlı amelleri hiçbir işe yaramayacağı gibi, kurtuluşa onlara güvenmesi de onu şirke götürmektedir. Çünkü İsa Mesih, bizim günahlarımıza kefarete olarak kendini feda etmiş ve yapılabilecek en hayırlı ameli yapmıştır. Bundan sonra, insanların yapacağı tüm hayır ameller, İsa Mesih'in bu ameli karışısında sönük kalacağından, artık onların her hangi bir hayırlı amel yapmalarına gerek kalmamıştır; onlardan istenen, sadece Mesih'in bu kefarete

işine sonsuz güvendir. İşte Luther, bu şekilde ortaya çıkan güveni, “kurtarıcı iman” olarak adlandırmaktadır. Katolik Kilisesi ise, İsa’nın kefareti işine iman etmeyi kurtuluş için gerekli görmekte birlikte, yeterli görmemektedir. Katolik Kilisesi’ne göre kişi, bu imanını salih amellerle desteklemedikçe kurtuluşa erişemez.

Pavlus ve Augustinus’tan gelen, Mesih’in kefareti eyleminin kurtarıcılığına iman üzerine bina edilen Hristiyan kurtuluş teolojisi, tüm Hristiyan kabullerinin temelini oluşturmaktadır. Bu önkabül, hem Protestan hem de Katolik Hristiyan inanç anlayışı için geçerlidir.

Luther’e göre Mesih’in kefareti işine iman, Yeni Ahit’e (Müjde’ye) iman ile tecessüm eder. Dolayısıyla Luther’e göre imanın nesnesi, Kutsal Kitap’tır. Bu konuda (imanın nesnesinin Kutsal Kitap olması konusunda) Luther ve Katolik Kilisesi aynı düşünmekteydiler. Ayrıştıkları nokta ise, Kutsal Kitap’ı kimin yorumlayabileceği meselesiydi. Zira Katolik Kilisesi, yorumun sadece kendisine ait olduğunu söyleyerek aslında Kutsal Kitap’tan daha üstün bir otorite konumunda olduğunu ima etmekteydi. Zira halk, Kutsal Kitap’ın Latince’si ile bu dili bilen halkın (çoğu bilmiyordu) kullandığı Latince’nin birbirinden farklı olmasından ve Kutsal Kitap’ın yerel dillere çevrilmesinin tabii derecesinde yasak olmasından dolayı, Kutsal Kitap’ı anlama noktasında Kilise’ye muhatftı. Kilise ise bu noktada, doğrudan Kutsal Kitap’ın ne demek istediğinden çok, kendi isteklerini Kutsal Kitap ağızıyla dikte ettirmekteydi.

Luther’in Kutsal Kitap konusundaki yorum yetkisini, Kilise’den alıp bireyin kendisine vermesi, Protestanlığın din anlayışının ‘kurum’ merkezli olmasından ziyade ‘birey’ merkezli olmasına yol açmıştır. Yorumda bireyi merkez alan bu düşünce, aynı zamanda bireyin yorum yapma yeteneğini sağlayan aklı da ön plana çıkarmıştır. Böylece Kilise’nin geleneksel kurtuluş anlayışı yön değiştirmiştir.

Luther ve Protestanlık kurtuluştaki imanın yanında amellere yer vermemişler, ancak iyi amelleri tamamen de yadsımamışlardır. Onlar, sadece kurtuluştaki amellere güvenilmemesi gerektiğini ifade ederek, amelleri imanın doğal bir sonucu olarak görmüşlerdir. Luther’in ve Protestanlığın, amelleri imanın yanında ikinci plana itmesi

halkın bireyselliğinin güçlenmesine ve dünyevi yaşamı daha fazla önemsemelerine neden olmuştur.

Son olarak, 16. yüzyıl Reform'unun başlatıcısı Martin Luther'in, Protestanlığın olduğu kadar Batı medeniyetinin de kurucularından olduğu söylenebilir. Onun bu süreçte ortaya koyduğu eylemler ve eserler, sadece Hristiyanlığın üç temel inanç merkezinden birini oluşturmakla kalmamış; aynı zamanda modern sosyal, ekonomik ve politik düşüncenin tohumlarını da atmıştır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AYDIN, Fuat'ın yanımlanmamış "Kurtuluş Doktrini-Soterioloji" adlı çalışması.

BROWN, Robert McAfee, The Spirit of Protestantism, Oxford University Press, New York-1965.

CAIRNS, Earle E., Christianity Through The Centuries, Zondervan publishing House, Michigan.

CHADWICK, Owen, The Reformation, Penguin Boks, London-1990.

DEMİRCİ, Kürşat, Yahudilik ve Dini Çoğulculuk, Ayışığı Kitapları, İstanbul-2000.

DILLENBERGER, John (ed.), Martin Luther-Selections From His Writings, Anchor Books-Doubleday and Company, Inc. New York-1961.

ELTON, G.R., Reformation Europe 1517-1559, 5.b: Fontana Library, London-1965.

ENNS, Paul, The Moody Handbook of Theology, Moody Pres, Chicago-1989.

GREEN, V.H., Renaissance and Reformation, Edward Arnold (publishers) Ltd., London-1914.

GÜNDÜZ, Şinasi, Pavlus, Ankara Okulu Yay., Ankara-2001.

İNCİL, Müjde Yayınları, İstanbul-2000.

KALVIN, John, Kutsal Kitap Hristiyanlığı, Kaya Basın Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti. İstanbul-1999.

KİTAB-I MUKADDES, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul-1996.

LAU, Franz, Luther, Çev., İhsan Sarı, Ege Üniversitesi Yay., İzmir-1992.

McGRATH, Alister E., Ed, The Christian Teology Reader, Oxford-1996.

McNEILL, William H., Dünya Tarihi, Çev., Alaeddin Şenel, 4. baskı: İmge Kitabevi, Ankara-1998.

MICHEL, Thomas, Hristiyan Tanrıbilimine Giriş-Dinler Tarihine Katkı, Orhan Basımevi, İstanbul-1992.

NUSS, P. Xavier, Hakkı Demirel (der.), Hristiyan Öğretisi, Müjde Yay., İstanbul-1994.

OLGUN, Hakan, Luther ve Reformu, 1. baskı: Fecr Yay., Ankara-2001.

ÖKTEN, Kaan H., Hristiyanlık'ta İnancın Yenilenmesi, 1. b.: Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul-2000.

REARDON, Bernard M. G., Ed. Liberal Protestantism, Stanford University Pres, California,

RENWICK, A.M. and A.M. Harman, The Story of The Church, Inter-Varsity Pres, Leicester-1996.

SORMUNEN, Eion, Martin Luther, Zafer Matbaası, İstanbul-1984.

VEIT, Valentin, The German People, 4. ed.: Alfred A. Knopf Inc., New York-1952.

YILDIRIM, Suat, Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık, D.İ.B. Yay., Ankara-1988.

ANSİKLOPEDİLER

CEVİZCİ, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, 3.b.: Paradigma Yayınları, İstanbul-1999.

CLEMENTHS, Keith, “Sola Scripture”, New Dictionary of Christian Theology, Ed. Alan Richardson and John Bowden, Scm Pres Ltd, London-1996.

COLLINS, Gerald O’, “Magisterium”, New Dictionary of Christian Theology, Ed. Alan Richardson and John Bowden, Scm Pres Ltd, London-1996.

E.G.R., “Luther, Martin”, Encyclopedia Britannica-Macro Media. Encyclopedia Britannica Inc., Chicago-1979.

E.L “Justification”, The New Black’s Bible Dictionary, Ed. Madeleine S. & J. Lane Miller, 8. edition, Harper & Row. Publisher, USA.

GERRİS, B.A. “Faith”, New Dictionary of Christian Theology, Ed. Alan Richardson and John Bowden, Scm Pres Ltd, London-1996.

GÜNDÜZ, Şinasi, “Vulgate”, Din ve İnanç Sözlüğü, 1.baskı: Vadi Yay., Ankara-1998.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, “Kurtuluş”, Felsefe Ansiklopedisi, Cilt: 3, Remzi Kitabevi, İstanbul-1993.

HARMAN, Ömer Faruk, “Endüljans”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt XI, T.D.V. Yay., İstanbul-1995.

HİLLERBRAND, Hans J. “Reformation”, Encyclopedia Religion, Ed. Eliade, Encyclopedia Religion, V. IX, Macmillian Publishing Company, New York, 1987.

- _____, "Luther, Martin", Encyclopedia Religion, Ed. Eliade,
Encyclopedia Religion, V. IX, Macmillian Publishing Company, New York-
1987.
- J. A.**, "Luther, Martin", New Dictionary of Theology, Ed. Sinclair B. Ferguson and
David F. Wright, Inter-Varsity Pres, Leicester-1996.
- "Justification"**, New Dictionary of Christian Teology, Ed. Alan Richardson and John
Bowden, Scm Pres Ltd, London-1996.
- KLINGER, Elmar**, "Purgatory", Encyclopedia of Theology, Ed. Karl Rahner, Burns
& Oates Inc, Germany-1993.
- LORTZ , Joseph**, "Reformation", Encyclopedia of Theology, Ed. Karl Rahner, Burns
& Oates Inc, Germany, 1993.
- MAÏSCH, Ingrid** "Salvation-Biblical Concept", Encyclopedia of Theology, Ed. Karl
Rahner, Burns & Oates Inc, Germany-1993.
- McNeill, J. T.**, "Luther Martin", New Dictionary of Christian Teology, Ed. Alan
Richardson and John Bowden, Scm Pres Ltd, London-1996.
- RAHNER, Karl** "Protestantism", Encyclopedia of Theology, Ed. Karl Rahner, Burns
& Oates Inc, Germany-1993.
- R.D.P.** "Lutheranism", New Dictionary of Theology, Ed. Sinclair B. Ferguson and
David F. Wright, Inter-Varsity Pres, Leicester-1996.
- Webster's New Universal Unbridged Dictionary**, Barnes and Noble Boks, New
York-1994.
- "Willam of Ockham"**, The Oxford Dictionary of The World,

W. O. C., “Protestantism”, Encyclopedia Britannica.-Macro Media, XI, Encyclopedia Britannica Inc., Chicago-1979.

HAGEMANN, Ludwig, Martin Luther ve İslam Anlayışı, Çev. Kuthan Kahramantürk, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir-2000

SIMON, G. , “Luther’s Attitude Toward İslam”, The Moslem Word, XXI, New York-1931.

WOLF, C. Umhau, “Luther and Mohammedanism”, The Moslem Word, XXXI, New York-1941.

EKLER

EK-A

DOKSAN BEŞ TEZ

1. Rabbimiz ve Efendimiz İsa-Masih "tövbe edin" dediğinde, inananların tüm yaşamının bir pişmanlık eylemi olmasını kastetmiştir.
2. Mesih'in bu sözünden, rahiplerin yönettiği günah itirafı ve günah bağışlama sakramenti anlaşılmamalıdır.
3. Mesih sadece içten gelen pişmanlığı kastetmiyor. Çünkü iç pişmanlık, bedenin çektiği çeşitli çile işaretlerini dışa vurmadıkça faydasızdır.
4. Bundan dolayı, kişi kendisinden nefret ettiği sürece (bu gerçek ruhi pişmanlıktır) günahın cezası devam eder; ta ki Tanrı'nın Göksel Egemenliği'ne girilinceye dek.
5. Papa'nın kendi kararıyla verdiği ya da kilise hukukuna göre verilenlerin dışında, hiçbir cezayı bağışlama gücü ve iradesi yoktur.
6. Papa, günah bağışlayamaz; sadece Tanrı tarafından bağışlanan günahları ilan ve teyit edebili; ya da en fazla, kendi takdirine bırakılmış durumlarda bağışlama yapabilir. Bu durumların dışında diğer günahları bağışlayamaz.
7. Tanrı, Mesih'in vekili olan rahibin huzurunda gönülden itaati sağlamadıkça hiç kimsenin günahını affetmez.
8. Tövbe kuralları ölümlere değil, sadece yaşayanlara uygulanır.
9. Bundan dolayı, Papa'nın şahsında faaliyet gösteren Kutsal Ruh, ölüm gibi zorunlu durumlarda Papalık kurallarını uygulatmayarak bize merhamet ihsan eder.
10. Kilise kurallarının araftaki ölümlere uygulanması, cehaletten kaynaklanan yanlış bir davranıştır.
11. Kilise hukukuna uygun olarak verilen cezaların değiştirilmesi ve araftaki ölümlere uygulanmasının, papazlar uykudayken gerçekleştiği görülmektedir.
12. Kilise hukukuna ait cezalar, eskiden, gerçek pişmanlığın bir göstergesi olarak, bağışlanmanın sonrasında değil öncesinde uygulanırdı.
13. Ölüm, kilisenin verdiği cezaları ortadan kaldırır ve ölümler kilise kurallarından sorumlu değildir.

14. Ölen kişinin yeteri kadar dini kurallara uymaması ve ondaki sevgi eksikliği, zorunlu olarak bir endişeye neden olur, ki en büyük endişe de budur.
15. araf acısını oluşturmak için, Bu endişe ya da korku, (ismi önemli değil), kendi başına yeterlidir; çünkü o, umutsuzluk dehşetine çok yakındır.
16. Cehennem ve araf ile cennet arasındaki fark ümitsizlik ve belirsizlik ile güven arasındaki fark gibidir.
17. Gerçekte, araftaki ruhların azapları azaltılmalı ve aynı oranda merhamet artırılmalıdır.
18. Hiç bir delil ya da herhangi bir kutsal metin, ruhların faziletten yoksun olduğunu veya lütfâ ulaşamayacağını ortaya koymamıştır.
19. Bununla birlikte, biz tamamen emin olsak bile, o ruhların kurtuluşlarının sağlandığı ve bunun kesin olduğu ispatlanamaz.
20. Papanın cezaları kaldırabilme yetkisi, her türlü cezayı kaldırabileceği anlamına gelmez; Papa, sadece kendi verdiği cezaları kaldırabilir.
21. Bundan dolayı, endüljans vaazını yapanlar, bir kimsenin papanın endüljansı aracılığıyla her türlü cezadan kurtulduğunu ileri sürdüklerinde yanılmaktadır.
22. Zira Papa, kişilerin kilise hukuku tarafından bu hayatta çekmekle yükümlü tutuldukları hiçbir cezayı arafta kaldıramaz.
23. Bir kimsenin cezalarının tümüyle bağışlanması söz konusu olacaksa, bu gibi kimselerin en mükemmel kimseler olmaları gerekir ki, böyleleri çok azdır.
24. Dolayısıyla, insanların büyük çoğunluğu, bol keseden dağıtılan cezalardan kurtarılmâ vaadleriyle, ayırım yapılmadan aldatılmaktadır.
25. Genel olarak Papanın kontrolünde olan araf yetkisi, kendi bölgelerindeki piskoposlar ve papazlar tarafından özel olarak kullanılmaktadır.
26. Papa, araftaki ruhlara pekala af ihsan edebilir. Fakat bunu, Egemenliğin Anahtarları adına değil, -ki onun böyle bir yetkisi de yoktur- tamamen o ruhlar adına aracılık yapmak suretiyle gerçekleştirebilir.
27. Para toplama kutusuna atılan paranın çınlamasıyla ruhun araftan kurtarılacağına iddia edildiği vaazın dini bir hükmü yoktur.
28. Para sesinin hırs ve tamahı arttırdığında şüphe yoktur; ancak kilisenin af konusunda aracılık teklif etmesi, her şeyin Tanrı'nın iradesine bağlı olduğu gerçeğini değiştirmez.

29. Aziz Severinus ve Aziz Paschal'ın da dediği gibi, araftaki bütün ruhların bu şekilde kurtulmayı dileyip dilemediğini kim bilebilir?
30. Hiç kimse, kesin bağışlanmayı hak edecek derecede kendi pişmanlığından emin olamaz.
31. Endüljansları samimiyetle satın alan kişiye hakiki bir tövbekar kadar az rastlanır, yani böylesi çok azdır.
32. Endüljans belgelerinin kurtarıcılığına inanan herkes, bu fikri kendisine öğretenlerle birlikte, sonsuza kadar lanetlenecektir.
33. Biz, endüljansların saygıya layık, ilahi bir lütuf ve kişiyi Tanrı ile uzlaştıran bir hediye olduğunu söyleyenlere karşı çok dikkatli olmalıyız.
34. Bu bağışlama ihsanları, sadece insanlar tarafından tesis edilen huzura kavuşturucu pişmanlık sakramentinde uygulanabilir.
35. Endüljans belgeleri satan alan kişilerin, kurtuluş için günahlarından tövbe etmeye ihtiyaçları olmadığını vaazetmek yada bunu öğretmek Hristiyan doktrinine uygun değildir.
36. Samimi bir şekilde tövbe eden her Hristiyan, endüljans belgesi satın almadan da günah ve cezalarından tamamen bağışlanma hakkına sahip olur.
37. Hayatta ya da ölmüş her Hristiyan, endüljans belgesi almadan da Tanrı'nın bir ihsanı olan İsa ve kilisenin lütfuna mazhar olabilir.
38. Buna rağmen, Papanın affetmesi hiçbir şekilde küçümsenmemelidir, zira Papa'nın bu affi, yukarıda söylendiği gibi, kutsal affi ilan eder.
39. Yapılan vaazlarda endüljanslardaki büyük bağışları övmek, aynı zamanda, bir fazilet olarak gerçek pişmanlığı övmek, en bilge teologlar için bile oldukça zordur.
40. Gerçek tövbekar, işlediği günahın cezasını kendisi araştırır ve onu gönülden kabul eder. Halbuki bir yığın endüljans, insanların kalplerini katılaştırmakta ve onları günahlarının cezalarını çekmekten uzaklaştırmaktadır.
41. Papa'nın bağışlamaları daha dikkatle anlatılmalıdır. Çünkü halk onları diğer bağışlama türlerinden daha önemli sanabilir.
42. Diğer hayır işlerine benzetilerek endüljans satın alınmasının Papa'nın da niyeti olmadığı Hristiyanlara öğretilmelidir.
43. Hristiyanlara, fakire karşılıksız vermenin veya ihtiyaç sahibine borç vermenin, endüljans belgesi satın almaktan daha faziletli bir davranış olduğu öğretilmelidir.

44. Çünkü, gönülden yapılan işler sayesinde sevgi gelişir ve kişi iyi bir insan olmaya başlar; oysa, endüljans sayesinde kişi, iyi bir insan olmaz; fakat, sadece belirlenmiş cezalardan kaçır.
45. Hıristiyanlara, ihtiyaç sahibi bir insan gördükleri halde yardım etmeden geçtiklerinde, paralarını endüljans belgelerine verseler dahi papanın affından hiçbir fayda sağlayamadıkları ve Tanrı'nın öfkesine uğrayacakları öğretilmelidir.
46. Hıristiyanlara, aileleri için gerekli olan paralarını (ihtiyaçlarından daha fazlasına sahip olmadıkları müddetçe) muhafaza etmeleri gerektiği ve onları, hiç hiçbir şekilde, endüljanslara harcayarak israf etmemeleri öğretilmelidir.
47. Hıristiyanlara, endüljans belgesi satın almalarının bir yükümlülük değil, bir tercihe dayandığı öğretilmelidir.
48. Hıristiyanlara, Papanın kendi adına, paradan daha fazla samimi duaya istekli olduğu öğretilmelidir.
49. Hıristiyanlara, kişinin kurtuluş için Papa endüljanslarına onlara bel bağlamadığı takdirde faydalı olabileceği; fakat kişinin onlar sebebiyle Tanrı korkusunu kaybetmesi durumunda ise çok zararlı olacağı öğretilmelidir.
50. Hıristiyanlara, endüljans vaizlerinin para sızdırdıklarını papanın öğrenmesi durumunda, Aziz Peter Kilisesi'nin, cemaatin deri, et ve kemikleriyle inşa edilmektense yıkılıp yok olmasını tercih edeceği öğretilmelidir.
51. Hıristiyanlara, ihtiyaç halinde, Papanın, Aziz Peter Kilisesi'ni satmaya ve hatta, bizzat kendi parasını af tüccarlarının kendilerinden para sızdırdığı kişilere vermeye gönüllü olacağı öğretilmelidir.
52. Papa ya da herhangi bir rahipin, endüljans belgelerinin geçerliliği konusunda kişisel güvence verseler dahi, onlar ile kurtuluşa bel bağlamak boşunadır.
53. Bazı kiliselerde endüljansların vaazı ihtimaline karşılık, Tanrı Kelamı'nın vaazını yasaklayan kişiler, Mesih ve Papa düşmanlarıdır.
54. Aynı vaazda, endüljansa Tanrı Sözü kadar veya daha fazla süre tanındığında, Tanrı Sözü incinir.
55. Papa, küçük bir mesele olan endüljans aracılığıyla bağışlamanın, bir tek çan, tören ve ayinle ilan edilmesine karşın, daha önemli bir konu olan İncil'in, yüz tane çan, tören ve ayinler eşliğinde vaaz edilmesi gereğini kabul etmelidir.

56. Papanın endüljans dağıttığı kilise hazineleri, Mesih halkı arasında ne yeterince konuşulmakta ne de bilinmektedir.
57. En azından onların fani hazineler olmadığı kesindir. Zira onlar dağıtılmamakta, fakat endüljans tüccarları tarafından sadece toplanmaktadır.
58. Bunlar Mesih'in ve azizlerin faziletleri de değildir. Çünkü bu faziletler, Papa haricinde bile, sürekli, insanın derûnunda rahmeti; zahirinde ise haç, ölüm ve cehennemi işler.
59. Aziz Lawrance'in, fakirlerin kilisenin hazineleri olduğu sözü, o dönemin geleneğine uygun olarak söylenmiş bir sözdür.
60. Biz, kilise hazinelerinin kilisenin anahtarları olduğunu ve Mesih'in rahmetiyle bahşedildiğini söyleme konusunda düşünmeden konuşamayız.
61. Cezaların azaltılması ve belli durumların affedilmesi için yalnız Papanın yetkisinin yeterli olduğu açıktır.
62. Kilisenin gerçek hazinesi, Tanrı lütfunun ve şânının Kutsal Müjdesi'dir (İncil).
63. Ancak bu hazine, birinciyi sonuncu yaptığından, haklı olarak en çok nefret edilendir.
64. Diğer taraftan, endüljans hazineleri, sonuncuyu birinci yaptığından, en çok kabul görendir.
65. Böylece İncil hazineleri, önceden beri varlıklı insanları avlamak için birer tuzak olarak kullanıldı.
66. Endüljans hazineleri, günümüzde ise, yine insanların servetini ele geçirmek için onların kurdukları tuzaklardır.
67. Endüljansları anlatanların ifadesine bakılırsa o, en yüce rahmettir. Ancak bu “en yücelik” onların gelir getirici olması yönündedir.
68. Gerçekte onlar, Tanrı'nın lütfu ve Mesih'in Haç'ta gösterdiği merhametle kıyaslanamazlar bile.
69. Piskopos ve papazlar, apostolik bağışlama görevlerini, tam bir saygı çerçevesinde yerine getirmekle yükümlüdürler.
70. Fakat onlar, Papanın verdiği görev yerine kendi hayal ürünlerini anlatmadıklarından emin olmak için daha fazla dikkatli olmak zorundadırlar.
71. Her kim apostolik affın hakikatine karşı konuşursa, o, artık dinden uzak ve mel'un olsun.

72. Fakat sefahat düşkünlerine ve af tüccarlarının haksız vaazlarına karşı mücadele edenler ise kutsansın.
73. Diğer taraftan Papa, haklı olarak, af ticaretinde hile yapanları Hristiyan cemaatinin dışına itmektedir.
74. Oysa, endüljans bahanesiyle kutsal sevgi ve hakikate karşı hile yapmaya yeltenenleri, Hristiyan cemaatinin dışına çıkarması ona daha çok yakışırdı.
75. Papa endüljanslarının, Tanrı'nın annesine hürmetsizlik etmiş bir kişiyi bile affedebilecek güçte olduğuna inanmak çılgınca bir hezeyandır.
76. Aksine, biz diyoruz ki, Papanın endüljansları, suçlar konusunda affolunabilir günahların en küçüğünü dahi affedemez.
77. Aziz Petrus papa olsaydı, o bile daha fazla merhamet bahsedemezdi demek, Aziz Petrus ve papaya karşı bir küfürdür.
78. Buna karşı biz diyoruz ki, Aziz Petrus ve her hangi bir papa, her ne olursa olsun, daha büyük lütuflara, yani İncil'e, ruhsal güçlere ve Korintliler 1(12:18)' de sözü edilen diğerlerine sahiptirler.
79. Papa ordularının taşıdığı haç işaretinin, Mesih'in üzerinde öldüğü haça eşit değerde olduğunu söylemek küfürdür.
80. Böyle bir öğretinin halka anlatılmasına imkan veren piskoposlar, papazlar ve din bilginleri bunun hesabını vermek zorunda kalacaklardır.
81. Sefahat düşkünü bu af taraftarlığı, iftiraya, en azından din dışından gelen kurnazca sorulara karşı, bilginlerin dahi Papanın onurunu müdafaa edebilmelerini zorlaştırmaktadır.
82. Onlar şunu soruyorlar: Papa fani ve önemsiz bir iş olan St. Peter Kilisesi'nin inşa edilmesi için verilen para karşılığı sayısız ruhları kurtardığı halde, o niçin, en hayırlı iş olan ve ruhların da büyük ihtiyaç duyduğu kutsal bir hayır uğruna arafı boşaltmamıştır.
83. Niçin ölümler için sürekli törenler ve ölüm yıldönümleri yapılmaktadır ve madem ki, kurtulan ruhlar için dua etmek usulsüzdür, niçin papa, ölümler adına kendisine takdim edilen bağışları geri iade etmez veya muzdarip oldukları sıkıntıları kaldırmaz?
84. Elbette, bir dinsizin, bir Tanrı düşmanının para ödemek suretiyle kurtuluşa ermesine izin verilirken; sevgi hatırına ve kurtulma ihtiyacı sebebiyle mümin bir

kimsenin, bir Tanrı dostunun, para ödemededen kurtarılmasına izin verilmediği bu durum, ortaya yeni çıkmış bir rahmet türüdür.

85. Tövbeyle ilgili kurallar, uzun süredir yürürlükte olmadığı ve etkisini kaybettiği halde niçin hala geçerli hükmü varmış gibi para cezaları ve endüljanslar sayesinde hususi iltimaslar tanınmaktadır?

86. Papanın serveti en zenginlerin servetinin çok üzerindedir. Papa niçin kendi parasıyla bir Aziz Peter Kilisesi inşa etmeyerek inançlı fakirlerin parasını tercih etmiştir?

87. Papa, umumi bağışlanma ve muafiyeti kusursuz pişmanlıkla haketmiş olan bir kimseyi bağışlar ve mazur görür mü?

88. Eğer papa, günde bir kez yaptığını, inançlı insanların menfaatine uygun olarak günde yüz kez yapmış ve onlara af ihsan etmiş olsaydı, bundan daha büyük ne kazanabilirdi?

89. Eğer papanın niyeti paradan ziyade ruhların kurtuluşu ise, niçin önceden bağışlanmış ve aynı derecede etkili olan yazıları ve endüljans belgelerini iptal etti.

90. Ruhban sınıfına mensup olmayanların önemli sorularını mantıklı bir cevapla açıklamak yerine, onları papalık otoritesiyle bastırmak, hem kiliseyi hem de papayı düşmanlarının alayına maruz bırakmak ve Hristiyan halkı mutsuz kılmak demektir.

91. Şimdi, eğer bağışlamalar papanın aklına ve vicdanına göre anlatılmış olsaydı, tüm bu meseleler kolaylıkla çözülür ve hatta ortaya çıkmazdı.

92. Ve böylece, barışın olmadığı yerde İsa'nın cemaatine "barış, barış" diyen bütün sahte peygamberlere lanet olsun.

93. Haç olmadığı halde, İsa'nın cemaatine "haç, haç" diyen bütün gerçek peygamberlere uğurlar olsun.

94. Hristiyanlara, bütün kederlerinde, ölümlerinde, cehennemlerinde, önderleri olan Mesih'in yolundan gitmekte gayretli olmaları için nasihat edilmelidir.

95. Böylece onlara, cennete girmek için huzurun sahte güvenliğinden ziyade, birçok sıkıntıyı tercih etmeleri nasihat edilmelidir³²⁹.

³²⁹ Martin Luther'in 31 Ekim 1917'de Wittenberg'de ilan ettiği ve aslı Almanca olan 'Doksan Beş Maddelik Tez'inin bu çevirisinde: John Dillenberger, *Martin Luther-Selections From His Writings*, ve Hakan Olgun'un Luther ve Reformu adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

15 Mayıs 1971’de Kastamonu Taşköprü’de doğan Yusuf Taş, İstanbul-Bakırköy’deki İlkokul eğitiminden sonra, Zeytinburnu İmam Hatip Lisesi’de Ortaokul ve Pendik İmam Hatip lisesi’nde lise tahsilini tamamlamıştır. Ardından 1992-1993 eğitim-öğretim yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girmiş ve 1997 yılında mezun olmuştur. 1999’ta Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’nda Dinler Tarihi alanında Yüksek Lisans eğitime başlamıştır. Halen, İstanbul-Üsküdar’da bir devlet okulunda öğretmenlik yapmaktadır.

